ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 8-9
1933
ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

ДЗВОНИ ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ МІСЯЧНИК

3-ий рік видання.

ЗМІСТ

8—9-го числа за серпень-вересень 1933 р.:

ПЕРЕДПЛАТА ВИНОСИТЬ: Річно 18 зл., піврічно 9 зл., чвертьрічно 4·50 зл
Окреме число 1·80 зл.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 3 доляри, — Окреме число 0·30 дол.
В Чехословаччині: Річно 2.50 дол., піврічно 1·30 дол., чвертьрічно 0·70 дол.
В Румунії: Річно 500 леїв, піврічно 275 леїв, чвертьрічно 150 леїв.

Всіх наших Передплатників і Читачів гарячо просимо піддержати наш жунал, а тим самим й ідею, якій служимо. Головно просимо:

якнайскорше вирівняти свої залеглості в Адміністрації й надіслати сейчас нову передплату;

постаратися, щоби наш журнал передплачували всі ті, для яких він призначений, а зокрема всі бібліотеки: шкільні, ґімназійні, професорські, мійські парохіяльні і просвітні, як також читальні й випозичальні.

Тому самому запалові поручаємо й інші католицькі часописи.

Ширення католицької преси і книжок це один зі способів апостольства в ділянці культури. Про вагу такого апостольства і запалу в ньому ближче в понижчій статті.

На загрожені позиції!

Преса має незвичайно велике значіння. Сьогодні вона вже не тільки джерело до історії, але й наймогутніший її творець. Вже Наполеон казав: „Нині преса, це світова сила". А М. Нардав пише: „Значіння преси у модерній культурі величанське. Її існування та місце, яке вона займає в житті одиниці й громадянства, витискає на нашій добі далеко сильнішу рису, як всі чуда техніки, котрі так основно змінили наші духові й матеріяльні умовини. Великанський розвій преси вяжеться з тими винаходами і почасті є їх наслідком[1])". Премієр міністрів Комб свого часу заявив, що „три четверті католиків у Франції відпало від Церкви тільки під впливом преси". А визначний англійський духовник висказав думку: „Коли яку правду проповідує св. Письмо, а „Таймс" напише навпаки, то в Англії на 510 осіб 500 вірить „Таймсові". „Ані учні до учителя, ані вірні до проповідника не мають стільки й такого довіря, як читачі часописів до преси. Часопис це скорий і дуже впливовий регулятор політичної думки, суспільних рухів, духово-релігійного життя та господарських змагань[2])". Майже таємною силою ділає преса на

---

[1]) Die Konventionellen Lägen der Kulturmenschheit, 315 ст.
[2]) Dr. J. Eberle, Grossmacht Presse 1920, 15 ст.

думки чоловіка. В поодиноких випадках змушує індивідуальне думання до мовчанки, а на його місце витискає чужого духа, чужі погляди... Преса гіпнотизує уми, а демон суґґестії ділає так довго, доки читач чужий погляд не буде вважати за свій власний"[1])...

Можна би навести ще цілий ряд думок про значіння преси і журналів. Але про це, здається, не треба нікого переконувати. Важне те, що в світі і в нас велечезна перевага по стороні ліберальної, жидівсько-масонської преси, важне, що католики ще не усвідомили собі, як конечно всіми силами треба попирати і розвивати свою католицьку пресу й журнали, щоби могти успішно протиділати пресі, ворожій Церкві. Як великі духові шкоди і спустошення робить ліберальна й масонська преса, змалював це в яскравих красках знаний катол. австрійський журналіст Др. Осип Еберлє в своїм основно опрацьованім творі: „Grossmacht Presse". Прямо жах охоплює нас, коли читаємо про ту силу й впливи ліберальної та поганської преси і коли бачимо щойно початкову католицьку пресу та слабе попирання її й ширення навіть священиками. По зіставленню статистики погубної преси і зясованню її впливів Еберлє немов в розпуці кличе: „Отже нащо ж нам церкви, нащо дзвони? Таж близький уже час, коли не буде кому до них зайти, і не буде кого кликати[2])".

З огляду на вагу преси останні Папи Лев XIII, Пій X, Венедикт XV і сучасний Святіший Отець стало взивають вірних до творення й ширення католицької преси. Папа Пій X з приводу однієї авдієнції католицьких журналістів сказав між іншим: „Нема шляхетнішої місії як журналіста. Я благословлю цей символ вашого призвання. Мої попередники благословили мечі й збрую християнських борців; я волю вимолити благословення на перо християнського журналіста"... А при іншій нагоді: *„Надармо будуватимете церкви, надармо уладжувати місії, основувати школи. Всі ваші діла знищуть, всі ваші зусилля підуть на марне, коли не буде в вас рівночасно християнської преси як оружжя для оборони й наступу"*[3]). Подібно висловлюються й інші Папи.

Та мимо цього, мимо таких закликів Святіших Отців наші католики ваги своєї преси ще не розуміють, вони щодо неї ще „літеплі ні зимні". Мимо того мусить редактор катол. паризького дневника „La Croix" Аббе Мерклєн кликати: „Католицький світ треба все на ново освідомлювати про проблєму преси, про небезпеку навички читання т. з. „невтральних" часописів, про обовязок совісти передплачувати католицькі журнали і поширювати їх[4]). Предсінь релігія це не лиш приватна справа, справа родинна, що розтягається лиш на деякі

---

[1]) Der Laienapostel 1929, 14 ст.

[2]) Як лібeрали й масони дбають про свою пресу й бояться усвідомлення людям правди про неї й її шантаж, свідчить факт, що перше видання тієї книжки Еберлє масонські і жидівські капіталісти викупили й знищили цілковито. Друге видання тої книжки можна тому дістати лиш в автора. Адрес: „Schönere Zukunft", Wien XIX, Nuswaldgasse 14.

[3]) Deutscher Volksblatt, Stuttgart, 1914.

[4]) Підч. наше.

проблєми інтеллєктуального й етичного порядку, але вона є тим, що всюди підносить голос, де людська совість стрічається зі свободою. Католик мусить в цілім публичнім житті: теж на полі економії, на полі політичнім і суспільнім мати свої позитивні погляди[1]).

Не тільки Аббе Мерклєн, але й ми мусимо часто пригадувати про вагу католицької преси й журналів, мусимо, бо й в нас брак зрозуміння, брак почуття обовязку, на жаль, о много більший, чим деінде.

Яка у нас „ревність“ для тієї справи, вказують найкраще рахунки Адміністрацій. Вони, це найкраще мірило католицького зрозуміння, вогню і запалу, вони це термометер температури душі...

За одним чоловіком гнався лютий носоріг. Підчас утечі впав чоловік в яму, а падаючи, вхопився за деревце, що росло на узбіччю та оперся ногами на камінню, що з боку стирчало. Відсапнув і розглянувся. Біля ніг — чотири гадючі голови. В низу на дні ями страшенний смок отворив пащу й вогнем дише. В горі над берегом ями лютий носоріг. А коріння деревця, за яке держався, гризли безнастанно дві миші, біла й чорна; вже й небагато лишилось їм роботи. Жах огорнув його. Та в тій хвилі він побачив на гиляці над собою кілька капель меду. І забув чоловік про всі страшні і грізні небезпеки. Про все забув. Простяг руку за медом, став його лизати й любуватися його смаком!

Отся глибоко подумана притча із староукраїнської повісти про „Варлаама і Йоасафа“ нагадується нам, коли переглядаємо рахунки Адміністрації нашого журналу. Так! Бо чи ж той чоловік в притчі це не сучасний український громадянин? Чи в низу не дише вогнем смок більшовизму? Чи в горі не носоріг всіх інших погубних напрямків, вщіплюваних чужими й своїми, що розкладають народній організм. Чи одиноким деревцем, за яке держиться наше громадянство це не наша Церква, обряд, віра наша, католицька преса й видавництва, що протиставляться всім розкладовим акціям і небезпекам? Чи і те одиноке деревце не підгризають стало в корінню миші? А чи Ти, укр. громадянине, замість оті миші відігнати не потонув цілковито в своїх приватах, чи не гониш за тими каплями меду, забуваючи про все кругом. Скажи, що Ти зробив для ратування того деревця? Скажи, де і коли поширив Ти катол. видавництва, коли Ти сам їх купив, чи бодай Ти хоч раз прислав точно передплату? Вдарся в груди і так щиро скажи!

Коли усвідомляємо собі ті всі небезпеки, що грядуть, а рівночасно бачимо ту байдужність, бездільність, бездушність, ту літеплість, лінивство, брак всякої жертви, посвяти й охоти до праці укр. громадянина, навіть віруючого християнина, то гнів піднімається в душі, то на уста тиснуться слова Мойсея: „Ти, Ізраїлю, чир той! Тебе так товктиме Єгова, поки змякнеш на губку

---

[1]) Блище про кат. пресу, думки про неї, заклики Св. Отців і т. п. гл. „Відозва до всечесного Духовенства“... о пресі як дуже важній збруї нинішної доби“. Еп. Ордин. 1931.

й спіймеш іскру Божого слова“. — Так, поки як губка не запалаєш вогнем святим...

Католицизм, це не безділля, це не пасивність, це не опортунізм, це не читання своїх журналів за дурно. Католицизм це чин, це найбільша діяльність і активність, це готовість зробити й жертвувати все, щоб світ став кращим, як є. Тільки такий католицизм може побідити ті сильні розкладові струї, що пливуть.

Якщо многі укр. католики будуть пасивні, як дотепер, в нашій країні буде як в Еспанії. Здавалось донедавна, що Еспанія найбільше католицький край. Аж тут... палять церкви, виганяють священиків... як в ніякій країні. Так, у нас буде нова Еспанія, якщо многі українські католики не переміняться з Церкви дармуючої в Церкву справді воюючу, воюючу за релігійні і звязані з ними національні ідеали.

Корінці деревця, що ними є католицькі видавництва, а одним з них і наш журнал, загрожені. Миші підгризають... То ж кличемо Тебе, Шановний Читачу, на ратунок. На ратунок загрожених позицій! Сповни свій обовязок: Сповни совісно, точно і скоро!

Редакція.

Богдан Лепкий.

Не доторкаймо ран!

Тендітний з павутиння серпанок
Розвішений перед очима...
Мов привид білий майорить двірок
І світло ще в однім віконці блима.

Обої сірі, чорний фортепян,
І на клявішах довгі, білі пальці,
Шумить, як буря, звуків гураґан,
Шопенові прилюди, скерца, вальці.

Нараз акорд фальшивий. Хтось мечем
По струнах роздзвонених ударив...
Чиюсь домовину замкнули ключем,
І чиєсь щастя поклали на мари...

Обої сірі, чорний фортепян,
Безсило руки впали на клявіші...
Ходім відсіль! Не доторкаймо ран,
Тут Бог один розрадить і потішить!

Богдан Лепкий.

На Спаса в Розі.

(Виїмок із „Казки мойого життя").

Ще мій покійний дід викопав був у Розі ставок, а на кирничках розвів пасіку.

Ставок був невеличкий, але карасі бовталися у ньому такі, „як поросята".

Над ставком стояла хата для сторожа; його величали ставничим.

Ми, діти, не любили їздити до Рогу. Боялися ставка. Вода в ньому така темна-темна, як „у каламарі атрамент", а карасі, — хто може знати, чи це справжні карасі?

Ставок, чомусь то нагадував нам казку, одну з тих, що як їх слухати, то мурашки бігають по спині.

Кирнички, друге діло.

Там була пасіка, а в пасіці мід і дулі, солодкі, як цукор, там жив пасічник Кость Голубович і його жінка, Гандзуня, „найдобрійша*) бабуся".

Одно лиш лихо, — ми так якось вимовляли це слово: Кирнички, що з нас сміялися люди. „Киницьки, киницьки" покривлявся нам старший парубок Василь.

І тому то ми в нашій мові прозвали Кирнички Рогом. Прогулька в Ріг, (себто на кирнички), то була наша мрія.

„Як будете чемні, то поїдете туди на Спаса", обіцяв нам батько. І хоч як воно тяжко, а все ж таки ми хотіли бути чемними. Не знаю, чи були, але на Спаса, по Службі Божій і по обіді, заїхала перед фіртку бричка і троє нас, як три пташки, випущені з клітки, побігло до неї.

Бричка була на дрýчках, мала ступені вигідні і бляшані крила. Велика, старосвітська бричка, така, що в ній від біди і переспатися можна.

Я, розуміється, тарабанився „на козел", коло Василя, щоб дивитися на коні, але Яніцка не пустила. „Або будеш сидіти, де я кажу, або поїдемо без тебе".

Не було ради. Сів я на лавочці в ногах і „надув губи", хоч Яніцку любив, бо вона дуже жалісно чумацьких пісень співала.

Їдемо.

Хати всміхаються до нас, дерева гильками махають: „Щасливої дороги!"

Недалека тая дорога, а нам вже пóпару нема.

„Ци далеко сце до Рогу?" питаємо одно за другим.

„На Кирнички?" відповідає Яніцка і всміхається хитро. Хоче, щоби ми повторили за нею: „Киницьки". Але нема дурних! Вистарчить притакнути: „егез".

***) На просьбу автора деякі відхилення від принятого нами правопису лишаємо без змін.** *Ред.*

„Егез, егез!“ підхоплює вона і цілує нас одно по другім. „Бач, які хитруни! А Киницьок вимовити не ласка?“.

„А посцо“?

* * *

Минули ми панщизняний хрест і виїхали на поле.

Стерня, як щітинисте море. Ні початку, ні кінця їй не видно. Лиш денеде бовваніють стирти. Великі, аж дивитися страшно. Бокаті і пукаті, ніби понаїдалися зерна і поздувало їх.

Ось-ось і луснуть.

Воробці спішать їм на ратунок. „Цвір — цвірінь. Пшениця, чи ячемінь“? питаються, але не дожидаючися відповіди, зерно пильно клюють.

Василь батогом луснув, знялися — полетіли.

Ніби хтось хмарою з одної сторони на другу кинув.

„Десь інша птиця у вирій відлітає -- каже Василь, — а тая нужда цілий рік чіпить. І не знати пощо Бог того так богато намножив“.

„Божа річ, не наша“, — побожно відповідає Яніцка. „Є для нас, най буде і для них. Земля велика богачка“. Дорога скочується у балку. Яніцка притримує нас, щоби ми не повилітали з брички. „Таке то, як живе срібло“. А перед нами в балці вже й пасіку видно. Мов зелений остров серед жовтого моря. Остров обведений плотами. Від дороги остріжок. У ньому ворітця. Від воріт до хати тінисте підсіння: каблук коло каблука, обвитий хмелем, ясьчиком і повійками. Гарно так.

Хата звичайна, сільська. Стіни білі, а приспа жовтою глиною чистенько підведена. У стріху повтиканий май.

Біля хати праворуч чималий сад. Груші такі великі та крислаті, як дерева у лісі. Поміж деревами улиї.

Отсе і пасіка наша.

* * *

Приїхали. „Прру гов!“ і бричка стає.

Пасічник виходить нам на зустріч.

Він високий, сивий, з довгою бородою, як св. Онуфрей на образі в церкві.

А може й він?... Хто його зна, може й він?... Нас, дітий нераз дурять старші, так, чи не дурять і тепер, кажучи на св. Онуфрея, що то пасічник Кость?

Але ми не такі дурні, як собі старші гадають, — ого! Не дурні, ні!

А пасічник, не прочуваючи наших сумнівів, відчиняє ворота і зсаджує нас з брички.

Возьме попідпашки, піднесе високо — високо, махне і дивись, ти вже за ворітьми, на стежці. Та ще й приговорює:

„Скіць! А скіць!“, буцім то ти сам так гарно з брички на землю зіскочив.

Страшно нам пасічникової сивої бороди і його навислих,

довгих бровів, алежбо разом із тим так хочеться чим-борж попасти в пасіку, в цей обіцяний райок, так хочеться...

Дрібочемо зеленим підсіннєм під хату. Пахне і скригтить під ногами шувар. В шуварі „палки". Пасічник схиляється і кождому з нас дає по такій „палці". Несемо їх гордо, як булави.

Ось ми вже й під хатою, на свіжо вимазаній приспі, ми, себто: я і мої дві молодші сестрички, сам дріб.

Перед нами високий столець, накритий білим рушником.

На рушнику вишиті якісь кумедні птиці, клюють червоний виноград з синіми й чорними листками. На стільці у поливаній мисці кришка свіжого меду. Зверху вона біла — білесенька, а під сподом густий, жовтий мід, ще й пахне.

Гандзуня приносить новий, житний хліб, печений на капустянім листку. На його підошві видно всіреберця і цілий рисунок листка. Забуваємо про всьо і приглядаємося до хліба... Спекла його Гандзуня, Гандзя... „Ой мала Гандзя свекруху лихую, післала ї жати в неділю святую, післала ї жати в неділю святую"... А може то про неї тая пісня співає? Мабуть про неї, бо другої Гандзі нема...

Наші думки пасічник перебиває „Ну, гостоньки — каже — живіться, чим Бог післав".

А гостонькам аж слина з рожевих уст тече. Вони не вміють дібратися самі до непочатої кришки меду, ані до великого бохонця хліба.

Голубович всміхається. Відпинає від ременя ніж, на якому є і кресало до люльки і протичка і спущало і всілякі другі інструменти, робить над мискою хрест і шматує кришку. З жалем глядимо на перекроєні шестигранні комірочки, з яких спливає мід.

Солодко робиться в устах.

А пасічник: Їджте, дітоньки, їджте. Напрацювалася божа челядка, а все для нас, все для чоловіка; навіть не знати за що".

А Гандзуня: „Ой тото. Не гідний чоловік такої ласки в Бога, негідний".

А я: „А ці комірочки хто так повироблював гарно? Ви?

Старий всміхається добрячо. „Куди нам до такої роботи!

Це пчоли такі майстри. Подивіть..." і показує нам, які то рівнесенькі ті комірочки і які подібні до себе, як капля води. „А знаєте, чому вони шестигранні?... Де вам це знати. Тому, бо в них мід добре держиться, не розсаджує стінок. Це дуже трівка посуда".

Слухаємо старого і несміло зазираємо йому в очи; сховалися під навислі брови, як віконця під стріху. Дивно нам, що ті самі пчоли, які так болючо жалять чоловіка, для йогож таки солодкий мід збирають.

А Гандзуня за той час накроїла спорі шматки хліба і не толкує нам, хто і як його зробив, лиш мастить медом і кождому у руку суне.

„А вважайте, дітоньки, щоб по бороді не текло, бо мама

будуть гніватися на мене. Скажуть: ото ледаща Гандзуня, навіть дітий медом угостити не вміє“.

Ми знаємо, що мама так про Гандзуню не скажуть, бо вона їх виносила на своїх руках, але вдаємо, буцім то ми дуже боїмося нашої мами, хоч її мабуть ніхто не боявся і ніколи.

Їмо, а перед воротами коні хрупають траву, а сонце крізь листя дерев продирається і золотистими зайчиками на стежці скаче, — в пасіці пчоли гудуть.

Іноді зашелестять листки і спіла грушка покотиться по стежці.

Пасічник бере мене за руку: „підем між улиї в садок“.

Мені не дуже то й хочеться йти від меду і, правду сказати, я таки трохи тих пчіл боюся, але що ти порадиш, найстаршим бувши та ще до того хлопцем? Як тут до страху признаваться?.. Іду.

Приходимо під яблінку, що зародила в əвdəп. Кость гилячку рукою нагнув і кілька яблок гегепнуло на землю.

„Отсе тобі, — почув я його добрячий голос, а це для одної сестрички, а це для другої. Та тримай бо, не пускай, бо як закотиться в кропиву, то не знайдеш. Дай, я тобі у кишеньку вложу. Та-ак“.

Обвантажений яблоками вертаю до своїх.

Сидять під хатою на колінах у Гандзуні, такі румяненькі, як яблочка, осяяні сонцем і тією щирою дитячою радостею, ще яснійшою від сонця.

* * *

В літ кільканайцять пізніше, якраз на самого Спаса приїхав я з далеких Бережан до Крегульця.

З нашої пасіки вже й сліду не остало. Залізницю туди пустили. Старий пасічник і „найдобрійша Гандзуня“ вже також не жили.

Я пішов відвідати їх могилу.

Ну, щож, могила, як і другі, і хрест на ній не інший. Тільки в головах гарна яблінка росла. Другої такої на всім цвинтарі не було. І так богато пчіл нігде не гуділо. Ніби їм хтось сказав, що тут їх добрий друг лежить і вони прилетіли помолитися за його душу.

І, як живий явився перед моїми очима Кость пасічник. Високий, у білім шматю, з довгою сивою бородою, як святий Онуфрей на образі в церкві.

І пригадав я собі наші гостини в Розі, Гандзуню, Яніцку, фірмана Василя, коники шпаки і тую бричку на дручках, що в ній від біди і переспатися було можна.

І коли я так цілий у споминах стояв, з молодої яблуні перше румяне яблуко впало, а за ним друге, третє.

„Це тобі, а друге для одної сестрички, а третє“... Здавалося почув я з-під могили.

Я взяв яблука і поклав їх на могилки сестер.

У. Кравченко.

* * *

Ти питаєш — чом собою —
я — в життя цілій мандрівці —
чом, дитина — України
зберігаю „Я“ -- своє?!

Ах, спитай — чом в одяг білий
вдягнені конвалій цвіти,
ластівки — чом не співають
соловейкових пісень?

Чом фіялка не багрова,
терням лелія не коле,
запахом чом не чарують
незабудьки ті дрібні?

Чом однакий чар скривають
шепотіння наших борів,
степові буйнії вихри,
гордий шум хвиль Дніпрових?

Та спитай, чом зірка ясна
із орбіт своїх не сходить,
чом все — що в природі — бачиш
має зміст — душу свою?

Я під небом України,
соняшна Її дитина,
все собою тільки буду —
як і цвіти тих левад...

З творчости молодих.

Марія С...ка

* * *

Коли було... не знаю.
Чи в сні?
Я несла в руках
Два сонця огняні,
А ти сказав:
„Закрий, сховай, до серця пригорни,
Щоб не побачили — вони!“

І я послухала, сховала.
А нині — бачиш?
Два сонця наші,
Як два розбиті черепки.
А винен ти!

Чому не взяв,
Чом не зілляв
В одну велику грань,
Два сонця ті?
Чом не поставив на пристолі
Для нас, для їх,
Для всіх?!

По зборах.

Базь-базь! Баранчики біленькі,
Бігли верхами, вітер розділював їх кучері [мягенькі.
Базь-базь, маленькі, до руки!
Вашу суху пашу посиплю сіллю,
Хлібець між вас розділю,
Пожену до ріки.
Базь, базь, отара біла за мною,
Юрбою, — базь!

Ярема Баркас.

* * *

Садочок, річка, кладка, —
Так тихо! Тужно. Жах!
Листочок лиш, як згадка,
В душі ножем застряг.

Мов привид: вії очі, —
Та ні, їх не збагнуть!
Лиш жаль крильми лопоче,
Хвилює кволу груть.

... Там, ніби нині, вчора —
Навіщо це? кому?
Я смутку не вговору,
Не вцитькаю жалю.

Стою і жду. Вернули?
Вже зник ключ журавлів.
Не визову минулих
Ні вечорів, ні слів.

У млі дрімають села
Обнявшись шептом трав. —
Розбив хтось щастя келих,
Розбив і потоптав.

Іван Марків.

Контрасти.

Памяті дорогої сестри Ксені.

З технічних причин містимо тільки оцей один розділ з надісланого нам довшого оповідання під тим самим заголовком. Ред.

Смерть Василя не зробила великого враження на односельчанах; кожний говорив: — „Слава Богу, що скінчилася його мука. — А присутні при його смерті розповідали: „От конець! Мабуть заслужив собі у Бога такої смерти. Так, як би на весілля вибирався, при памяті був до послідного віддиху". — Похоронили Василя біля сина Стефана. Небаром й забули за нього, хіба в церкві відчували брак його співу, бо мав гарний голос і помагав дякові співати. Цікаві були, що Орина дальше буде робити, віддасться, чи сама ґаздуватиме. Вже й кандидата на мужа їй знаходили. А Орина по повороті з похорону мужа вернула і пусткою їй хата видалася. Та прийшли діти і просили: „Мамо, їсти дайте". Ось вони, ось ціль її життя. Вони одинокою її турботою. — „Господи, допоможи мені їх у люди вивести". З подвійною енерґією кинулася у вир праці.

В три тижні після смерти мужа сиділа Орина вечором на лавці і оббирала бульбу на рано. В тім хтось застукав до сінних дверей. Вийшла і відсунула засувку. Двох чоловіків стояло біля порога.

— Добрий вечір вам Орино! Здивуєтеся, що так пізно гості до вас. Можна зайти?

— Чому ж би ні! Прошу увійти.

Ґазди повходили і посідали біля стола. Недалекі її сусіди.

— І не боїтеся самі так ночувати?

— Чого ж би я мала боятися!

— А все одному чоловікови маркітно.

— Я ж, Богу дякувати, не сама, он діти сплять.

— Ну, діти дітьми, а старшого все кортить зі старшими побалакати. От ви самі, неначе який пустельник. Ні до кого заговорити, ані порадитися.

— Маю стільки на голові, що нема часу на розмову.

— А як же ви самі собі раду даєте? Не прикро вам з роботою?

— Хіба ж ви не знаєте, що поза людьми не лишаюся? Якось Бог кріпить.

Мовчанка. Ґазди почали файки набивати.

— А ми до вас кумо з інтересом — почав один. Не знаємо, чи й зачинати говорити.

— Чому ж би ні! Всьо можна говорити, лиш деколи людська бесіда є без вартости, а то й шкідлива.

Ґазди переглянулися.

— Ми до вас у свати Орино.

— До мене? Так скоро? Ще навіть мій небіжчик у землі не почорнів.

— Мертві нехай собі з Богом спочивають, а живі живе гадають. Та ви навіть не цікаві, від кого ми прийшли.

— Справді, я не цікава.

— А ми від доброї людини. Данило Зарічний, ви знаєте його.

— Знаю. Добрий чоловік.

— Ну, кай добрий, то робіть, щоби то добро вам на хосен вийшло.

— Не ласа я на чуже добро, коби свого не затратити.

— Е, кумо, ви якось троха на виворот говорите.

— Говорю так, як відчуваю. Віддаватися я не буду.

— Як то! Ніколи?

— Ніколи.

— Таж ви предсінь ще не старі і ще старші від вас віддаються. Ви в силі віку, господарство у вас — Богу дякувати — рук потребує; трапляються вам добрі люди. Як там запишете який шматок землі Данилові, то дітей ще тим не скривдите, а полекша на ваші руки велика. Застановіться добре.

— Я найбільшу полекшу відчуваю, як виджу, що якусь найтяжчу роботу я собі сама зробила. А що деякі старші від мене жінки віддаються, то це для мене цілком не заохота так само робити. Добро моїх дітей є більшим від мого особистого добра і вигоди.

— Ну, коли не влад, то ми зі своїм назад. Не будьте маркітні, що ми вам ніч стривожили.

— Чого маркітна! Вільно вам прийти, вільно й мені своє сказати.

— Бувайте здорові, кумо!

— Ходіть здорові!

— — — — — — — — — —

А люди говорили: А дивіть! Сама хоче ґаздувати. Ой, далеко ще до помочи від власних дітей; за той час скапцаніти можна. Та Орину якийсь біс опанував. Хоче конче на своїм поставити і показати, що вона не з тих, що нічого по них.

— А мені така натура подобається, — говорив другий. „Вирубай мнов цілий ліс, то я буду один біс“.

— Еге, ге! І небоя колись вовки можуть зїсти.

— Ну, заки зїдять, то такий вовка топором по голові. Вчора Орина носила до війта на комісію, бо Андрій Шибанюк перекосив її траву. Не дається нікому під ноги взяти.

— Вже баба й до процесів береться. Ще такого ніхто не видів. А чи справді Шибанюк перекосив?

— Не знаю, увидимо, що комісія скаже.

Трусив дрібний дощик. На сіножати іде ціла гурма людей. Таксаторі зі шнурами і пальками. Малі діти також біжать. В гурті дві жінки: Орина і жінка Шибанюка Варвара. Похід відбувається мовчки, лиш діти себе пошturкують. Ось і місце суду.

— Покажіть Орино, де маєте перекошене,— питає таксатор.

Орина показала. Як жив її муж, то від того кінця косив на сім кісят до другого. Копець від правого сусіда є, а від Шибанюка був, а тепер десь зник. Трави більше, як на пів кісяти бракує.

— Від коли ви, Орино, так на кісятах розумієтеся? — питає Шибанюк.

— То моя річ. Панове таксатори, міряйте сіножать.

Таксатори почали міряти; зачали аж від пятої парцелі. Потім ставили витки. Вони сягали у сіножать Шибанюка. Варвара мовчала, аж нараз кинулася до прутиків, повитягала їх і кинула Орині під ноги.

— Ось на тобі комісію! Маєш свою траву! Ти паскудо негідна, ти хочеш комусь по голові скакати? Забирайся з мого ґрунту, бо ноги поломлю!

— Куме Андрію, скажіть жінці, щоби вступилася і нам не перешкаджала, — відізвавсь один таксатор.

— Не виджу причини жінки спинювати. Я Орині сам таке скажу.

— Андрію, зле робите. Ми розправи не можемо перевести. Може для вас неприємно скінчитися.

— Забирайтеся звідси — кричить Варвара. Де ви витки позапихали?! Може вас та велебна ґаздиня добре чим погостила. Ось, як умієте за нею кошелі поношувати! Я вас не погощу, бо чоловіка маю.

Люди засміялися. Таксатори зніяковіли.

— Ну, що будемо робити — питає один другого.

— Міряйте ще раз, — сказала Орина. — Ставте витку, де міра зайде. — Комісія відміряла скошену сіножать. Орина стала твердо і заткнула у землю прутик. Варвара прискочила до неї.

— Ти опирице, ти всі розуми поїла? Ти ходила зі своїм чоловіком міряти?! Ти знаєш, кілько має бути? Згладилас двох хлопів зі світу, а тепер хочеш їм місце заступити? Гей, люди добрі, та най вона очистить перше свою совість, що через неї дві душі марно пропало. Я двадцять три роки той ґрунт уживаю, косилося поти, поки тепер, а вона собі напасти шукає. Душогубе! Марш звідси! — Орина твердо стояла.

— Знайте люди, що кривдите себе не позволю. Кричіть Варваро добре, бо язик у вас міцний. З вами більше говорити не буду.

— Ов! То від нині тобі язик задубів? А чому тоді „руматис“ у нім не став, як ти ним свого чоловіка та сина лоточила? Га?! Аж тепер ти його вкоротила? Бодай же ти його кардюк сточив! Ходи чоловіче до дому. Най си міряє! Буде зворот коштів тоді видіти, як свого вуха вкусить. Най тобі твій чоловік зі сином привиджується, за те, що ти їх до гробу загнала! — Варвара пустилася до дому, а муж її лишився, бо й пізнав, що троха перекосив.

— Людська річ помилитися, але на що ж вам зараз комісію вести! Чи ж ми обоє були би не погодилися?

— Коби то перший раз ви мені таке зробили. Але від коли мій чоловік помер, — во все чомусь таку помилку робите. Сиріт скривдити не дам. — Комісія випала для Шибанюка некорисно; присудили дві верети сіна і кошта комісії заплатити. Шибанюк на все згодився.

— Почкайте, кумонько, вгризу і я вас колись, — погрозив.

Хоч Орина на своїм поставила, то закид, що вона причиною смерти двох людей, запав їй глибоко в душу. Не сама ж Варвара таке вигадала, — значить — люди так говорять, лиш тепер вона про це вчула. Як жеж вона до їх смерти причинилася? Чи ж вона сина не любила як мати дитину? А що часом накричала, то чи ж злого йому бажала? Як на дитину не посварити, — то що ж з неї буде? А тут на ж тобі! Вона причиною його смерти! Або її муж! Чи ж вона його не лічила, чиж не їздила по дохторах, чи ж до ворожки не ходила? Як же могла смерть до них не допустити? Ой, люди, люди, чого ви від мене хочете! Та пек вам! Не мені ваші язики повкорочувати. Говоріть, що вам слина на язик принесе, а я буду робити так, як мені справа виховання моїх дітей наказує.

Заглянула раз Орина до сусіка, звідки слуга коням вівса давав. Вона зжахнулася. Недавно був повний сусік, а тепер так зерна змаліло.

— Чому Паньку так вівса у сусіці мало?

— Чому? Коні їдять.

— За так короткий час стільки зїли?

— Виходить із вашого говорення, що я овес краду. Від давна я помежи людьми служу, але ще ніхто мене злодієм не назвав.

— А звідки ж ти набираєш грошей на тютюн і на музики?

— А вам яке діло до того! Не злапали ж ви мене на крадіжи ваших маєтків, то й зась вам мене злодієм називати. Шукайте собі іншого слуги. І то від завтра. Зрештою в опириці і так мені якось страшно служити.

Он як! Вже й опирецею вона зістала! Чим її дальше люди зробрять?

Орина наняла іншого слугу. За добрі гроші і до „опириці" пішов служити. Від людей вона відгородилася. Просто не шукала нагоди з кимнебудь говорити, бо їй здавалося, що співбесідник також переконаний, що вона причиною смерти двоїх осіб. У важкій праці минав день за днем. Не було часу розбирати людські теревені, бо думка все спинялася на роботах, що їх господарство насувало. А все ж таки деколи мигнуло їй через голову, чи не за жорстоко вона супроти сина і мужа поступала. Та як же могла інакше? — питала сама себе. Чи вона їм ворогом була? Та ж вони все ж таки для неї найближчими були. Вона їм добра, а не зла бажала. Чому ж люди із її поведення таку лукаву з неї зробили? Як же було не накричати на сина, що в ночі вдома не спав, а пішов собі по біду? Як же було не позлоститися на мужа, що обставав за сином? Гм! Але чому батько

на сина не сварив, лише ще його боронив? Він повинен був сина у крипах тримати, а не його забаганкам потурати. А може провина сина не була така велика, щоби через неї так остро виступити. Чому інші сусідні жінки та на мужів своїх не сварили? Може й справді вона лукава. Ні, вона такою не є, бо як мати може своєї дитини не любити? Коби була лише так остро проти сина в стодолі не виступила і так страшно не закляла. Той проклін наче цвяшок в її голові забитий. І от якась тривога в душу Орини вселилася, дивний постійний жах опанував її. Спокійного місця не могла собі знайти. Здавалося їй, що злий дух дивиться на неї, що тішиться заздалегіть нею, вона вже його. Ні в день, ні в ночі спокою від нього нема. В ночі діти сплять, а вона сидить на постелі і тривожно зиркає у вікно, чи не заглядає „він". Огненними очима на неї моргає. Ось він вже у вікно лізе, до неї наближається, мохнаті руки простягає, туй-туй вхопить. Вона приляже до сплячої дитини, заплющить очі і злий відходить. А коли вдалось їй троха заснути, то сон був так тривожний, що вона не чулася покріпленою, але більше знесиленою як перед спанням. Здавалося їй, що втратила ласку у Бога, у людей і що вона вже не потрібна на світі. Часом плакала за ніби втраченою ласкою, точило щось душу в день і в ночі. Голова болить, ноги трясуться, очі в голову запалися, робити не годна, а тут конче треба. Вийде рано ід коровам, — а то не корови, лиш злі духи в звірину вселилися і роги показують. Як вона має їх доїти?

Піде ід коням — і в них нечистий сидить, вусами стриже, хвостом вертить, копитом тупоче. Випускає кури, — також діявол в їх тілі воркоче і квокає. В хаті по стінах не мухи, а чортенята на неї чигають. Відіткає піч, та заглянути боїться, предсінь злий там заліз, дарма що дитина кота в печі бачить. Нераз постановила молитися, але злий на думку щось інше наганяє і вона устами шепче молитву, а душа про що інше думає. Погляне на образ Христа, а він якийсь сумний, дивиться на неї і вона ніби докір чує: чому я жорстока супроти мужа і дитини була? Що ж їй робити? Що? А що робила якась молодиця на третім селі? Встала рано, муж пішов за кіньми на пасовище, одна дитина спала в колисці, а друга в постелі; вона приготовила страву до печі, принесла зі стайні мотуз, засилила до грагаря і повісилася. Так найліпше! Гм! А може гріх так робити, душу запропащувати? Та що значить гріх супроти її теперішньої муки! Ну, але що з дітьми буде? Якось проживуть. Не питала молодиця з третого села про діти. Для неї та страшна мука затьмарила діти.

Сусіди, що бачили Орину, з острахом говорили між собою, що тут до чогось дійде. Дехто боявся з нею стрічатися, говорити.

Раз пішла Орина в літі з наймолодшою пятилітною дівчиною далеко за село ячмінь жати. Нива була над рікою, що в тому місці мала велику глибину. Вода там булькотіла, перевертілася, клубилася, наче кипіла. Багато людей в тому місці потопилося. Говорили пастухи, що нераз бачили утоплеників,

як виходили з ріки, а вода їм з голови, мов з цебра ллялася. Навіть коні в тім місці над берегом не хотіли пастися, форкали, стригли вухами і втікали, вибренькуючи залізними путами... Там жала Орина ячмінь. Навколо нікого не видно, вона лише з дитиною. Куди оком глянь, — рівнина, трави, а понад береги загони збіжжя. В цій рівнині врізана ріка плине сонно, ліниво. На другім березі ріки оподалік росте вільшина, а над нею скиглять шумно чайки. Увесь той простір перенятий якоюсь задумою, якимсь тягарем налягає на душу. Сидиш над берегом, вдивляєшся у вир води і якийсь страх тебе опановує. Точнісько, як Беклінівська картина. Хочеться звідтам втікати, хочеться з кимось говорити. Самота там майже страшна. В білий день людям самотою там моторошно. Орина жне ячмінь, а дівчина бігає і зриває квітки. Що хвилі біжить до мами і засипує її питаннями: як той цвіт називається, а чому там бджола лізе, а чому той цвіт жовтий, а той синій? Орина зразу словом дитині відповідала: „бо тому!“ — „бо так“. Раптом взяла її досада: чому дитина перериває її думки? Чому сто разів одно і те саме питає? Ось добра нагода: бевхнути дитину у вир і собі потім за нею скочити. Довгої муки не буде. Буде конець усьому! Ану сміло!

— Касю, Касю, а ходино сюди! — закликала. — Дівча звернуло головку і тріпнуло кучерями.

— Ходи до мене, щось тобі скажу. — Дитина пустилася ід мамі. Та на кілька кроків перед мамою зупиняється і вдивляється в її очі. Глядить і не йде. Вона затряслася. Що таке? Чому не йде? Вона приступає до дівчини, а ця мов остовпіла назад відступає. Мати кинулася, зловила дитину і несе ід ріці. Дитина обвинула рукою шию мами: Мамо, де ми йдемо? Мамо, мамо! Чи ми вже до дому йдемо? Мамо ви серп лишили. Мамо подивіться на мене. Мамо!... Орина дрогнула. Слово „мамо“ прошибло їй серце. — Господи, що я дію! Господи! Власну дитину хочу втопити. Боже, будь при мені! — „Не бійся, Касуню, ми до дому йдемо. Я по серп зараз верну“.

Пригорнула дитину до себе, поцілувала, вернула по серп і пішла з дитиною до дому.

— Чого ти, дитинко, так страшно на мене дивилася?

— Бо ви мамо якось так дуже лячно на мене гляділи. Ой, як дуже страшно! Я вас ще ніколи такими не виділа.

— А тепер, чи також я, як перше, Касю?

— Ні мамуню, ви тепер не такі, — і дитина пригорнулася до мами.

В дома Орина клякла перед образами і німо вдивлялася в розпятого Христа. Була, мов Франків Мойсей, що скорботою духа до Єгови говорив. Відтак прірвалися струї гарячої молитви. —„Господи, зглянься наді мною“. З очей хлинули сльози, обильні сльози і впали на засохлу землю душі, щоби оживити корінь погасаючого життя. Христос простягнув руки, неначе говорить: „Прийдіть до мене всі труждающі і обремененні“. Так, вона при-

ходить до Христа, бо на її душі тягар. — „Господи, прости мені, як що я стала причиною смерти мужа, сина. Може я для них жорстокою була. Господи, прости мені! Ради тих діточок, що їх маю ще в люди вивести, додай мені сили не впасти під тягарем такого душевного каменя". — Орина успокоїлася; страшні думки зникли з голови, розум прояснився, примари щезли. Радість, веселість бє з кожного кута, з кожного сотворіння, деревини, стебелини. Якась небувала сила в неї вступила, робота горіла в руках. Звечора засипляла, мов камінь, сон покріпляв утомлене тіло. До діла, до діла! Виховати дітей, віддати їм господарство. Ось її завдання. Нехай руки від праці тріскають, нехай спина скорчиться — вона мусить свою мету осягнути.

Роман Завадович.

Сотворення думки.

Перший мент.

І рече Бог: „Настань світе!"

Дрімає дух у димі мраковин,
Що ще ладу не знають, ні порядку,
Нема ще цілі — є закон припадку —
Всевладний, необмежений, один.

І враз — прорвала темінь перша гадка,
Над океаном блиснув Херувим —
Вже дух крилом ширяє золотим
І крізь безодню стеле срібну кладку,

Пісок клепсидр пересипає гладко
Рожеву стрічку збуджених годин,
Що родять думку, музику і чин.

Новий порив до світляних вершин,
Що не боючись смерти ні упадку —
Новий початок, що не зна остатку.

Другий мент.

„Нехай поміж водами стане твердь".

У змісті думки земське і надхмарне
Як ярі сплети хмелю і вина,
Хоч їм дорога стелиться одна,
Не любить світлого низьке і незугарне.

Упало слово дуже і владарне:
„Між ними прірву кинемо без дна,
Нехай не знає криця, що піна —
Не зна безсмертя, що загине марне".

І творчий дух зривається бунтарно
Із низів злоби, жалощів і снаг,
Де прірва ковтає все підле і нездарне.

Зеліяний у кришталевих снах
Зринає з низів чорних і кошмарних
Горішний лет, розкішний як весна.

Третий мент.

„Нехай поростить земля билля травне, зело з насіннями і дерево плодовите“.

За гранями матеріяльних форм,
За скінченістю молодого світу
*Горить **вона** золотокосим квітом,*
Що вродить серцеві напій і корм.

Нехай світи добуті вчора з мор
Заруняться ідей ясним привітом,
Хай коріняться безконечним сплітом,
І будуть серцю ціль і семафор.

Почву голодну весняного плоду
Насипить засів звершених долонь,
Простягнених над синявою зводу.

Він перейде крізь град і крізь вогонь —
І в сріблі жнив простелеться покосом
Серцям нетлінним радісним приносом.

Четвертий мент.

І рече Бог: „Повстаньте світила!“

Тяжка гнітуча налягає темінь
Непроходимі змучені світи,
Ні, — годі — годі так наосліп йти
І нести серце в помертвілій жмені!

І враз — вогнем понявся золотим
І блиснув сонцем світлий духа ґеній,
Розсипалися зорі дум вогненні
І місяць сплив, як ясний Херувим.

Ні, вже не раб сліпий, а володар,
Хто світло духа полумям роздмухав
І змів з дороги чорні брижі хмар.

Його мандрівки кличе завірюха,
Манить далекий осяйний острог
Сподіванкою світлих перемог,

П'ятий мент.

І сотворив Бог... усяку душу живу.

Не має меж можливостям буття
У всемогучім пориві уяви —
Вона душі нерукотворний стяг,
Творчих долонь золочена булава.

Під її подихом зривається життя,
Зринають візій незлічимі лави,
І творчости неперервний тяг
Пливе над світом полумям заграви.

Сповнив простори небо і моря
ї бажання стоколосий вицвіт,
Що місяцеві серце дав, зорям.

А одуховлені простори без границі
Завішені на обручах орбіт
Його святий виконують завіт.

Шостий мент.

„Сотворимо чоловіка в образ наш і подобу."

Її вложили в зимну грудку глини
Благословенням зрошені вуста —
І враз вона осяяна, свята
Розквітла вперве думкою людини.

Як ярий засів на сумний пустар
Упала в людське серце зерном чину,
Сповила душу величчю святині
І в ній здвигнула золотий вівтар.

А перекута в срібний гомін слова
Мягка як щебет і тверда, як сталь
Блестить вогнями гніву і любови.

Золотим мостом вигнулася в даль,
Веселкою примирення і згоди,
Благословенням світу і народів.

Вітчина і народництво є певно великими джерелами національної сили. Але щоби з одушевлення для народу і рідного краю повстало щось справді великого і святого, щоби те гарне і святе почування не зійшло вкінці на безпуття, мусить та любов бути злучена з христіянською думкою і нею бути перенята.

Кардинал Ініцер.

Улас Самчук.

Волинь *)

І так минали дні, тижні. Кожний день приносив нові Володькові псікуси. Кожний день приходилось діставати „прочухани“. Росли діти одинокими, замкнутими в чотирох стінах брудної, півтемної хати. Росли далеко від людей. Були нелюдяні, сором-ливі. Зате не знали вони ні лайок поганих, ні божби. Володько нізащо не міг виговорити ій-богу. Хай би йому не знаю що давав, не сказав би.

Коли ж діставав матірні чоботи, йшов кудинебудь. До побережника в ліс, або до мельника. Бувало так, що прийде кудись, весь змерзлий, стане коло порога, а — „День добрий“ чи „Помай-біг“ соромиться сказати...

Стоїть так і мовчить...

— Чого ж ти прийшов? — питають...

Володько паленіє від сорому. Він і сам не знає, чого він прийшов. От прийшов та й вже. А з нього починають сміятись. Його не розуміють. Його вважають за великого дурня... Це все добре Володько розуміє, але мовчить...

— Чого ж ти прийшов?.. Що тобі язика заціпило, що мовчиш?

— Так... — здобувається нарешті він... А коли хтось, хто його не знає, запитає:

— А чий ти?...

Він відповідає...

— Нічий... — всі регочуть...

— А як ти звешся?

— Ніяк — знов реготять...

— Як же то так? Нічий, ніяк? Що ж ти з неба впав?

І доведуть його до того, що він мало не плаче. Тоді нічого не сказавши, швидше насовує шапку і драла... За ним всі реготіли... Дуже не любив, коли на нього звертали увагу. Слухав дядьків у млині так довго, поки його не зауважували, а як тільки зауважать, миттю втікав. Це був найлекший засіб позбутись отих осоружних запитів: А що? А як? А чий? — І яке їм діло? Я ж їх не питаю? — думає малий. Але чудесно розумів, як виглядав він у таких випадках. Він розумів, страждав від цього, заздростив тим, що могли говорити і поводитись скрізь не соромлячись. „Заздростив тим, що мали добрі до міри одяги, маленькі свої власні чоботи. Заздростив тим, що могли кожний день йти на двір, що хотіли там робити, бігати, верещати, битися. Все він заздростив, але що то значить? Він знає, що для нього світ маленький. Він має порваного букварця, якого вивчив напамять. Має дощечку, образок, олівець, жмут पописаного паперу, кілька невибагливих

*) Гл. „Дзвони“ чч. 1, 2, 3, 4, 5, 9, 10, 12 1932. 1, 4, і 6-7 1933.

цяцьок, шматок простору в хаті, де скрізь тільки: не руш! Посидь! Не гарцюй! Не займай! Розібєш! Порвеш!.. і скрізь, що не візьми, куди не кинсь, все заборонено, все не можна... А головне, чому? Чому йому все забороняють? Чому він мусить вічно коптіти у тій хаті? Хоч би песика впустили коли, так ні. „Поганий. Блохи розносить". І не поганий він, і не розносить бліх. Скільки вже він у них, а Володько не бачив ні одної блохи. Скорше вош піймає, ніж блоху.

А за того собаку тільки бійки счинялись. Василь його кормив, а матері видавалось, що то зайво. Що вона „он веприкові не має що дати". Ще коли не втручався до цього батько, то все гаразд сходило, але коли, боронь Боже, батько... Ну, тоді держись!.. Батько втомлений, знервований, лютий. Діставалось усім, а найбільше, розуміється, Насті. Нераз доводилось їй бігати навколо хати по снігу і голосити та лаяти. А діти потиху рюмсали по кутках.

Коли батько опритомнювався і починав розумно думати, то хотів того собаку кудись позбути. Але Василь всіми силами обстоював за свого Пундика, а коли розхоробриться, то й Володько своє слово для потуги Василеві вставляв.

За тиждень перед Різдвяними святками залишив батько каміноломню і був дома... Тут також завялось досить роботи... (це вже робота). Треба було з Григорчуком закінчити. Від коней залишилось йому більш, ніж сподівався, бо аж вісімдесят карбованців.

До коней мав, видно, Матвій щастя... Куплені ним „шкапинята", які спочатку ледви ноги волочили, почали дуже швидко поправлятися. Не їли вони вівса, бо все пішло „на землю", але зате їли добру січку, облиту картопляною юшкою. До того мали досить конюшини, а це не те, що тобі яканебудь болотяна смердяча отава. До того, каже Матвій, худоба любить, щоб за нею припильнувати, доглядіти... В час накорми, в час напій, вичисти... Не давай якоїнебудь води, а завше дай джерельної, бо худобині також погана вода шкодить.

Свої міркування Матвій переводив на практиці і міг завжди похвалитись добрими наслідками. Бувало, що рано та вечором ходив коло коней сам Матвій. А в полудень, як не приходив зі школи Василь, мусіла все робити Настя. І в хліві було сухо, тепло, тому й не диво, що ті дві шкурі, які ледви долізли з ярмарку, почали вбиратися в мясо, жвавіше ворушитися, піднімати звішені вуха і привітно, коли входив Матвій, витатися своїм: Гі - гі - гі!..

Дуже також любив коні Василь. Він завжди не минав нагоди похвалитись своїм знанням щодо коней, їх породи, тощо. Умів також по зубах літа вгадувати. Як трапиться яку чужу коняку до рук дістати, завжди обмацає її, тріпне пару разів по стегнах, попробує, чи не дихавична, чи міцну має ратицю. Особливо добре запамятував він масті коней. Він знав, якої масти мають коней усі знайомі і в Дермані, і в Лебедях. У того гніді,

білокопиті... У того сірі, яблучисті. У того каштані з кучерявою гривою. У Терешків, наприклад, четверо і всі сірі, у Харитона бурі-білогриві... і т. д. Ненавидів дуже рябих... На рябі коні, не міг дивитися...

Володько вже в цьому не розумівся. Ну, правда. До коней він ще малий, але взагалі його не дуже займають коні. Його більше цікавлять книжки з малюнками, казки, ріжні небелиці. Цікавився світом, природою. Все, що тільки бачив, усе його зачіпало, притягало увагу і все він хотів знати. Тому і мучив батьків ріжними запитами, але не завше діставав відповіді.

Приготовлювання на святки почались уже днів за три перед ними... Цього року не виглядатимуть вони особливо урочисто. Льоху, яку годували, продали. „Земля зїла". А льоха була — моє поштеніє... Мало не з пятьдесят карбованців лупнули за ню... Ну, але якось то буде... Аби було що їсти, а коли трохи скромниць, так що... На свята таки звідси-звідти і якось зігнали... Мовляв, коли вже цілий піст на хлібі та воді, то бодай у свято якось по людськи.

На Свят-вечір куплено риби, рижу та меду. Сушені овочі — груші, сливки, яблука — свої. Як то годиться, то на Свят-вечір треба готовит. дванадцять страв, але тепер ті „забобони" вже дещо занепадають... Матвій то всіма силами проти „забобонів"... „Що його ка-зна-що видумувати"... Наїжся по людському, Богу помолися, піди до церкви, добру книжку божественну прочитай і маєш свято... — говорив він.

Але за „забобонами" була Настя... „Як батьки та діди робили, так і ми робитимем", — говорила. І дуже дбайливо пекла, варила, смажила. Правда, дванадцять страв не робила, але до половини дотягала. Варила фасольову юшку з олієм. Смажену і запечену в тісті рибу. Саджену капусту, або вареники з нею, кутю зі зваром та медом... Овочі всілякі, розуміється, сушені... Сирі в рахубу не йшли. Це „гостинці"...

І хіба ж для такої родини треба щось більше? І так готовими грішми, на рибу, цукор, риж, мало не цілих два карбованці витрачено. Було також пару пляшечок „чистої" і з пару наливочки не забуто. А що, як хтось трапиться, а тут навіть „для годиться" не буде?...

Сіна на покуть та дідуха — це вже Володькова праця. І виконував він її дуже ретельно. Вигляд при цьому мав поважний, ніби він Бозна що робить... Чекає він того свята, і дочекатись не міг. Так йому вже той піст набрид. До того в свято хтось приїде, буде якась розвага. Приїде дід, дядько, тітки... Може й Катерини обидві — тітчина Зінчина і Клопітська завітають. Володькові копійки, гостинці, щось скажуть нового. До всього настрій святочний, коляди... Може й до них хто завітає... Хоча вони і далеко, але лебедські колядники приходили, бо знали, що їм добрі гостинці дістануться.

І от Свята вечеря. Все на дворі зпорано. Січки на цілий тиждень нарізано, дров стосу наколено, упорядковано все... Худоба також упорана... і всі сходяться до хати... Розуміється, що

Володько товчеться скрізь перший. Йому ніде не сидиться, все йому треба бачити, скрізь бути. Для нього всі заповільні, всі мало рухливі. Він би хотів, щоб усе раз-два робилося...

Лямпи поки що не світять. Натомість засвічують перед образами лямпадку та дві воскові, по три копійки, офірки... У хаті тепло, напів ясно. З печі приємо пахнуть ріжні страви. Ціла родина, не виключаючи й Хвидота, стає на молитву.

Батько стає спереду коло столу. Молиться він з книжки і в голос, Сорокате: „Господи помилуй“. Багато хреститься широким і твердим хрестом. Василь, а особливо Володько гонять як на рекорд, тому у Володька завше бракне молитов, вставати першим ніяково, він проговорить ті самі молитви по кілька разів, швидко і багато хреститься, закінчує вже тихим мимренням Бозна чого, бо думка його давно коло куті та риби... Хвидот так лиш, „мухи обгонить“. Він тільки й знав: „Вомаця Сина і Святого Духа“... А до того ще першу частину „Отче Наша“.

Найщиріше молилась мати... Вона ставала оподаль від стола навколішки, поволі, виразно, шепотом переказувала всі, які знала, молитви, часто била глибокі, до самої землі, поклони, складала на грудях руки, та билась кулаком по них! — Боже, милостив будь мені грішній... — просила вона... А Володько з нетерплячкою вже чекав, поки вона відмолиться, а що його ще займало, то те, що вона молиться „по мужицькому“, не по руски, як батько. І така молитва, на його думку не є справжньою. Хіба ж можна молитись „по мужицьки“?.

А кінчалась молитва, коли батько, відступивши пару кроків від стола, охрещував в останнє своє суворе обличчя, гнув свою дебелу постать, вибивав три повільні глибокі поклони, торкаючись своїм морщинястим чолом самої землі... І не встигав ще батько встати після останнього поклона, як Володько та Хвидот чинно сиділи вже один коло другого за столом і чекали на страву... Розуміється, їх ще звідтам вигонили. Вони, мовляв, тут не самі важні персони. Траплялося, що котрийсь і легкого ляпаса по задку заробить, але то все не так важно.

Помолившись, мати ставила на стіл страви, батько залазив на почесне, коло куті місце. Коло нього вмощувались вже остаточно Володько та Хвидот, при чому давно тримали свої обовязково нові (нова солодша) деревляні ложки. За ними сідав Василь, а мати примощувалась з краю по лівій від батька руці.

Їсти приходиться поволі, з огляду на присутність батька. Хвидот як і завжди переживає свою трагедію. Він немилосердно розливає все і батько змушений взяти його до себе на коліна та годувати. При вечері панує якась особливо урочиста тиша. Володько коло самого сіна. Йому тут вигідно, утульно.

Зараз по вечері всі готуються до спання, бо батько хоче йти на „всюночну“, а для того треба від перших півнів вставати...

— Ну й я наївся — кригче Володько...

— То проси Бога, щоб розсівся — додає Василь...

— Діти. Моліться всі Богу і лягайте... — каже мати.

— Я ще не хочу спати... Я так налопався, що ось-ось лусну... — стогне Володько.

— Не базікай мені, а молись...

— Батько затягає церковні співи, Василь йому допомагає. Після перейшли на колядки. Проспівали: „Небо і земля“, „Дивна новина“, „Христос Спасітєль“... та інші. Володько і собі примостився до співаків, задер назад голову і тендітним дискантиком давай підтягати.

Від цього витворився в Матвієвій родині лагідний, приємний настрій. Зникла та вічна скорбота, напруженість, гризня. На дворі мороз. Вікна замальовані ласицями. Зійшов місяць і освітив ті дивовижні верзерунки. Заблищали вони, заіскрились, а над всім глибока божеська тиша. Небеса величні, прозорі, яріючими зорями зцяцьковані...

Але настрій Володька дещо зіпсувався, коли лягаючи він пригадав, що на завтра на розговіння не буде вже, як торік, свіжої ковбаски... Прийдеться їсти звичайну кашу з салом і капусту без мяса... Це йому не зовсім до вподоби, а тому ранком не квапився він вставати. Бувало ще на світ не благословлялось, а Володько вже на ногах... — Мамо, ковбаси!... — морочить. — Ще ж дуже рано, свинтюху ти! — відповідає мати, та Володько вперто своє: — ковбасии хочууу!...

Тепер ні. Він лежить собі під кожухом.

На хаті за ніч стало холодно, а під кожухом тепло... Батьки пішли на „всюночну“, що він навіть й не чув, а Василь роспалює в плиті, щоб гріти воду для худоби. Прийде мати, то почне обід варити. Книшів та калачів напечено ще перед святом. До того ще дещо зварить, скромно, по бідному.

Перший день пройшов для Матвієвої родини досить сумно. Сиділи всі дома. Йти нікуди. Сусіди далеко. Пішов було батько на пару годин до мельника, випив там, зїв пару „бухтів“, і це все. Мати з дітьми нудилась дома. Особливо нудився Володько та Хвидот. Василь все таки десь поліз борхатись по снігу, десь ходив у ліс, а Володькові хоч у воду. Чого тільки не видумував, що не виробляв. І бігав, і на полу перекидався, і цебрик води розлив, защо, розуміється, негайно дістав „прочухана“, щось знайшов в паперах Василя цікавого і взявся пильно за читання, одначе йшло це дуже поволі. Друк був дрібний, а поки дочитав стрічку до кінця, то початок і забуде.

Та зате на другий день було дуже весело. Ще зраня на двір вїхали одні обшивні. Вже по буланих конях Василь здалека відгадав, що то їдуть дядько Корній з тіткою Зінькою та стриєчною сестрою Катериною. Володько застрібав і бігає ніби вівюрка по лавках, полу та печі, аж поки „вони“ не увійшли до хати... А стрічав він не дурно. Від дядька дістав цілу десятку мідяну. Правда, що сказали купити цукерків та поділитись з Хвидотом. Від тітки повну жменю горіхів та кілька грудочок цукру... Від Катерини також горіхів та яблук... Дістав гостинці

і Василь з Хвидотом, але то не те... Василь вже великий, а Хвидот малий. Найбільше скористав Володько.

В невдовзі за цими гістьми приїхали ще дідуньо Уліян з тіткою Марією. Знов гостинці, знов копійки... Але найголовніше, що Володько дістав від дідуня чобітки... Справжні, маленькі, шиті зі старої холяви, чобітки. Боже! Яка радість. Це було для Володька дійсно несподіванкою...

Мати була колись „у своїх" та й поскаржилась: — Сидять, нидіють... Ні в що взути, а то б бодай вийшло провітритись...

А дід нічого не кажучи і на... Знайшов „ще зовсім добру" холяву, вирізав передочки, шевство знає сам і зложив чобітнята...

— Отой шмаркач — радіє мати... Біжино поцілуй дідуня в руку...

— Ось тільки чоботи взую — гордо заявляє Володько.

Взув, поцілував дідуня в руку і проходжується по хаті в чоботях... Хвидотові аж сльози в очах від заздрощів... А чоботи добре намащені дьогтем, чорні...

— А вони витяжки — хвалиться Володько, не розуміючи, що то значить „витяжки", але знаючи, що то мають бути найкращі чоботи... Одначе його були якраз не витяжки, а пришитки, і з Володькового омилу всі сміються.

Почався „сніданок", обід... Забряжчали чарки. В хаті гармідер. Тітка Зінька розказує Насті, якто не можна від коданів обігнатись... Все Катерина та Катерина... А де вона? А що вона? А воно ж ще зовсім дитина. Допіро в Спасівку шіснадцять буде...

Катерина дійсно на диво хороша видалась. „Тендітне таке" — як казала Зінька, але струнка, стан „як тополя", личко свіже, рожевеньке... Коси кучеряві, русяві. Очі сині як небо. Володькові вона нагадувала отих херувимчиків, що в Дермані в приходській церкві на хорах намальовані.

Володько підсумовував свої гостинці. Тітка Марія принесла таких гарних цукорків...

Папірці з них мальовані з оленем... А напис під ним: „Чемъ табакъ курить, лучше конфетъ купить"... Володько все це в голос сам прочитав.

Старші за гутіркою не звернули на це уваги. Але Катерина дуже зраділа, вчувши як її пестун вже читає... Вона пірвала його собі на руки (ну й же сором!) Володько не очікував такої напасти і почав молоти ногами...

— Та посидь же, Володьку! Прочитай но мені ще щось... — Слухайте — звернулась вона до всіх... Наш Володько вже незабаром апостола в церкві читатиме!..

— Та невже?! Ооо!.. — дивуються всі...

— О, так... — сказав батько. Він дуже малий понятливий...

Батькова похвала ніби жаром його обсипала. Цього то ще ніколи не чув. Ніколи він не знав, що думає про нього батько. Він загорівся, почервонів геть з вухами і рвався з рук Катерини, мов піймане звіря. Він не переживе сорому.

А Катерина тисне його, обнімає, виціловує... Володька з роду

ніхто так не цілував... А вирвавшись, як не було пошумів у самий куточок на піч разом з чобітками...

— Як підросте, — хвалився батько...— подам на школи... Може з нього толк вийде...

І це Володько вчув... І це кажуть тато! Самі тато! О, Боже! Ні він... Який же сьогодні особливий день... Він не знав, що і як йому робити... І радісно, і соромно. А чого соромно, то й сам не знав.

У вечорі друга радість. Прийшли колядники і то зі звіздою. Володько тільки зачув під вікном дзвінок та голос: — Будьте здорові з Різдвом Христовим! А чи дозволите нам заколядувати?..

— Спасибі! А просимо, просимо! — відповідають.

Володько як і не сидів на печі. Стріб-стріб і він уже разом з Хвидотом у самому вікні стирчать.

Але колядників, коли відспівали, покликали до хати, почастували чаркою горілки, дали книша, грошей і відправили...

День пройшов якнайкраще. На третій день батьки поїхали в гості до Дерманя і взяли зі собою Володька. Василь мало не плакав, залишаючись з одним Хвидотом дома... Володькові також не особливо подобались гості. Це не те, що літом. Побіг кудись, і цілий день зникай, де хоч. Тепер нікуди йти. Хлопці, з якими колись проводив час десь Бозна де блукають, а може й просто дома сидять. Дехто з них, як Михтід, Ароіл до школи ходять і їм тепер вже не до Володька.

І Володько був радий, коли вечором вертався до дому. Змерз добре їдучи... Ноги в чобітках, якими встиг уже всім похвалитись, їдучи на санях, мало не поодмерзали... Але їхати все таки приємно. Дорога гладенька, рівна. Небо ясне, зоряне. Мороз припікає, породки саней порипують, і біжать, біжать... Їхали коло обмерзлого млина. Коліс зовсім не видно, так пообмерзали... Дорога тепер уже не тудою, що літом. Навпрошки від млина через став, річку та луг до хутора... Хутір Матвіїв тихий, одинокий, снігом занесений, майже непомітний. Лише підїхавши до нього ближче, видно дві маленькі віконечка, слабеньке у них світло та з димара на стрісі валить і тяжко здіймається до гори величезний стовп диму.

Видно Василь топить сирими корчаками та сосновими смоляками. Це вони так коптять.

Решта Свят, Новий Рік та Водохрещі прошмигнули як і не були... Ще раз були гості. Ще раз випивали. Приходили до Матвія ріжні чужі люди... Гуторили, радились, оповідали. Матвій трохи відпочив, підняв голову, не сердився стільки... Настрій родини одразу змінився... Володька колядувати та посипати так і непустили...

Але минули свята. Знов будень, знов праця, знов вбогі харчі, гризня... Зараз по Різдві почалась метелиця, а з нею відлига. Подуло теплим західнім вітром. Пішов дощ. Сніг намок і роставав. Цілий луг залило водою. Та не встигла ще збігти вода, як вдарив мороз. Став, річка і цілий беріг замерзли і наскільки

сягне око по цілому лузі, аж до Лебедів хоч покотом коти... Лід чудесний, гладкий. Простору хоч відбавляй.

Василь, користуючись негодою весь час не приходив до дому. Він загалом не охоче ходив на хутір. І далеко. І скучно. Прийдеш, зараз до роботи марш, а у дядька зовсім що інше.

Не далеко. Повно хлопців. Прийшов зі школи, наївся, за шапку і поніс... А там гурма хлопчури, гренджоли, коньки і до вечора спускаються, чи війну роблять. Навчився курити. Хлопці у батьків бакун крадуть, папірки з книжок... Навіть і Василь якусь божественну книгу, куплену в Почаєві іще покійником дідом Антоном, на курево перевів.

Дома ж зате нікому працювати. Матвій почав знов до каміню ходити. Настя сама не розірветься. Цілий божий день толчись, толчись, а всього все одно не зробиш.

Поскаржилась вона батькові, що „той" не приходить. Матвій щось подумав і мовчить... А Василь не приходить та й неприходить. Минув тиждень, а його нема.

Тоді пішов Матвій до села і привів Василя... А це вже багато значило. Вечором так відлупив його, що той день посовався і ані рисочки в уста не брав. Володькові було його шкода, та що подієш. Хай Василь не лишається так часто у дядька.

Після цього Василь уже приходив завжди до дому, робив що треба було, але ходив надутим — ні до кого ні слова... Володько часто слідкує за Василем... Дивний це хлопець. У ньому чергується щось між добром і злом, але по всьому видно було, що це дитина, яка виросла без матірної опіки. Зовнішній його вигляд — стяглий, яснорусий, обличчя й шия властовинню, притягував до себе Володька. Йому такі подобались.

У його, наприклад, очах завжди видно було якийсь смуток... Чогось йому ніби шкода, ніби його всі ображають, а він не встані себе боронити... Головне, що Володько знав (і це його непокоїло) це те, що Василь не зовсім був свідомим свого положення... І якщо він колинебудь протиставився чомусь, чимсь був незадоволений, то робив усе відрухово, несвідомо. Це не те, що Володько. Цей хоч малий, але все він розумів... На все гостро відзивався... Завжди обдумував свої вчинки, плянував помсту, вважав порою себе навіть переборщено ображеним...

По святах побіг для Володька час значно швидше. Він уже не котивсь так завжди у хаті. Ні. Він вже мав власні свої одяги. Тепер він не потрібує просити у мами чобіт. Майже кожного дня одягався він і йшов на двір.

А там широке поле діяльности. Перше що — лід. Розлоге, блискуче, гладеньке мов шкло плесо, сягало від Дерманя до Лебедів верстов дванадцять. Внадились і почали сюди вчащати учні учительської семінарії.

Кожного дня по полудні, на льоду можна бачити кілька тузинів вітрогонів, які розпустивши проти вітру поли своїх чемерок (носили темно-синьої барви чемерки) шугали по льоду, мов вихорі.

Це Володька он як захоплювало. Він також „хотів би“ ось так гонитись. Він також хотів би мати такі блискучі залізьні коньки. Але це було тільки хотів би. В дійсності нічого він не міг зробити і нічого не мав... (Д. б.)

З. Вендриховський.

Сумерк матеріялізму.

(Переклав з поль. П. І. Гл. „Prąd“, t. 24. за травень 1933).

Ми вже нераз звертали увагу, що сучасна матеріялістична культура збанкротувала та хилиться до упадку. Ми вказували, що життя виказало всю фалшивість матеріялістичних заложень (гл. хоч би „Оформлення консерв. світогляду“ ч. 4. і „Творча сила позитивних ідей“, ч. 6—7). Що більше, нині ті науки, що займаються виключно матерією, як н. пр. фізика, доказують в науковий спосіб, що крім матерії мусить існувати ще і нематеріяльний, психічний чинник, про що була теж мова на сторінках нашого журналу (гл. про це нижче в замітці на 380 стр.) Переконання про банкроцтво матеріялізму щораз то частіше висловлюють в европейській науці. Більше синтетичним, хоч і дуже начерковим, висловом такого погляду можна вважати оцю статтю, що з нею в перекладі знайомимо укр. громадянство. *Ред.*

„Глядіть! Заслона вже піднеслася“, кликав Рабіндранат Таґоре на вістку про вибух світової війни. Вже давніше висловлював він переконання, що европейська цивілізація хилиться до упадку: війну признав він за перший акт тієї трагедії.

По війні переконання про деструктивні напрямки, що загрожують нашій цивілізації, повторяється щораз частіше, і не є відокремленим виразом того переконня праця соціольога проф. Знанєцкого п. з.: Упадок західної цивилізації [1]).

Справді, бачимо небувалу в історії економічну кризу, якої джерелом мав бути надмір продукції, а проявом — ряди людей без хліба і праці, що нині доходять до десяток міліонів; бачимо всесвітнє оружне поготівля і воєнну гарячку сейчас по закінченню великої війни, бачимо переслідування за віру в добі релігійного індиферентизму і лібералізму; бачимо заведення невільництва під покришкою найрадикальнішої соціяльної революції в Росії.

Всі ті суперечності свідчать, що стоїмо в обличчю катастрофи, яка грозить нашій культурі. Є ясним, якщо не зуміємо опанувати причин сучасної кризи, упадок той буде неминучий.

Роздумуючи над життям поодиноких людей, можемо ствердити, що змагання до щастя є віссю цілої нашої діяльности. Приходимо теж до переконання, що сама матерія не може нас вдоволити, бо не з самої матерії складається людина.

[1]) Znaniecki: Upadek cywilizacji zachodniej.

При розгляданню сьогоднішніх часів, свідомих сумерку минулого і непевности завтра, хочу, зазначити деякі анальогії поміж життям одиниці і життям людства.

По перше, змагання до щастя, що є товчком поступовання одиниці, становить теж ціль, до якої змагає збірне людське життя. Можна поставити твердження, що історія культури — то історія людських зусиль, щоби збірне життя зробити легшим, вигіднішим, ліпшим і вищим.

По друге, з досвіду знаємо, що в нашім я йде неустанна боротьба між моральними наказами і вродженими наклонами. Подібно в збірнім житті діють ріжні, суперечні зі собою сили; згадати хоч би індивідуалізм і універсалізм, приватні справи і загальне добро.

По трете, розвій одиниці залежить не лиш від її здібностей, але в неменшім ступні від її сили характеру, від засад, котрі визнає, від того, в чім дана людина бачить своє щастя і якими засобами задумує його осягнути. Подібно в історії культурний розвій залежить від пануючих в данім громадянстві ідей, від того, які погляди на світ зуміє накинути суспільності її провідник; релігійні, економічні, чи політичні.

З наведеної анальогії можна би випровадити ще одну, що подібно як одиниця може поступати морально й упадати, так також і життя збірне може стояти під знаком розквіту або культурного заломання.

Такий якраз культурний упадок ствердили ми на вступі. Є він вислідом зматеріялізовання збірного життя. Те зматеріялізовання не наступило, очевидно, відразу. Його переводили консеквентно від XVIII. віку через цілий XIX. вік, а сьогодні дійшло воно до кульмінаційної точки.

Те зматеріялізовання попередило в XVIII. віці відкинення обявлення (Lessing, Kant). Дальше заперечили існовання Бога, а разом і безсмертність душі (енциклььопедисти у Франції). В консеквенції признали чоловіка тільки за вище зорганізоване звіря (Дарвін, Häckel). В ділянці соціольогії відкинули вплив морального чинника на формовання моральних справ (Helvetius, Vauvenargues, Voltaire, Myart, de Vauglans). Родину признали за чисто біольогічний звязок (Diderot, Adam і Naquet). Квестію популяції признали за квестію скількости поживи (Malthus, Say). В ділянці педагогії відкинули факт існовання антагонізму добра і зла, признали засадничу добрість людської природи (Rousseau), виправдали всі її пристрасті, а врешті спровадили її тільки до еротизму (Freud). В суспільній економії англійський лібералізм (Smith, Ricardo) допровадив до витворення поняття „homo oeconomicus" і викликав реакцію в формі не менше матеріялістичного соціялізму (Marx, Lassalle). Теорія державности відкинула метафізичну санкцію влади, а доктрина суспільної умови (Rousseau), стала підставою влади народу. З черги викликала вона реакцію в формі боготворення держави (Hegel), допроваджуючи до статолятризму (Совітська Росія).

Ось коротке зіставлення провідних ідей матеріялізму. Пригляньмося їм ближче.

Один мудрець мав чудодійний перстень, котрого чудодійна властивість була в тому, що зєднувала власникові загальну любов. Той мудрець мав трьох синів і всіх трьох рівно любив. То ж журився богобойний старець, котрому з трьох синів має лишити перстень, бо всі заслугували, як здавалося, на ту ласку. Перед смертю прикликав кожного сина осібно до себе і кожному з них вручив один перстень. Два з тих перстенів були зроблені докладно на взір першого. Щойно по смерті батька переконалися молодці, що всі три мають перстені, але ніхто з них не знав, котрий перстень є правдивий, хто має бути спадкоємцем батька. То ж удалися до судді, щоби він розпізнав первісний клейнот і присудив його одному з них. Одначе суддя, коли довідався про чудодійну силу предмету спору, казав прийти на розправу щойно по літах. Перстень, що зєднає власникові загальну любов, сам викаже свою правдивість. Батько в оповіданню символізує Бога, перстені поодинокі релігії: жидівську, магометанську і християнську.

Ту історію оповідає мудрець Натан в драмі Лєссінга під згаданим заголовком. Віє від неї релігійним індиферентизмом. І справді для Лєссінґа байдужим було питання обявлення — в розмові з Якобім визнає: Ортодоксійне поняття Бога, то вже не для меме.

Емануель Кант уважає релігію за рівнозначну з моральністю і з природних моральних прав прагне випровадити підстави релігії, названі ним чинниками вимоги. Замічує він загальне істніння морального права внутрі людей, права, що має свої відвічні накази — категоричний імператив, рівно сумний, як змагання до щастя. Застановляється, в який спосіб можна погодити моральне право і змагання до щастя. На кожнім кроці видно людей, що не поступають морально, а мимо того осягають нераз кращі умовини життя, ніж чесні люди. А все ж таки моральне право має свою ціль і та ціль мусить обіймати не тільки найвище добро, але і щастя, до котрого чоловік ціле житття змагає. Якщо не можна заперечити існовання права совісти, то мусить бути також певність, що сповниться ціль морального права. Ті розважання провадять Канта до відкинення обявлення. Натомість стверджує він: 1. свободу волі, щоби чоловік міг поступати морально; 2. безсмертність людської душі, щоби моральний розвій був викінчений в будучім життю; 3. існування Бога як цілі, до котрої провадить моральне право. Ті тези зве Кант чинниками вимоги (вимагальниками), і хоче замкнути релігію в границях самого розуму. Кант ціле життя посвятив, щоб повязати розум і моральність, але для нього Бог і душа то вже тільки чинники вимоги, то не абсолютне буття. І трагедією того великого мислителя було, що між його двома „критиками" повставав роззвук помимо автономії моральности, мимо першенства совісти, котрим дав свідоцтво.

В фільософії Канта маємо перший вилім, вістуна відступства від віри, що довершується. Але фільософія раціоналізму, о много плитша від критичної фільософії Канта, не добачила вже на своїй дорозі тих труднощів, розвязки яких Кант шукав ціле життя. Відкинула автономію моральности і першенство совісти так виразно стверджені Кантом.

Емпіризм Льока почерез сензуалізм Конділяка розвинувся в атеїстично-матеріялістичний погляд на світ. Доконали того передовсім т. зв. енцикльопедисти (Voltaire, Diderot, d'Alambert), письменники, згуртовані довкруги великого обємом твору: Енцикльопедія Наук, Штук і Ремесла, що виходила від 1751. до 1772. року. Існує тільки матерія: не ма Бога, ані душі: Інстинкт самозбереження є єдиною підставою етики: ось засади енцикльопедії. Світла, тільки світла — кликали, а всьо буде добре. Людський розум є досить потужний, щоби розвязати всі труднощі.

Фільософічний матеріялізм відбився в першій мірі на оцінці проявів суспільного життя, на запереченню впливу моралі на збірне людське життя. Бо де ж знайти критерій добра і зла, якщо нема Бога, нема душі, якщо чоловік є самою тільки матерією.

В 1746. році Вовенаржі (Vauvenargue) у „Вступі до пізнання людськго ума" пише: „Щоби дану річ ціла суспільність уважала за добро, треба, щоб та річ прямувала до пожитку цілої суспільности, а щоби знов признано її за зло, треба, щоби прямувала до її згуби. Те, що є злим для одиниці, може бути добрим в відношенню до решти людей, і навпаки". Тут висловлене переконання, що моральне добро і зло є виключно суспільним питанням. Те аморальне становище, закриване публичним добром, послужило до оборони таких недуг і суспільної ганьби, як проституція, тортури, чи невільництво. Гельвеціюс в творі „Про розум" пише: „Якщо глянемо з політичної точки бачення на поведення жінок легких обичаїв, зауважимо, що, заслугуючи на нагану під декотрими оглядами, під іншими є вони дуже пожиточні для суспільности. Дідро сподівається по них приросту людности. По обороні проституції прислухаймося обороні тортур: Міяр де Воглян (Myart de Vauglans) в творі „Кримінальні французькі права в їх натуральнім порядку" з р. 1780 так забирається до речі: „Можна би навести много прикладів, в котрих досвіди виказали пожиточність тортур, якщо би тієї пожиточности і без того не оправдувала теж особиста користь підсудного, котрий в той спосіб стає суддею у власній справі і дотеперішня неможність знайти інший добрий в наслідки засіб!" А якщо візьмемо квестію невільництва, чи ж такі, як Ренан, Прево-Парадоль (Prevost Paradol), Ніцше не визнавали засади, що humanum paucis vivit genus, що товпа існує тільки на те, щоби служити за підніжок еліті. А на закінчення тих жахливих висновків таке цинічне узасаднення деїзму Вольтером: „Деїзм лишає нам свободу у всьому, коби тільки ми признавали його Бога, що нагорожує і карає, а то в ціли, щоби нас не забивали слуги якщо їх маємо.

Матеріялізм ударив також в родину, ту підставу суспільного порядку. Не можна приняти жадної нематеріяльної санкції подружого звязку, якщо існує тільки матерія. „Першу присягу, яку навзаїм зложили собі два тілесні єства, зложили її у стіп скали, що розсипається в порох. Взивали на свідка своєї сталости те небо, котре на хвилю навіть не лишається незмінним: все зміняється в них самих і довкруги них, а вони вірили в визволення своїх сердець з-під законів змінности. О діти! — Вічні діти!". — Ото слова Дідрота. Французька революція скоро вбрала їх в правну форму. В конституції з дн. 3—14. вересня 1791. р. читаємо: Право признає подружжя за контракт виключно-цивільний. За тією засадою пішли розводи, вільна любов, врешті страйк матерей, grève des ventres. Уживайте розкоші, але в спосіб вирафінований і мудрий, — радить Павло Адам, а Альфред Наке́ (Naquet), батько розводового права, пише: „Не вірю в чистість, яку уважаю за шкідливу для здоровля даного осібняка [1]), а також не вірю в недорічне релігійне твердження, яке пятнує полове уживання, що не має на цілі репродукції людського гатунку".

Чи по тих, щойно наведених реченнях, не виглядають на іронію докази Русса на добрість людської природи?

Руссо в „Новій Гельоїзі" твердить, що всі характери є самі в собі добрі і здорові; всі хиби, приписувані звичайно природному успосібленню, є наслідком злих одержаних форм... Нема злочинця, котрого ліпше покеровані склонності не були би видали високих чеснот.

Виховання в XVIII-ім віці трактовано цілковито індивідуалістично; не поучало воно про обовязки, а говорило тільки про права. Учило шанувати права других тільки пізнанням прав власних.

Обовязки супроти батьківщини названо нікчемністю спартанської чесноти. Батьківщина стає тільки пустим звуком. „Слухай буржую, кличе Себастіян Фавр, якщо хочеш мати жовнірів, то сам іди до війська і наставляй свою скіру на полю битви. Вітчино, не будемо вже більше тобі достарчати жовнірів. Ми є робітниками життя, не смерти. Отже так страйк матерей допровадить подорожіння на суспільних ринках того тіла, що потрібне є буржуям в троякій цілі: як жир для армат, як знаряддя зиску, як предмет пристрасного пожадання. А коли подорожіє той товар, скінчиться панування визисківачів".

Так. Віддавна вже чоловіка, а особливо його працю признали за товар. Творці лібералізму, Адам Сміт і Давид Рікардо за джерело багацтва признають людську працю, але чим же є та праця: тільки товаром, предметом виміни і зиску. „Парця — говорить Рікардо — нарівні зі всіми іншими предметами, котрі можна банувати і продавати і котрих скількості можна зменшувати і збільшувати, має натуральну ціну і ціну ринкову. Натуральна ціна праці є та, якої треба, щоби робітники могли існувати і при

[1]) Про фалшивість такого погляду Гл. „Дзвони" ч. 4. с. р. стр. 174.

тім не збільшалися, ані не зменшалися чисельно. Ринкова ціна праці є та, яку платиться за працю в наслідок звичайного ділання відношення між подажжю і попитом. І хоч ринкова ціна праці може відбігати від своєї натуральної ціни, то все має вона, подібно як ціна дібр, тенденцію до застосовання себе до тої останньої". З економічного становища, говорить Молінарі, робітників слід уважати за правдиві машини, котрі витворюють якусь скількість товарів, а в замін за те вимагають відповідних коштів удержання і віднови, щоби могли функціонувати в безперервний і натуральний спосіб.

Також в ділянці теорії державности відкинено давну христіянську засаду, що влада походить від Бога, а Руссо негує теж існовання природних підстав, що змушують нас лучитися в суспільні організації. Кинене ним гасло суспільного контракту є скрайним виразом індивідуалізму, що вважає суспільне життя за щось довільне в людському життю, що не є воно зовсім конечним і випливаючим з конечности нашої природи, а може бути шкідливим для людства.

Бачимо ясно суцільність матеріялістичної думки, консеквентно переведеної впродовж XVIII. віку зарівно в фільософії, як в ділянці соціяльній, звичаєвій, виховній, господарській і політичній. Ціле життя: зарівно одиниці як і людства намагалися спровадити до трох головних імперативів, що рядять ростинним і звіринним світом: інстинкту буття (самозбереження), інстинкту розмножування й інстинкту посідання (жадоби матеріяльного уживання).

Зобачимо, як кинені в XVIII. в. зерна консеквентно розвивалися впродовж XIX. в. аж до сучасної хвилі.

Знаний є висказ французького письменника Кабані (Cabanis): як жолудок травить, печінка виділює жовч, так мозок виділює зображення. В Німеччині матеріялісти Карло Вогт і Яків Молєшот свої поважні природничі студії безкритично узагальнювали. Як приклад служити може славний висказ Молєшота: „Без фосфору нема думки". Людвик Бíхнер через свою книжку Kraft und Stoff, Сила і матерія, став одним з найбільше читаних популяризаторів матеріялізму.

Тій матеріялістичній фільософії віддали велику прислугу досліди англійського природника Карла Дарвіна, котрого головний твір „Про походження ґатунків" вийшов в 1859. р. В тім творі ставить Дарвін гіпотезу, що всі ґатунки звірят як теж і людський рід розвинулися з первісних форм завдяки законам боротьби за буття і природного добору. Коксеквентно розвинув він теорію походження людського єства зі звірячих форм. Теорія Дарвіна поширилася мало що не по цілім світі і слід зазначити, що з неї витягнули такі консеквенції, на які не був би відважився сам її творець. Дарвін признавав, що його теорії не можна безпосередно доказати, визнає він, що в тім, що торкається причин змінности, у всіх точках брак нам знання. Повстання життя уважає він за питання неможливе до розвязання. Так само не

висказався він про відношення духа і матерії. Одначе Дарвін зазначив, що релігійному поглядові, який уважає чоловіка за упавше, але відкуплене єство, протиставить реалістичний погляд: чоловіка як звіря, що розвинулося в духове єство. Щодо правд віри вважає себе за агностика — чоловіка, який нічого не може про те знати. Щодо причин повстання світу: з припадку чи доцільности — полишає те питання без розвязки, подібно як Кант в „Критиці...

Учні Дарвіна не були вченими тієї самої міри, значить, були менше обережні. Ернест Гекель (Häckel) перший зробив закид Дарвінові, що привязує він надто велику вагу до закидів проти своєї теорії. Невтомно компонував Гекель родовідні дерева сучасних ґатунків і щонайменше не сумнівався в безперерывне повставання органічної матерії. То ж Дарвін не трактував серіозно свого прихильника і висказувався, що запал Гекля викликує в нього дрождж.

В ділянці соціольоґії, в якій моральне питання зроблено в XVIII. в. питанням суспільним, мала рішаючий вплив теорія Мальтуса, котрого твір: „Уваги до законів популяції“, вийшов в 1798 р. В своїй теорії стверджує анґліканський пастор, що засоби живности зростають повільніше ніж населення даного краю, дальше стверджує теж, що плідність людського роду, якщо її не будуть гамувати фізичні недомагання або моральні накази, є більша ніж організаційно-виховна здібність людства. З тих засад випроваджує він висновок, що суспільності не лишається ніщо інше, як ратуватися моральною повздержністю, що обмежує приріст населення, щоби оминути такі нещастя, як зарази, голод і війна. Мальтус передбачив небезпеку своєї теорії. В IV. розділі IV. книги пише, що можна зробити його теорії єдиний стійний закид, саме, що кладучи натиск на обовязок морального обмеження, ризикуємо поширенням прогріхів проти чистоти. Його наслідники потвердили ті побоювання. Приняли доктрину про відношення зросту населення до засобів поживи, відкидаючи одночасно вимогу моральної повздержливости. Бо ж предсінь чоловік є тільки матерією, вище зорганізованим звірям, отже не може бути взагалі моральним або неморальним!! В тім гіршім значінню можна сказати, що більшість економістів була мальтузанами.

Впродовж XIX. в. у Франції, що перед вела тоді в Зах. Европі, переведено консеквентно в суспільнім житті т. зв. „ляїцизм“, т. є. зроблення світськими всіх ділянок життя: розділ Церкви від держави, усунення релігії зі шкіл, признання подружжя за виключно цивільний контракт, залєґалізовання проституції, вільних звязків, розводів в найширшім обсягу. Все те було виразом провідної думки: життя без Бога.

Наслідком гріху є смерть... Відноситься то зарівно до одиниць, як і до цілих громадянств.

Та Франція, котрої населення в 1789 р. виносило 36,5%, на-

селення велеких держав, в 1814 р. виносило вже лиш 35%, а в 1913 не творить навіть 16%.

Розбиття родини, генетичної комірки суспільного устрою спричинило роздроблення суспільности, а остаточної її атомізації довершило обмеження до мінімум власти родичів і розширення інгеренції держави в справи виховання.

В ділянці педагогіки не вдоволяються вже захвалюваним Руссом відмежованням вихованків від культури і цивілізації. Психоаналітичні експерименти кажуть глядіти на молодь як на підсвідомих мешканців печер. Всю психіку молоді зводять до найпервісніших і найбрутальніших інстинктів, як н. пр. Фрайд (Freud) до еротизму. В житті молоді вже само дозрівання створює достаточний неспокій. Замість в тім часі звернути увагу молоді на вищі життєві завдання, виповнюється цілу її свідомість зображеннями про всепроникаючий вплив пристрасти. То ж разом з Ферстером слід уважати за жахливу фрайдівську аналізу фобії у 5-ти-літнього хлопця, а спосіб поступовання, застосований в цілі її поконання, прямо за заперечення всякої педагогіки. Слушну тут чинить Ферстер увагу, що хоч людської психіки не можна звести до одного тільки еротизму, то одначе виключне звернення уваги дитини ка сторінку психіки може справді викликати патольогічні прояви.

В господарській ділянці аморальність лібералізму XVIII. в. знайшла гідне себе протиставлення в соціялізмі.

Приняв він в цілості матеріялізм XVIII. в., званий тут історичним матеріялізмом. Людську працю уважає соціялізм теж за матеріяльне добро, товар, що має означену вартість, котрий можна продавати і купувати. Як доказ може тут служити очеркнення ціни праці Марксом, ціни, що є сутньою ціхою товару. Ціну праці міриться матеріяльними добрами. Справдішню ціну становить така скількість матеріяльних дібр, яка запевнить життя робітникові, що виконує дану працю і позволить йому підховати свого наслідника. Праця у Маркса є також предметом торговлі: купна і продажі. Капіталіст змушує робітника до продання своєї праці понижче дійсної її ціни, користаючи з факту, що чоловік є здібний витворити далеко більше дібр, ніж їх потребує для свого удержання і виховання нащадків.

В ділянці державности ударяє передовсім диспропорція поміж політичним рівноправством всіх і яскравими ріжницями в розділі природних багацтв. Демократія з волі народу, понята в дусі великої французької революції, виказує безсильність. Можна те явище називати надміром парляментаризму, або соймовладством, то всетаки залишиться фактом, що в багатьох краях суспільний лад задержано тільки завдяки потрясенням і якраз обмеженню влади народу. Але всюди, без виїмки, влада чує, що не може вистарчити їй авторитет „з ласки народу", не може вона вже сьогодні відкликатися до всіх святих і непорушних прав, але за підставу удержання себе при правлінню мусить признати чи то силу, чи здібність володіння, чи теж в найліпшім

разі опертися на патріотичній конечності оборони границь краю. Такий стан викликав факт, що влада відкинула авторитет походження з волі Бога, а відсуваючи себе від свойого силодавця тратить метафізичну підставу існовання.

В сучасній хвилі стоїмо перед кульмінаційною точкою матеріялізму і бачимо, як його заложення, примінені до всіх ділянок збірного життя, збанкротували і викликали кризу: інтелєктуальну, моральну, економічну і політичну. Одначе ніде криза, викликана приміненням блудних теорій, не осягнула такого напруження, як поза східним кордоном в Совітській Росії.

Там, де пожадали багацтва — осягнули нужду, де сподівалися осягнути цілковиту свободу — довели до найстрашнішої неволі населення, де намагалися впровадити вищу пролєтарську форму співжиття — знищено всі звичаєві обмеження.

Мусимо собі ясно усвідомити, що більшовизм є це матеріялізм, найбільш консеквентно переведений в життя. Відкинули всякі моральні накази, подружжя, як проминаючий звязок, школа без релігії й моралі, матеріяльне уживання як ціль продукції, держава як остаточна мета людини — все те в цілій повноті зреалізував більшовизм.

І тому *банкроцтво більшовизму*, як програми ущасливлення людства, *є рівночасно остаточним ствердженням життєвого банкроцтва матеріялізму* [1]).

Матеріялізм збанкротував також як фільософічна і наукова концепція. Фільософія, котра відкинула передтим все, що не є матерією, сумнівається тепер в можливість пізнавання навіть матерії... З покорою визнає сьогодні, що все є зглядне... У підстав кожного пізнання стрічає фікцію — в найліпшім разі гіпотезу. В 1911. р. міжнародньому фільософічному конгресові в Больонії предкладає Вайгінгер (Vaihinger) свій твір: „Die Philosophie Als Ob“, де цілу науку признає за систему фікцій і гіпотез.

Тимчасом в 1900. р. голосним стає відкриття Григорія Мендля, яке установляє закон заховання ґатунків, виказуючи цілу передчасність тези про звіряче походження людини.

Та сама наука устами Генрика Берґзона висказує переконання про існовання життєвого гону „l' élan vital“, який не можна вияснити законами самої матерії. Та сама наука в творі проф. психольогії в Шікаго Джемса (James) п. з. „Релігійний досвід“ стверджує, що поза матерією мусить існувати щось іншого, щось, чого не можна пізнати. В тім же творі читаємо, що душа, заглиблена в молитві, мусить заховуватися так, якби у всесвіті існулала тільки вона одна... і Бог [2]).

---

[1]) Підчеркн. Ред.

[2]) Автор не вичисляє тут всіх наукових відкрить, що захитали до решти матеріялістичними теоріями, а тільки подає кілька з них як приклади. Таких відкрить, і то майже в кожній ділянці науки, є багато. Найцікавішим може являється новий науковий напрям в фізиці, який експериментально доказує, що крім матерії існує ще інший нематеріяльний, психічний чинник, не підлягаючий дотеперішнім фізичним законам, та що й фізикою устійнені закони це

Але може найбільш знаменною є одна з останніх сцен великої війни. Коли побідники не могли погодитися, начальний вожд, маршалок Фош, сказав до зібраних заступників держав ці прості слова: Панове, не погодитеся, доки на столі ваших нарад не стане... хрест.[1]).

Чи те все не свідчить достаточно, що стоїмо на переломі двох періодів, що сумерк матеріялізму вказує мабуть на хрест, що повинен станути на дорозі нової епохи.

То ж в нинішних рішаючих часах оголошено немов загальне ополчення в виді „Католицької Акції". Ось заклик Церкви: „Всіх вірних християн... благаємо ранами Ісуса Христа і наказуємо їм властю того ж Спасителя, щоби зєднали свою ревність і свої зусилля".

Яким має бути той хрестоносний похід в католицькім краю, як наш? Хай начеркнена перед хвилиною історія матеріялізму дасть нам вказівки. Велика війна принесла нам незалежність (пише це поляк, Ред.). Повінь законів і дуже широкі дискусії над ними свідчать, як прагнемо, щоби наші закони були мудрі, справедливі, щоби можна було їх легко в житті примінити, щоби запевнили гарну майбутність нашому громадянству.

Одначе може грозити небезпека перецінення ролі законів. Завданням нас католиків є пригадати публичній опінії, що не поможуть права без добрих звичаїв.

В католицизмі існує предивна здібність схоплювати всі людські справи з морального становища.

В ділянці фільософії опирається християнська думка на заложенню, що людський ум є здібний пізнавати правду. Одначе рівночасно стверджує, що людське пізнання має межі... В той спосіб розум, заховуючи свою гідність, є вільний від обманів про свою всемогучість. Хто раз стрінувся з чудовою аналізою буття св. Томи з Аквіну, на тім ті великі в своїй простоті розважання полишають незатерте враження.

В ділянці соціольогії суспільна квестія стає моральною квестією. Питання справедливости і любови в суспільнім устрою є одним з центральних питань католицької етики.

Фундаментом суспільного життя після католицької науки є родина. Христос Господь підносить подружжя до гідности св. тайни, а через те тривалість родини й опертого на ній суспільного устрою стає незалежною від сучасного щастя одиниць.

тільки статистичні принотовання, від яких можуть бути і бувають в природі відхилення; через те і чуда це не є щось після найновішої фізики неможливе. З цим новим фізичним напрямом зазнайомив укр. громадянство найвизначніший наш учений фізик, теперішний голова Укр. Наук. Т-ва ім. Ш. Др. Володимир Левицький в цілім ряді чи то собою переложених, чи власних статтей. Гл. його „Гадки про життя", Львів 1828, „Революційні течії в сучасній фізиці", Львів, 1930 та його переклади статтей Олівера Лоджа: „Звязок між життям і матерією", „Дзвони", ч. 3 і 4 1932 і П. Йордана: „Квантова механіка та основні проблєми біольогії і психольогії", „Дзвони", ч. 4 15 с. р. — *Ред. „Дзвонів"*.

[1]) Подібно Сталін в одній розмові зазначив, що більшовиків від всесвітньої революції ділить тільки Христос. Przegl. Wsp. VIII. 1932. *Ред. „Дзв."*

Католицька педагогіка не вважає дитини за вище розвинене звіря, але спираючись на драматичній розбіжности між тілесною і духовою сторінкою чоловіка, визволює чоловічество і вчить підпорядковувати тіло — духові.

В господарчій ділянці бачимо знову домінуюче значіння морального первня. Християнська економічна думка також визнає працю як джерело багацтва, але як же інакше формує її дефініції, як далека є від визнання праці за товар. Чоловік не є машина. Фізично є організмом, духово розумним єством. Тому фізична праця є функцією чоловіка, звязаною з цілістю його життя. Але з психічного становища, праця є моральною чинністю, що причиняється не лиш до удержання при житті одиниці, але також до добробуту загалу. Предсінь громадянство опирається на поділі праці. Товчки, що склонюють людину до праці, також виходять поза єдину мету удержання себе при життю. Любов родичів до дітей і навзаїм, ріжнородні замилування і змагання до щораз то кращих умовин життя є двигунами поступу. Праця як функція організму і функція моральна не може бути від працюючої людини відділена, отже не можна її ані купити, ані продати. З того слідує в очевидний спосіб, що овочі праці належать до того, хто працю виконав.

Робітники, що працюють в фабриках, мають дійсне право до фабричної продукції. Енцикліка „Rerum Novarum“ виразно говорить, що людина має право до овочів своєї праці. Отже, якщо робітник щонебудь продає, то відступає він підприємцеві висліди своєї праці за згори умовлену платню. Отже щераз слід підчеркнути, що робітник не продає ані себе самого, ані своєї праці. Заховує він вповні свою людську гідність, лишається повною людиною враз з добровільно виконаною працею, продає натомість висліди своєї праці, а в тім зрівнюється з підприємцем. Подібно як підприємець, після Форда, віддає за гроші прислуги своїм клієнтам, так і робітник робить прислугу фабрикантові за винагородженням.

Християнська наука про державу спирається на врodженій людині склонності лучитися в громадські звязки. Повільний розвій людського єства від колиски аж до фізичної повнолітности, конечність опанувати природу на кожнім кроці, бо не дає вона нічого людині в готовім стані, безнастанна праця і зусилля удержати і розвинути життя — все те каже людині лучитися в більші громадські організації, звані державою. Одначе та склонність не відбирає нам свободи в виборі форми громадського співжиття. Збірне життя вимагає підпорядкования одиниці якійсь владі, а що правдиве підпорядкування себе владі може бути тільки добровільне, тому католицька етика накладає моральний обовязок послуху владі. Всяка влада походить від Бога. Кожне с п р а в е д л и в е зарядження влади обовязує не тільки правно формально, але внутрішно-морально в совісті кожного з нас. Є то такий послух владі, якого некатолики не примінюють, а навіть не додумуються, що він може існувати. Але наш послух є під-

леглістю в Христі, а не невільництвом. Lex iniusta — nulla lex, отже право обовязує лиш остільки, оскільки не противиться нічому, що Бог обявив, а Церква Свята подає до вірування.

Хоч світ чув про матеріялізм через два віки, то одначе наша культура в ґрунті речі не є матеріялістична. Наша культура розвивалася давніше. Її коріння виростають з християнізму. Матеріялізм, що його банкроцтво ми ствердили, був саме відхиленням від розвоєвої лінії тієї культури.

Християнізм уратував від заливу варварства багато проявів старинної культури, надхнув нашу культуру духом, вигладив почуття любови ближнього, розбудив душу, що відчуває і думає. Своєю взнеслою етикою допровадив людство до почуття людської гідности.

Якщо сьогодні чується кожний з нас людиною в повнім значінню того слова, завдячує те християнізмові. Всі найкращі пориви сучасного людського духа спираються на дусі Христа.

Але той Христовий дух не проявився в нашій культурі відразу в цілім блеску. Мусимо тямити, яким то простим людям проповідав Христос свою науку, як вони мимо всіх заходів нераз розуміли тільки зовнішну форму того, що проповідував Христос, не розуміючи дійсного змісту. Мусимо тямити, що і пізніше, коли старинний світ залляла хвиля варварства, також ті з них, котрі приймали католицьку релігію, брали часто лиш зовнішні форми християнізму, майже цілком не розуміючи його духа. Той дух тільки повільно проникав до їх душ, темних і неокресаних, а те проникання було тим більше утруднене, що більшість тих, які проповідували почесні Христові засади, були дітьми свого віку, свого народу і своєї культури.

Деколи лиш потуга ума й серця виступали поза свій вік і творили основи дальшого поступу. То були люди виїмкові і під оглядом ума, і під оглядом волі. До таких належать святі тої міри, як св. Августин, св. Франц з Асижу і св. Тома з Аквіну. Вони то, понимаючи духа християнізму ліпше від своїх сучасників причинялися до його поглиблення і розуміння в наступних віках.

Якщо блеск християнської ідеї впродовж історії, як видавалося, пригасав, то не є вина самої ідеї, але вина людей ще на пів поганських. Ідея лишилася така сама, як була, здібна заплíднити найбільші уми, здібна дати товчок до найвзнесліших чинів.

Поза нами XX-віковий розвій, впродовж котрого Христова ідея присвічувала всім шляхетним одиницям. Глибокий ум і субтельна душа сучасної людини здібна пізнати цілу глибінь Христової науки в далеко вищім ступні, ніж було то можливим в якихнебудь часах і в котрихнебудь народів. Сьогодні ми люди XX-го віку є здібні приняти науку Христа, що більше, сучасна душа тужить за Богом, вірить, хоч би навіть не вміла того доказати.

М-р. П. Ісаїв.

За уздоровлення людства.

Кілька думок з приводу книжки:

о. Ісидор Дольницький, духовний отець, літургіст і піснотворець. Написав *о. Др. Йосиф Боцян,* еп. луцький. Друге видання. Зладив і доповнив о Др. Йосиф Сліпий. Львів, 1933., 16⁰ 136 ст. Аскетична Бібл. Гр.-кат. Дух. Сем. у Львові під пров. о. рект., Др. Сліпого. Т. V.

По „Правилах" і „Молитвеннику" для питомців та по такій знаменитій книжці, як „Наслідування Христа", являється як пятий том Аскетичної бібл. і отся книжечка під редакцією о. Рек. Др. Й. Сліпого.

Коли зважити, що Отець Ректор побіч обильної праці, що її виконує як провідник і господар Дух. Академії, дальше як професор доґматики й історії середновічної фільософії та богословії, побіч визначної своєї наукової, громадянської і гуманітарної діяльности, в звязку з якою пересувається нераз через його ґабінет десятки людей денно, має ще час редаґувати так старанно науковий журнал „Богословію", Богословську та Аскетичну Бібліотеку, часопис „Ниву", перечитувати сумнівні рукописи „Дзвонів" та й деяких інш. кат. часописів, видавати звіти з діяльности Дух. Акад. і Богосл. Наук. Т-ва та опрацьовувати їх статути, переводити іспити, реформи і т. д., то треба впрост дивуватися, як тій людині стає на все часу, як він дає всему раду.

В опрацьованню о. Ректора, з його переднім словом, численними увагами і додатками являється теж як друге видання обговорювана праця Покійного Еп. Й. Боцяна, що пораз перший була вміщена сейчас по смерті о. І. Дольницького в „Богословії" в 1924. р. На бажання деяких наших Преосвящених Владик, приятелів і другів о. Ісидора, а передовсім членів брацтва „Введення в храм Пресв. Богородиці", яке він оснував, як також тому, що широким кругам річники „Богословії" недоступні, або мало знані, випускає Дух. Сем. під десятиліття його смерти друге видання.

Що друге видання являється в Аскетичній Бібл., це цілком правильно. Отець Ісидор це справді український аскет, укр. праведник і взір побожности, що його вже за життя уважали святим, це світла постать в житті 150-літнього існування Дух. Семинарії, її духовник через пів віку, що збудував і поглибив духове життя укр. священства, а посередно і цілого укр. громадянства.

Аскетична Бібліотека — напис для українського інтеліґента, — хоч ще й віруючого, але перепоєного всякими лібералізмами, матеріялізмами і т. п. „ізмами", що від молодости втискаються уперто в його душу зі всіх сторін, — цілком не приманчивий, а навіть відтручуючий. Доказом цього брак рецензій на твори Аскет. Бібл., брак захоплення ними, доказом цього факт, що на 7 міл. віруючих гр.-католиків твори Аск. Бібл. появляються тільки в 2000 примірниках і повільно розходяться; ба, що більше поза немногими загал інтеліґенції майже не відає про існовання таких творів. А навіть катол. наші часописи не дуже „форсують" аскет.

писання, щоб — як кажуть — не відтручувати більше ліберально-настроєної частини своїх читачів.

А предсінь якжеж скріпляють духа, поглиблюють світогляд і порядкують думки аскетичні твори. З якою насолодою і успокоєнням читається н. пр. „Наслідування Христа" Томи Кемпійського (Аскет. Бібл. т. III—IV, 1930), з яким задоволенням і упорядкованням хаосу, що його спричинюють в нашій голові всі новітні фільософічні напрями, кінчиться читати останню сторінку тієї книжки.

Каже один новітній фільософ: „Чим більше роздумую над проблємами світу і життя, то здається мені, що потапаю в якійсь бездонній ямі, кидаюся в ній на всі боки і не можу дістати ані дна, ані стіни, ані виплисти на верх, щоб вдихнути свіжого воздуха". — До такого шамотання справді подібні всі фільософування новітніх учених, що відкидають Бога як Найвищого Творця всесвіту, що відкидають обявлення. Цього фільос. хаосу були свідомі многі фільософи. Про батька майже всіх модерних напрямів, а рівночасно батька теперішньої руїни, що був учителем Маркса і Лєніна, а рівночасно всіх творців звірячого еґоїстичного націоналізму — Геґля пише зовсім слушно Шопенгавер в своїм творі „Парерґа і параліпомена", що Геґель завдячує свої успіхи нарочно незрозумілому і темному писанню, при якім читач тратить голову, память і зрозуміння, та думає, що то він, читач, винен, що не розуміє „великого фільософа". Тимчасом „великий фільософ" нарочно не говорить буквально нічого зрозуміло, бо він не має що сказати, бо не думає ясно. Без штуки темного писання ні Фіхте ні Шелінґ не були б осягнули своєї псевдослави. Та ніхто не робив тієї штуки так безлично як Геґель. Бо якби Геґель був відразу ясними словами виложив абсурди своєї дурноватої фільософії, то певно кожний був би йому в очі сміявся та лиш раменами здвигав.

А Гербарт про Геґля пише: „Геґель говорить про соромний упадок фільософії. Але він повинен про це мовчати, бо той упадок стався якраз у часі, коли ніхто не кричав голосніше і зїдливіше, як саме та школа, до котрої треба зачислити Геґля. Ніхто не винен тому упадкові, тільки вона сама.

На думку знаного правника Ієрінґа, фільософи довели до того, що широкий загал фільософію й нонсенс уважає вже за одно й те саме, а Павльзен каже, що нема вже ніякого фільософічного світогляду, нема між фільософами згоди ні щодо цілей, ні щодо метод, що вони — згідно зі словами Плятона — самі зі себе вискакують, а кожному з них приходить до голови, Бог знає відки, якась „інспірація" — і кожний з них думає, що другий нічогісінько не знає. То тут, то там, появляється „клич": Вже є той чудесний доктор! І тисячі біжать за ним, щоб подивитися на нього. Але по короткім часі та купа розбігається і ніхто про це навіть не знає" [1]).

---

[1]) За „Поступом", ч. 7—8, 1927, стор, 212 і сл.

Наведені слова характеризують той великий фільософічний хаос, а рівночасно хаос думок інтеліґенції, що всіми тими „фільософіями“ без Бога перенимається й їх визнає. Упорядкувати той хаос можуть тільки аскетичні твори, що поглиблюють релігійний світогляд, бо вони являються немов тією маґнетною стрілкою, що клониться до Бога, вони немов та провідна зоря, що все виводить нас на чисте небо думок. Аскетичні твори серед того фільософічного багна, в якім топляться ріжні світогляди й теорії, немов гарні соняшні острови з буйною рістнею та свіжим воздухом, це немов затишна пристань, до якої причалює сьогодні змучений, пересичений і зневірений фільософічним хаосом інтеліґент.

На нещастя ті хаотичні, збанкротовані нині вже цілком фільософії, оперті на засадах звіринного світу і звірячій етиці, почали вводити в життя з одної сторони більшовики, а з другої сторони націоналісти і через це заразили людство великою недугою. Недуга розвивається, людство палить гарячка і стрясає ним пропасниця, воно розкладається, в кожній ділянці криза, криза і ще раз криза... Вже потріскали стовпи европейської матеріялістичної культури, її основи перехилились — і ось... ось розсиплиться все в руїну...

На цю недугу людства найкращий лік аскетичні твори. Серед всіх тих штучних сировиць, застриками яких хочуть нині уздоровити людство — поглиблення релігійного життя аскетичною літературою — це одинокий правдивий, нештучний і природний, Богом зісланий лік — це дійсна духова пожива, повна так потрібних вітамін, що може відродити й уздоровити духовий, а за тим і фізичний орґанізм людства. Сучасне банкроцтво всіх безбожних матеріялістичних теорій і всіх побудованих на них ділянок людської цивілізації — це ще один доказ, що де гріх — там смерть, де нема Бога — там нема життя. Сьогодні людство за святим Августином може сміло кликати: „Неспокійне моє серце, доки не спічне в Тобі, Боже“! Сьогодні щораз більші круги людей приходять до переконання, що уздоровлення сучасних відносин може наступити тільки тоді, коли на всіх ділянках людської культури витисне своє знамя — хрест.

Таким саме релігійним духом аскези був перенятий кожний крок праведного отця Ісидора, що свій довгий, майже столітний вік (1830—1924) завдячує мабуть якраз своїй побожності і праведному життї, завдяки чому сили небесні мали його в своїй опіці. Два рази — як довідуємося з книжки — Пречиста Діва зробила чудо в його життї. Раз на початку, другий раз на склоні життя. Раз ще хлопця уратувала його від смерти, другий раз завдяки молитві до Неї відзискав зір і до самої смерти не потребував окуляр. Та сама ласка Пречистої берегла його при знущаннях в Талєргофі, побут в якім описав в „Спом.“ в кал. „Місіонаря“ за 1924 р. Його „Асцетика“ (1897), „Правила для Семін. більшої і меншої“ (додаток до чинностей синоду 1891) „Братство Введенія Пресв. Богор.“ (залож. 1885., а книжка вид. 1895, що була кодексом духовного виховання в Семін.), „Життєпис Й. Велям. Рутського“

(в рукописі) та „Столп памяти подвижников українських за соєдиненіє церков (історія митр. Іп. Потія, св. священмч. Йосафата, митр. Рутського й ін. теж в рукоп.), „Начерк духовних наук для питомців і СС. Василіянок (рукоп.) — це все твори з глибоко-релігійними засадами, яким присвічують слова св. Єроніма: „Vive moriturus et stude victurus“ — це засади, на яких виховувалися ряди наших ревних священиків і закінниць. Особливо цікавими і здоровими являються погляди о. Ісидора як духовника Семінарії через пів віку на целєбат і подружжя священиків, висловлені в „Братстві Введення“ (ст. 259 і сл.). Аж дивно стає, що в часі недавньої полєміки про целєбат не видано окремою брошурою того місця, або не наведено в цілості в тих, що появилися.

О. Ісидор був не лиш духовником, але теж найвизначнішим нашим літурґістом. Вимагаємо сьогодні від кожного інтеліґента, щоби знав походження і призначення всіх речей і інституцій, що нас окружають, що з ними часто стрічаємося. З нашим обрядом, з церемоніями наших богослужень стрічаємося майже щодня, а щонайменше раз на тиждень. Ті церемонії витають наш прихід на світ при христинах, благословлять нас на овіяний любовю шлях подружжя, і пращають нас та супроваджають на дорогу вічного життя. А мимо цього не знаємо ґенези тих церемоній, не знаємо, хто був їх творцем і кодефікатором у нас. Не знаємо і того знання чомусь від інтеліґента не вимагаємо. Нема про те здадки ні в історії нашої Церкви, ба й в підручниках літурґіки для середн. шкіл про те ані слова бодай у замітці. Чомусь виключено це з вимог середнього образування. — З обговорюваної книжки довідуємося саме, що таким кодефікатором був о. Ісидор Дольницький. Перед ним у церемоніях і правилах відправи панував у нас замітний хаос, подібний, як тепер у нашім правописі. Багато священиків в церемоніях поступали довільно. „Що попик, то типик“ [1]) — пішло навіть в пословицю. О. Дольницький вже як сотрудник церкви св. Юра (від 1856 р.) студіює церковний спів і книги церковного обряду, через що вкоротці стає знатоком тих речей і як такого покликано його на вчителя церковних обрядів і співу до колєґії св. Атаназія в Римі, де він в римських бібліотеках мав спромогу докладно перестудіювати всі книги церк. обряду і співу, грецькі і словянські. Спільно з еспанцем, дослідником церк. співу у лат. Церкві, Іваном де Кастро кладе наш церк. спів на науковій основі в книзі написаній Кастром „Methodus cantus eccles. graeco-slavicae“, виданий в Римі аж 1881., а дальше як не тільки духовник, але і вчитель церк. обряду і співу в Дух. Сем. (від 1867. р.) докінчує праці в тій ділянці. Його книжки „О священних обрядах руско-кат. Церкви“ (6 літоґр. видань), „Гласопіснець іли напівник церковний“ (1894), „Гласопіснець малий“ (1905), „Типик“ (1899), книга, яку вже від давно звуть „око церковне і вожд усім книгам“, дальше ним випрацьовані рішення синоду з 1891 р. в справах наших обрядів, відправ і співу, „Під-

---

[1]) Типик — це книжка з правилами й уставом церковних відправ. П. І.

ручник церемоній для питомців (1907) і в рукописі „Устави всіх літурґій обряду нашого“ та „Церемонії священика на богосл. без діякона“, що вже одобрені Митр. Орд. і мають бути видані — це все книжки, які закінчили хаос в відправі, і надали їй форму, яку вона має сьогодні. Отець Пралат Дольницький своєю довголітною працею поставив нашу церковну відправу на такій сильній підставі і в такій клясичній формі — як пишуть дослідники його праці — що тепер по правді наш церк. обряд можна вважати рівночасно і вповні грецьким, і вповні католицьким, і вповні нашим питомим українським.

Церковні відправи і церемонії для більшости інтеліґентів річ доволі далека і чужа. Многі рідко на них бувають, а хоч часом і присутні, то думкою далекі від змісту і символів відправи. А предсінь як же глибока символіка в церк. відправах. Яка в них глибина і ширина думки! Як гарно, а при тім просто як в притчах висловлені в них найвищі життєві і фільософічні правди, найбільша мудрість життя. Ввесь життєвий досвід від перших творців відправ аж до о. Дольницького у нас, думки, що формувались довгими віками, зложені мов найдорожчі скарби у них. Якщо б всі багаті і бідні, найвищі державні мужі і найнижчі піддані брали все участь у відправах і за кожним разом пригадували собі й усвідомляли той вицвіт мудрости життя — світ був би далеко кращим, як є. Якщо б всі вірні так обговорювали, знали і розуміли церковні відправи й євангелію, як комуністи „капітал“ Маркса, мабуть теперішній надмір продукції ніколи не спричинив би найбільшої в історії кризи, не палили б і не затоплювали б величезних маґазинів кави й інших засобів до життя тоді, коли побіч з голоду мруть мільони. Поширення й поглиблення літурґічного життя серед державних і економічних потентатів — це цілком певне успішніший і далеко триваліший засіб поправи сучасних відносин, чим долярові штуки Русвельта, чищення раси Гітлера, чи пакт чотирьох, подібно як сільський катехізм далеко ліпше береже чужого майна й життя, чим постерунок поліції. Справедливо сказав начальний вожд, маршалок Фош до зібраних заступників побідних держав в Версалю, коли вони не могли погодитися: „Панове, не погодитеся, доки на столі ваших нарад не стане... хрест!“

Врешті о. Дольницький був замітним укр. церковним поетом-піснетворцем. „Служба Непорочн. Зачаттю Пр. Бог.“ (1897 і 2. вид. 1901), „Акафист к Сладч. Сердцу Ісусовому“ (1898) і лат. перекл. того ж року в Інсбруці), „Служба Св. Сер. Ісус.“ (1909), „Акафист Св. Йосифу Обручн.“ (1907) і „Служба тому ж Св.“ (1910), „Акаф. Йоакиму й Анні“ (1910), „Ак. Йоану Богосл.“ (1910), а крім того цілий ряд акафистів і служб, що лишилися в рукописі — це все твори, повні гарної реліґійної поезії, повні почувань любови, подиву і вдяки для Творця, Преч. Діви і Святих, це твори, що місцями нагадують релігійну лірику Таґоре.

Із усіх людських почувань найвищими й найчистішими є реліґійні почування. Тому реліґійна поезія є найвищою із усіх її

родів. Релігійна поезія є цвітом живого життя Церкви — його висловом, оживленням і овочем. Розбудження церковно-релігійного життя будить поетів до співу; завмирає релігійне життя, мовкнуть і поети. Видно це з історії релігійної поезії загалом, а нашої укр. зокрема.

Нарікають у нас, і взагалі в цілім світі, на упадок літератури. Нарікають аж до обридження і шукають причин та способів направи. „Як галузка відтята від дерева всихає, так не буде мати життя все відірване від Христа". — Ось правда Св. Письма, ось причина літературної кризи, подібно як і всіх інших криз. Більшовицька й американська література найкращі докази цього. Не поможуть тут нічого хоч би які літературні нагороди. Бо таланти є, але творів нема. „Ідіть до церкви, принимайте св. Тайни, жийте після Декальоґу, не напинайте еґоїзмом по вовчому душі, а любіть ближнього як себе самого". — Ось найкращий спосіб піднесення літератури з упадку.

Бо хоч і давніше були нерелігійні розумом замітні поети, то все ж в їх душі не розсівся ще був еґоїзм, насильство й аморальність; в їх душі жевріли ще засади й почування релігією вихованні. Бо хоч і були поети епох упадку, то все ж цього упадку вони були свідомі, то все ж було змагання до ліпшого. Сьогодні навпаки. В упадку добачується найкращий засіб ущасливлення людства. Поезія це душа. Нині заперечують душу, а хочуть творити поезію. Поезія це краса. Нині ширять погань, а хочуть творити красу.

Питають молоді поети, де брати взірці релігійної лірики, на кім взоруватись. — Слухайте уважно й набожно акафистів й інших церковних відправ, читайте поетичні твори „дзядзя" Дольницького! — Ось відповідь, там джерело — а форму надавайте таку, яка вам відповідає!

Знаю, що лібералізмом і матеріялізмом перепоєні інтеліґенти назвуть такі погляди „зацофаним обскурантизмом". Знаю, що в відношенню до багатьох це ще „мови до глухих". Але порівняймо обі науки. Вся основа фільософії батька всіх модерних напрямів Геґля полягає на отсім нонсенсі: „Загальні поняття виробляють люди з досвідного спостереження... Чим якесь поняття загальніше, тим воно порожніше. Але таке поняття реальне, бо емпіричне (оперте на „досвіді"). Ото ж передовсім такий емпірично реальний світ має існування („Dasein"). Це основа теоритичних виводів. А в практиці всі матеріялістичні напрями кажуть поступати після засад етики звіринного світу, бо людина це звичайне звіря. В практиці еґоїзм і аморальність, насильство, заспокоєння туги за щастям ножа і крови і т. п. А поставмо побіч науку Христа. Що за велич, що за гідність. Так і відчувається надприродне походження. Мимоволі добуваються з душі слова псальму Давидового, що їх так часто любив повтаряти о. Ісидор: „Готове серце моє, Боже, готове... Визнавати буду Тебе між людьми, Господи, співати буду Тобі між народами".

Так справді зацофаний обскурант кожний, хто ще нині по такім банкроцтві матеріялізму в теорії і в практиці є його визнавцем, чиє серце ще нині не готове щиро визнавати знамени Христа. Ретроґрад, хто ще нині вірить в божків. Не даром же в останніх днях союз вільнодумців Німеччини перемінено на... похоронну касу! Не даром бувший канцлєр Брінінґ і б. пруський премієр Больц хочуть вступити до манастиря (Vosische Zeitung з 14. VIII. с. р.).

Без сумніву стоїмо на переломі двох епох, на порозі нової культури. В цьому всі згідні. Сучасність дуже подібна до часів Авґуста. Тоді Провидіння приготовило світ на прихід Христа технічно і психічно. Всі тоді знані краї злучені в одній державі. Нігде границь. Муровані гостинці. Комунікація для поширення нової науки краща й не могла бути. Всі чулися горожанами одної, тоді всесвітньої держави. А сьогодні? Кожна людина це горожанин цілого світу. Ті щоденні часописні вістки зі всіх країв, ті радія найкращий доказ: жиємо світовим життям. За часів Авґуста мішанина всіх релиґій старини. Захиталась вже віра в їх божків і зродилась глибока туга за правдивим Богом. І нині хаос і сумерк божків і нині туга... Тоді мученики за віру... і тепер. Тоді „...morituri te salutant" і тепер (С. Р. С. Р.). В середньовіччю військова й адміністраційна влада в одних руках. І нині заповідає Гітлєр і Славек те саме. Бо в раннім середновіччю серед народів не вихованих ще христіянством захланність й еґоїзм грозили все своїм напором. І нині розбурхані ті самі людські прикмети — пристрасті грозять тим самим. Так, стоїмо на порозі нового середньовіччя. Але в перших середних віках на пів дикі народи принимали христіянство тільки формально. Вони не були ще доросли до глибини його змісту. Психічній розвій сучасного людства це вже навозом справлена почва. В першім середньовіччю христіянство справді ширилось, значить росло в ширину, в середньовіччю, що гряде, воно ростиме в глибину, в глибину душі, так як вросло воно в душу о. Ісидора Дольницького.

Вже два роки перед смертю замовив собі о. Ісидор домовину. Тішився нею: „Маю, маю свою хату!" — говорив. Так, тільки тоді, коли ціле людство глибоко усвідомить собі і тямитиме, що там його хата, хата вічна, а тут тільки етап, що всі багацтва, скарби і влада згромаджені там, а не тут, мають дійсну й тривалу вартість, щойно тоді наступить правдива і тривала розвязка соціяльних і політичних квестій, щойно тоді наступить уздоровлення людства.

Раціоналісти наче заражені невилікувальною недугою: чим більше старіються, тим більше їх недуга змагається; чим більше ліків заживають, тим більше себе затроюють. Давніші їх вигадки були мудріші від найновіших.

о. Др. Г. Костельник.

о. Тадей Жевуський.

Начерк відродження католицької думки у світовій літературі.

(Продовження; гл. чч. 2, 3, 4—5 1931, 4, 7—8 1932)

Перервемо на хвилю розбір творчости Карла Пегві. Повернемо небаром до прецікавої події його літературного й, краще кажучи, ідеольогічного життя. Якраз ми бачими його молоді літа в старих мурах старої паризької вищої нормальної школи, цього ляїчного семінара, або, краще сказати, цього святилища антиклєрикального клєрикалізму. Перейдім тепер до клєрикального швайцарського Фрайбурга. Це місто велике на 30.000 душ було би в Галичині чи на Волині центром брудного столичного повіту і повітової нудьги. В Швайцарії є воно осередком незалежнього столичного суверенного кантону. Історія світу переходила туди, а камінь швайцарських гір дав їй спромогу не тільки розбудувати прегарні церкви й інші будівлі, але ще зробити з малого міста неначе прецінне окуття до кількох карток людського рукопису величезної вартости. Фрайбург має свою зелену ріку, що кружить глибоко врізана поміж скали довкола міста, неначе стежка. Має свої старі башти й старі манастирі. Має свій власний державний елєктричний промисл і свої елєктричні трамваї. Має свій парлямент і свій уряд. Має музей і шкіл без кінця. Має університет і своє місце в культурі світу. Повернемо ще до впливу, який це місто, це міжнароднє середовище (де не бракувало східних), цей університет мав і має на відродження католицької думки в останніх десятках минулого століття (це ж тут приготували матеріяли до енцикліки „Rerum Novarum“ і в перших часах теперішнього віку). Нині обходить нас лише одна особа, що її можна було стрінути в десятих роках XX. століття при старій колєгії св. Михаїла, (де лежать мощі св. Петра Канізія) або на струнких, старих критих сходах, що ведуть до льозанської вулиці. Це французький священик, якого французька влада по зірванню конкордату з Апостольким Престолом прогнала з Франції разом з товаришами. Це Людвик Лє-Кардонель (Louis le Cardonnel) — поет. Він також має місце у відродженні католицької літератури. Невеликий, мовчаливий, несмілий є він представником тихого лірізму, що повертає до релігійних джерел надхніння. Письменник Трозоф Едвард Шюре (Szuré), що його так дуже люблять читати поміщики на великій Україні, присвятив тому священикові-поетові почесне місце в одній зі своїх книжок, де пише між іншими про „поетів-предтеч“. Дійсно Лє-Кардонель заповідає в початках століття поворот красної літератури до релігійних питань і до католицької правди. Від того часу ще більше про нього писали й присвятили йому цілу книжку.

Я про поетів не люблю писати, бо сам не поет. До поетів треба великої терпеливости, бо якщо вони не належать до тих

превеликих ґеніїв, що їх рівно добре можна назвати поетами, як і пророками, то треба поводитися з ними як з цвіткою, яка росте на мураві. Нехай собі росте, але коли прийдеться таку цвітку розглядати, то треба мікроскопа й великих заходів, а з цвітки нічого не залишається, як лише та якась фантастична уява, що ми на неї дивимося через мікроскопійне шкло. Життя і міраж.

Людвик Лє-Кардонель писав для себе, читав поміж приятелями, мало-помало видавав. Є того добрих кілька томів. Головний „Carmina sacra", що то по нашому можна би назвати „Тропарі". На жаль їх тут не маємо, а стрінувся я з ними вже дуже давно. Лє-Кардонель є тут під сильним впливом візійної поезії Данта. Поза тим ріжні поеми, вірші під заголовком: „Від Йордану до Арна", „До св. Тереси від Дитятка Ісус", „Від зорі до зорі" (третє видання в 1924. році) і т. д. Автор багато мандрував, багато пережив, багато знає, має величезну культуру, що пробивається з кожного віршу, бо ці вірші повні інтелєкту, жиє також своїми священичими переживаннями і виспівує їх, але дуже ніжно. Душа неспокійна, а успокоєна. Багато страждав, розуміє молодь і є її приятелем. Поза тим є там ніч, ранок, світання, звізди, фльорентійські пейсажі. Найкращі речі ідуть з-над берегів Арна, Фльоренції. Данте й Фра Анджеліко дають йому щось, що побільшує його душу, але його туга, це туга за Грецією. Пише він „Хай сполучить вас грецька красота з християнським духом", але питання, чи це можливе.

Цікавим було би написати студію про значіння Італії для християнських поетів і мислителів Франції. Є річчю звісною, як велике політичне суперництво існувало поміж Францією й Італією. Клич „Франція для французів", (можна би сказати і клич „Італія для італійців") по війні ще більше поширився. Ще давніше так великий надхнений письменник як Лев Блюа писав, що під духовим оглядом Італія є смертним вором Франції. Одначе, треба признати, що майже нема християнського елєменту у французькій культурі і літературі особливо, від часів романтизму, який не відносився би до італійських джерел і італійського роду. Таким образом треба ствердити, що навіть поміж націями, які зі собою ворогують, християнська елєктрика не знає границь і часто прийдеться признати, що найбільше завдячуємо під тим оглядом краєві, що його не любимо з національних мотивів. Подібно в XVI-ому столітті найкращі християнські складники французької поезії йшли з Еспанії. Цікавим було би перестудіювати, скільки складових і цінних елєментів реліґійного і духового життя перейшло зі сходу до Польщі за посередництвом України. Звісною річчю є, який величезний вплив під подібним оглядом мали українські землі на Росію.

Є Франція південна, є північна. Історія також знає суперництво тих двох частин. Прийшлося би звернути увагу на відродження (тих двох частин) в XIX. столітті південної французької літературної окремої мови й поезії. Під релігійним оглядом воно мало також свої наслідки (як і відродження Бретонської тра-

диції). Провансальське відродження подало руку катальонському відродженню, а також традиція, краса і дух південної Франції як і Савої наближували її до Італії з чисто етнографічної точки погляду. Слід зазначити, що в проявах і відродженню релігійного життя якогось народу, якоїсь літератури завсіди треба розріжнити ці два елєменти: геонаціональний первень, духа землі і універсальний — позамежовий. Як і кожна людина, так і кожна нація має ті два первні в собі й їх спільний розвиток є цілком природньою підставою до вищих проявів духового життя.

Одна зі збірок поезій Лє Кардонеля називаєтьск якраз: „Між Роданом і Арном", то зн. поміж південною Францією. Але як ми вже зазначували, Лє Кардонель тужив за старинною Грецією. Вже старі французькі клясики говорили, що Греція є бабкою їхньої культури. Французький дух сам по собі католицьким не є, а це підчеркування старинного духа Греції, не помагає християнському елєментові проявлятися у французьких творах. Ціла суть византійської історії, можна це сказати, була в тім, щоби християнський елємент затріюмфував над старим поганським греко-римським ладом світу. Це є її трагізм. Думаючи, що вже опанувала старогрецький елємент, вона хотіла звернутися проти староримського елєменту, забуваючи, що в великій мірі сама була побудована на староримських цісарських взірцях. Трагедія боротьби християнського духа в своїх загальних і орієнтальних правах з духом старого греко-римського, поганського ладу, це византійська історія. Тому й притягає вона нині й симпатії багатьох на заході, бо від часів ренесансу захід саме стоїть під знаком боротьби греко-римського поганства з християнством. Цей конфлікт дуже часто дається відчувати в французькій поезії. Лє Кардонель також стоїть під його знаменем. Тому якраз є поетом предтечою. Дається відчувати у нього смуток світу, що його культурно манить, а не відповідає його священичій душі. Греція, християнське минуле, природа, відчувана після взірців природи Гелляди — це є точки, поміж якими він неначе хитається. Християнська безсмертність душі, але як легенько. Поезія є для нього чимось даним з висоти. Він шукає в старинній поезії образу Христа, а все ж таки скільки в тім є поганства в думках і почуваннях. Він хотів би сполучити поганський елємент, а це геометричний, замкнений в просторі інтелєкт з християнською вірою; тому все виходить блідим. Знаходимо гарні вірші про молодь. Знаходимо любов того, що ранене і немічне. Знаходимо потребу приязни, знаходимо відчуття братерства народів, справедливости й любови; все те дуже християнські елєменти, але майже без сліду християнства. Є подібне, щось до муз, щось, що цілком не разить романські народи, що виходить зі священичих уст (цікаве було би прослідити словянське поняття про Матінку Божу, як Царицю Надхніння, ідея, яка проявляється в деяких мальовилах буковинських церков). Є й „дорогий Діонізос" у нашого поета. Правда все це охрещене, але все ж таки знаходимо у нього справді хрест, Службу Божу, але яка вона

бліда супроти напр. Служби Божої у Кльоделя, світського поета, повного розбудження католицького відродження. Чути вже подих того відроження, але воно є дуже немічне. Поет, як поет, є цілковито звернений до Греції, до поганської музи. Правдиво християнське це тільки те, що йде від Данта. Слова також дуже часто бліді, як би умисно убогі. Одноманітність теми — весна, осінь, літо, зима — туга чогось, що є прибите і згноблене традицією ренесансу. Є щось зі здемодованого романтизму, є щось зі самостійного наслідування Рассіна. Що з таким робити — це є думка, яка приходить при читанню збірки поезій: „Від зорі, до зорі", бо ця збірка є тут підставою нашого оцінювання. Так і автор може бути дуже пожиточним суспільності дуже багатий в духові засоби й дуже свобідний, але що з ним зробити на буденний день, що й так є блідий. Одначе знаходимо у Кардонеля відгомони перших його „Святих співів", відгомони якогось пророчого духа. Що буде по війні, — перевороти і революції ще гірші, як у минулім, чи кров нового хрещення для світу, кров конечного відкуплення по теперішньому зматеріялізуванні. Автор мріє про помирені нації „під латинським небом". На що це „латинське небо" знову вертає до голосу, справа боротьби поміж греко-латинською старовиною і християнством? Вистарчить „під автентичним Христовим Христом". Автор вилилає свою душу:

Випросіть мені з небес,
Бо це ціле моє бажання,
Сполуку грецького благання
З Божою благодаттю.

питання, чи це можливе і чи це не йде до дехристіянізації християнства — справа нині так часто актуальна. Такий, яким він є, Лє Кардонель — священик, поет — непримирена в священстві, неспокійна душа є в нинішній літературі Франції тільки несміливим предтечею і дискретним акомпаніятором не лиш католицького відроження, а також християнського гуманізму, що його представником в теперішнім літературнім світі Франції є Поль Казін, що з новика в манастирі перейшов на літературне поле. Вертаємо до Пегві. Що тут нас манить, це якраз літературний життєвий прояв вибуху Божої благодати у сучасної душі. — Пегві також любить Грецію і вічно до неї повертає, але не на те, щоби шукати її „благовінія", тільки на те, щоби находити в нутрах її думки релігійний неспокій людства й порівнювати його з динамічною християнською силою. Лє Кардонель шукає святого розуму трохи заблизько землі. Пегві є містиком і шукачем надприродньої реальности. Про Пегві так пише його приятель: „Для Пегві (ще перед наверненням) містика — це витриск світової води, це новість, це те, що молоде, щире (Бог є вічною молодістю), вічним ранком (можна би сказати — мій принцип) це надія, це, що в якій душі є щось найліпшого, в якійсь душі, чи в якійсь думці, це все, що протиставиться рахункові — зівялим мудруванням скупости життя, непотрібним передбаченням,

скептичному досвідові, що все псує — старості не тіла, але душі, що дивиться на все змученим оком. Містика для нього, це те, що противиться готовим почуванням розумові, що хоче бути замкнене в своїй псевдо-розумності, врешті політиці". — Очевидно такої дефініції містики не можна приняти за богословську дефініцію католицької містики, але вже в цім всім проявляється вибуховість чоловіка, туга за безконечністю, прорив теперішнього простору цивілізації, простору, що Бога не хоче признати над собою, Того Бога, що Пеґві його вічно шукав, від соціялізму до чудотворної Матері Божої в Шартр включно.

(Д. б.)

Др. Борис Кудрик.

Йоганнес Брамс.

(В сотні роковини уродин).

Щирому Другові Проф. Евгенові Перфецькому.

Після недавніх 50-их роковин смерти Ріхарда Ваґнера припадають цього року 100-і роковини уродин другого великого німецького композитора цеї ж доби — *Йоганнеса Брамса.* Так близько себе роковини обох композиторів — та трохи інакше, як торік подібне сусідство роковин Гайдна й Клєментія. Там два композитори не лише собі сучасні, але духово дуже близько зі собою посвоячені, як співбудівничі одної форми — сонати. Натомість тут маємо до діла з двома зовсім собі противними музичними струями. Ваґнер насаджує нові ідеї абсолютистично, можна би сказати, в дусі засади „divide et impera", бачучи в минулому музики лише рід „старого завіту" для свойого новаторства — натомість Брамс далеко не так аґресивно, але все ж з рішучою вірою в бодай частинну побіду доказує пророчисто, що попри нові ідеї, хоча які великі, стара традиція, скристалізована в сонатній формі, може ще дальше жити, ба навіть творити нові відгалузи. Що ця традиція, зіпхнена Ваґнером в його новаторському розгарі на дальший плян, находить у Брамсі свойого могутнього речника та знову підносить мужно голову — це не дивниця. Бо ж Ваґнер, музик і поет разом, вихований в акторській сімї та насяклий з малку духом театру, йшов навпростець по лінії „всемистецтва" (Gesammtkunstwerk) і тому мусів глядіти на всяку музику через призму поезії та драми. Та хоча й як щасливо довів свій ідеал до здійснення, все ж таки його напрямок показав фатальну однобічність. Бо ж музика, що впродовж трьох століть до появи Ваґнера пройшла тріюмфальний шлях розвитку, витворила свої питомі закони, силою яких може вдержатися як самостійне мистецтво, навіть і без помочі слова. Такими чисто-інструментальними формами є варіяції, чаконна (пассакалія), суїта, прелюдія, рондо, соната, фуґа та ще деякі інші. Ця

т. зв. абсолютна музика, що мала за собою такі величні подвиги в творчості клясиків XVIII століття, була, що так скажу, від стіп до голови узброєна на випадок якоїнебудь спроби прикоротити їй належні права. І коли Ваґнер, як невмолимо-конечна реакція проти шабльону італьо-французької опери — а з ним анальоґічно й творці програмової музики, Берліоз і Ліст, як реакція проти фалшивого клясицизму північно-німецької „капельмайстрівщини“ й фортепянної віртуозівщини типу пр. Герца — довершили реформи в напрямку стоплення музики зі словом чи сценою, ця реформа мусіла викликати контрреволюцію з боку все ще живої абсолютної музики „давнього типу“. Впрочім ціла плеяда симпатичних і талановитих епігонів Мендельсзоно-Шуманівського романтизму, як Гаде, Рафф, Єнзен, Кірхнер, Геллєр, дала вже достаточний доказ на це, що таки не вся музична творчість дасться повести шляхом оцієї абсолютистичної реформи. Але все ж творчість оцієї т. зв. липської школи була лише спокійним доспівуванням пісні вчорашнього і недоставало їй боєвої постави, щоби викликати правдиву контрреволюцію. На це треба було не обмежитися лише до найближчого вчора, але сягнути вірлиним зором творчої інтуіції в глибини минулих віків та обєднати в собі гармонійно всі три останні століття історії музики від Палєстріни до останніх часів, а до цього дубовим корінням стреміти в найглибшій глибині народньої душі та узброїтися в ґранітну велич обох великих музичних патронів Німеччини: Баха й Беетовена, з якими липську школу лучила лише досить поверховна звязь. Цього діла доконав саме Йоганнес Брамс.

——

Йоганнес Брамс уродився дня 7. травня 1833 в Гамбурзі як син контрабасіста мійської орхестри. Як майже всі великі музичні ґенії, так і він уже в діточому віці виказував блискучий музичний хист. В девятому році життя почав концертувати як пяніст, а дальшої науки гри на фортепяні і всіх теоретичних наук уділював йому визначний контрапунктист Едвард Марксзен. Наука в того Марксзена лишила на пізнішому великому композиторі такі сильні й глибокі сліди, що цей аж до кінця життя згадував вдячно свойого вчителя. Під його кермою відбув геніяльний хлопчина ряд концертових виступів в рідному місті, між іншим уже з першими пробами власних композицій в дусі пануючої тоді сальонно-брилянтної школи. Вглиблявся він завзято в німецьких романтичних письменників, збирав народні пісні в околицях Гамбурґа, а коли 1849 по розгромі мадярського повстання схоронилося до Гамбурґа багато мадярських магнатів-збігців, взявши зі собою свої циганські капелі, молодий Брамс почув вперше циганську музику та став в неї вглиблятися, вкінці познакомився з мадярським скрипаком Ремені, ставши йому навіть за акомпаніятора. Позаписувавши собі тьму мадярських мельодій, використав їх в старшому віці в неодному свойому творі, а головно в популярних „Мадярських танцях“ на фортепян на чотири руки. Також старі німецькі народні пісні, що їх записав молодим хлопцем

і врятував від уже тоді загрожуючої загибелі, не лише стали йому в пізніших літах матеріялом до багатьох обрібок і гармонізацій на один голос з фортепяном і на хор (славні „Deutsche Volkslieder"), але й забарвили всю його пізнішу творчість національним духом. Около 1850 р. пізнає він ще одного гостя з Угорщини, також скрипака — Йосифа Йоахіма, пізніше одну з найбільших звізд на скрипацькому небозводі та взірцевого інтерпрета старих клясиків. Оба заключають досмертну приязнь, а 1852 р. їдуть до Ваймару відвідати Ліста.

Надходить в життю Брамса переломова дата 1853. Тоді саме він відвідує в Діссельдорфі Шумана та з його дружиною, великою пяністкою Клярою Вік-Шуман завязує подібну приязнь, як з Йоахімом. Та Шумана вже починала точити умова недуга, що в три роки опісля загнала його в могилу. Ще в останках догорюючих умових сил зацікавився першими вже зрілими творами 20-літнього Брамса — це були фортепянні сонати Cdur, Fis-moll, Fmoll, фортепянне скерцо Es-moll та перші сольові пісні. В коротенькій та важній статейці „Neue Bahnen" вказав ентузіястично на молодого композитора як на нового генія.

В перехреснім огні ріжних сильних вражінь — поїздка до Кельну та послухання там IX-ої симфонії Беетовена вперш в життю, остання недуга й смерть Шумана в домі божевільних — родиться перший симфонічний твір Брамса, а саме фортепянний концерт D-moll, подуманий первісно як симфонія. Перше фортепянне тріо H-dur, яке композитор під кінець життя ще раз перебудував (знаємо лише оцю пізнішу редакцію), дальші пісні, а з фортепянних творів 4 балляди, варіяції на тему Шумана Fis-moll, на власну й на мадярську тему одні й другі D-dur, вкінці чотироручні варіяції на тему Шумана Es-dur — ось більш менш усе, що він написав в часі побуту в Діссельдорфі. Заприязнюється він ще також зі славним співаком-педагогом Штокгавзеном.

В 1857 році покидає він Діссельдорф та обіймає діріґентуру придворного хору князя Детмольд-Ліппе. Тут пише він багато дрібних творів на всякого роду хор, як a capella, так з достроєм ріжних інструментів, між цим також духовного змісту. Знаменита придворня орхестра, що взірцево виконувала серенади Гайдна й Моцарта, надхнула його до двох серенад A-dur і D-dur на малу орхестру.

Тепер він відбуває ряд поїздок по краю, між іншим до рідного Гамбурга, до Ганноверу, (перше виведення фортепянного концерту D-moll), а на склоні літ 1859—60 оба з Йоахімом оголошують письменний протест проти за далеко йдучих потягнень Вагнеро-Лістівської партійної боївки, що не признавала клясичної традиції *). На склоні пять- і шістьдесятих років пише він першу віольончелеву сонату E-moll, всі три фортепянні квартети

*) Дарма, що самі новатори Вагнер і Ліст високо цінили Баха, Моцарта і Беетовена, а навіть пропаґували їх. Годилося би додати, що до творчости Вагнера Брамс займав якраз прихильне становище.

(фортепян, скрипка, віоля і віольончеля), Gmoll, Adur, Cmoll, два смичкові секстети B-dur і G-dur, тріо на фортепян, скрипку й ріг Es-dur, великий квінтет на фортепян і 4 смичкові інструменти F-moll, а з фортепянних соль звісні варіяції на тему Гендля B-dur та два зшитки варіяцій на одну й ту саму тему Паганінія A-moll, вкінці дальші сольоспіви та дуети з фортепяном.

В межичасі в вересні 1862 приїзджає він до Відня, де від тепер перебуває постійно до кінця життя. Зараз на вступі дає композиторський концерт, а в славутньому „Товаристві Приятелів Музики" (Gesellschaft der Musikfreunde) *) диригує то хором, то орхестрою. Повстають більші хорово-орхрестрові твори, як могутнє „Німецьке Реквієм" (Deutsches Requiem) до слів зі Св. Письма і кантата „Рінальдо" на тенор, мужеський хор та орхестру. Дня 1. грудня 1867 в салі цісарського бургу виведено три перші частини „Німецького Реквієм" силами „Т-ва Приятелів Музики", а цілу ораторію (7 частин) виконано вперше щойно в рік опісля в Бремі. Заохочений цим тріюмфом композитор пише дальші кантати, як: „Рапсодія з Подорожі на Гарц" (сл. Гетого) на альт, мужеський хор та орхестру, відтак на мішаний хор з орхестрою: „Ненія" (сл. Шіллєра), „Пісня долі" (сл. Гельдерліна), „Спів Парок з Іфігенії в Тавриді" Гетого, „Тріюмфальна пісня" до слів Св. Письма (під вражінням побіди німців над французами 1871).

В круг приятелів композитора входить тепер увесь ряд визначних особистостей.

Високомузикальний лікар Більрот, якому цей присвятив 2 під цей час написані смичкові квартети Cmoll і Amoll, професори консерваторії Епштайн і Доор (оба пяністи), скрипак Гельмесбергер, пяніст і капельмайстер Ганс Більов, музичний критик Едвард Ганслік, відтак цей творчий дух, якого вже саме імя стало символом віденської душі — король вальсів, Йоган Штравс, син. Його, хоч до танцю призначена, але в своїй глибині поважно подумана музика, що поривала міліони, показала й на Брамсі свою електризуючу силу. Під Штравсовим впливом пише він вальса на фортепян на 4 руки та 2 серії „Любовних вальсів" (Liebeslieder-Walzer) на хор з фортепяном на 4 руки. Також і в інших творах неодна тема в ритмі вальса свідчить про цей вплив. До гуртка приятелів композитора прилучується пізніше один наш земляк-українець. Це *Евзебій Мандичевський* (1857—1929), родом з Черновець, визначний дослідник музичної старовини та архівар „Т-ва Приятелів Музики". Вже й тоді заблис він своїм педагогічним хистом, і згодом як коло Брамса назбиралося досить учнів та цей не міг уже нікого нового приняти, то відсилав до Мандичевського. Скрізь став наш буковинець вірним помічником, правою рукою Брамса. Не щадив сил, щоби промостити дорогу його творам, навіть коли противники з так званої „поступової" партії клали, здавалося, непоборені переш-

*) Засноване 1812. Беетовен і Шуберт були його першими членами.

коди. Тут годиться мені сказати, що поміж багатьома іншими й я мав ту велику честь, бути учнем Мандичевського в Відні, а те зрозуміння й глибоку любов до творів Брамса, якої я весь повен, завдячую бодай у великій мірі добродійному впливові свойого незабутнього Вчителя. Йому ось тут цим скромним словом кладу квітку на могилу [1])! (Докінчення буде).

С. Лишкевич.

Фільмова продукція і комунізм.

(Нова совітська ікра для пролєтарських мас. — Ізра-еліта захвалює. — Наші помагають „нашим". — Імпорт нової біди зростає. — Капіталістична пропаганда пролєтарськости. — Невинні ягняти зі смочими зубами. — Філянтропія для державних ідіотів. — Бездомні Каїни, великі ловці „бідних поневолюваних, гноблених, мучених, катованих і проч. і проч". — Багато змістовного з іронічними дигресіями. — „Товариші: Маршан, Бейнштейн мають голос, апробований Комінтерном. — Дигрисії в бік нових „пролєтарів": чекінів кіновиробництв Америки. — Дещо расизму а ля Гітлєр. — Капіталістична сволоч спомагає братів „пролєтарів" або „Schöne Seelen finden sich". — Совспецпіротехнік Фречаков про ревпорох. — Відважна цензура або „Ах, ти, трам-та-рарам..." — Цивілі без шабельки, сиріч у резерві, група „А". — Пашол вон! [2]).

Вже від довшого часу йдуть на екранах кін у Польщі фільми совітського виробництва. Число висвітлюваних совітських фільмів помірно зросло від часу заключення угоди Польщі зі Совітами в 1933 р. та бойкоту німецьких фільмових виробництв (z powodu Hitler, як кажуть жиди). Радянські посольства й амбасади запрошують (очевидно з ініціятиви „Вокса", гл. мою статтю в „Дзвонах" ч. 9. мин. року п. з. „Як і кого виховує сучасна преса й література") визначних ліберальних письменників і журналістів на кінові поранки нецензурних сов. фільмів до своїх екстериторіяльних будинків. Не обходиться очевидно без ікри, хто зна, чи і не під видом невеличких паперців з державними знаками і санкціями („kto fałszuje lub podrabia і т. д.). Не диво, що опісля такі журналісти й письменники, особливо

---

[1]) Слід було би, щоби наш український музичний світ звернув на особу й заслуги високоідейного буковинця бачнішу увагу. Казати, будь то він „пішов в чужу службу й нам нічого до нього", вважаю лише дешевим патріотизмом. Чейже навіть сини найдержавніших народів працюють на ниві всесвітньої культури поза межами своєї рідної, і то ще спеціялізуючися в тій чужій культурі. Англійці Карляйль і Чемберлєн заглиблюються в німецьку літературу, ріжні німці посвячують весь життєвий труд Шекспірові, французи Вагнерові, тощо. А що Мандичевський мимо чужинного окруження все таки почував себе сином нашого народу, можу засвідчити як його бувший учень та навести неодин доказ. Важним є й те, що в лоні вчительського збору львівського Музичного Інституту ім. Лисенка є ще кілька, і то визначних сил, що будь то були учнями Мандичевського, будь то йому щонебудь завдячували в часі своїх студій (між цими проф. М. Криницька, що ще й самого Брамса знала особисто).

[2]) При писанні цієї моєї розвідки я покористувався м. і. і деякими даними статті п. О. Моха „Більшовицький фільм „Н. З." ч. 13. с. р.

з дітей вибраного народу, пишуть у своїх газетах величезні похвали на совітське фільмове „мистецтво“ та ставлять його високо понад „пруске“ чи американське. У найбільш почитнім літературнім тижневику „Wiadomości Literackie“ вихвалює радянські фільми п. С. Загорська (також з ізра-еліти, хоч має таке польське назвище...); не бракує таких похвал радянських фільмів навіть в урядових газетах (не диво: їх теж опанувала ізра-еліта всяких Васерцуґів-Васовських і їм под. чисто-расових „поляків“ покрою п. Леона Рубля з „І. К. С.“). Навіть у нас, українців, радянський фільм найшов собі хвальків: наш одинокий фільмовий журнал „Кіно“ розпинається в похвалах над радянським кіном; ясне, що рівночасно з тим містить живцем кліші, взяті просто з інших більшовицьких часописів, українською мовою писаних, кліші, що представляють поодинокі образи радянських кіновиробництв.

Тій агітації майже ніхто не ставить тами, навпаки: польські ендеки, прим. у „Львівськім Курієрі Пораннім“ ставляться до радянського фільму так прихильно, що мимохіть думаєш: видимий знак невидимої ласки, т. є ходили на ікру... Не диво, що супроти того імпорт радянських фільмів у Польщу сильно зростає; для приміру: в 1924 р. — всього 2 фільми, 1925—6, 1926—4, 1927—10, 1928—30; За один квартал 1933 р. грали на польських екранах щось 12 фільмів більшовицької продукції.

Представник радянських фільмових виробництв жиє в Варшаві і звідтам розпозичує свої фільми власникам польських кін, переважно жидам (прим. у Львові совітські фільми беруть жидівські кіна „Атлянтік“, „Пан“, „Гражина“ і польське „Аполльо“). Бачив я прекрасно виданий проспект-катальоґ цих рад. фільмів п. з. „Film-Produktion der U. d. S. S. R.“ за 1931/32 рр. Цей катальоґ друкований люксусово на прекраснім пепері, зовсім не нагадує ні голоду на Україні, ані якоїнебудь пролетарськости. В трьох мовах світового імперіялізму (нім., англ. і франц.) захвалюється в ньому (ще й добре репродукованими ілюстраціями) небезпечні більшовицькі фільми як невинних баранців, що на те тільки й на світ явилися, аби їх стригли капіталістичні стрижії, власники кінотеатрів. З того катальоґу довідуємося, що тих невинних баранців на експорт у 1931/32 рр. було 35, а в роботі було 27; вони мали вийти з кінцем 1932. р. Пояснення й змісти тих невинних ягнят такі наївно-невинні, що на їх вудку пішов би й неодин полковник, а що ж казати про звичайних жидків-ґешефтярів? Ось прим. фільм „Дорога в життя“ (в нас він ішов під назвою „Бездомні“), якого дійсна мета: забрихати людям з-поза СССР. правдиву гадку про страшну язву Радянщини безпритульних дітей і представити більшовиків як філянтропійних добряг, — у катальозі захвалюється як фільм, де колишні злочинці „під впливом цілого колективу робочих виховуються на чесних пролетарів! Чи не варт давати в нас такі фільми, подумає собі неодин полковник, — атже це виховує „морально“ маси...

Розгляньмо ближче зміст тих 35 фільмів, а переконаємося, до якого „виховання“ вони служать.

„Бездомні“. Бездомні діти це вислід не знищення родинного життя більшовиками, а зло, яке повстає з горілки та куркульного хуліганства. Тому злу протиділають більшовики, які усміхом і добрим приміром виховують колишніх злочинців на пожиточних будівничих промислового життя СССР. Маленькі „ухили“ режисера (жида) М. Екка зраджують нам деякі „неприємні“ справи: Ось прим. лагідний „педагог“ вживає зовсім добре наґана (револьвера чекістів), наука й виховання на „чесних пролєтарів“ відбуваються в колишній церкві чи манастирі, дванадцятьлітня дівчинка признається, що вона ґулящая (повія) хвора на сифіліс і т. д. Що ж — бувають ухили і в тов. Екка...

„Каїн і Артем“. Зогиджує життя багатих руських міщан, представляючи їх як безвартних сибаритів-розпусників у противенстві до жида-пролєтарія Каїна, ідейного комуніста. Під впливом того ідейника навертається до комунізму й робітник Артем, колись гнилий хуліган.

„Ігденбу — великий ловець“. Серед тяжкої боротьби з суворою природою, якої живлові нещастя — причина голоду населення, змагаються безнадійно, удехи, монгольське племя над Амуром. Кромі живлових нещасть зїдає їх іще обманство священиків-шаманів та лихва приватних купців. В останній сливе момент перед смертю приходить поміч: молодий ловець Ігденбу найшов радвладу й вона рятує удехів від голодової смерти. Очевидно Ігденбу при кінці скинув уже народню одежу й одягся в совітську „красную ґімнастьорку“ й обовязковий кашкет. Значить, „поступив на службу совєтам“ ну й приведе до них темних удехів.

Деякі більшовицькі фільми беруть за тему життя „бідних, гноблених, поневолюваних, визискуваних, катованих, мучених“ — очевидно громадян імперіялістично-капіталістичного пекла, прим. китайських кулісів („Блакитний експрес“, гл. рецензія в „Меті“ ч.), чи американських робітників („Людський арсенал“, чи французьких моряків, чи англійських Томмі й Білів.

І в фільмах з рад. життя, і в фільмах з життя несовітських „бідних, гноблених і т. д.“ людське життя представлене скрізь в дуже темних барвах. Життя в представленні всіх радфільмів це дарвінівська „страгл фор лайф“ = боротьба за існування. Вона дуже тяжка серед громадян СССР, бо в них сувора природа, велика релігійна „темнота“, Klassenfeindliche Kulaken, попи-обманці, міщани-купці, недавня zarische Schreckensherrschaft, білі бандити саботажники, і прочі останки буржуазно-релігійно-капіталістичного предразсудку. (Очевидно ні дрібки не винні тут товариші-більшовики. Вони навпаки, ангели-хоронителі й остання надія, просто бог, до приходу якого треба хіба молитися). Стократь жахливіше життя в капіталістичному пеклі. Там пролєтарів стріляють як воробців („Блакитний експрес“), сажають їх до страшних тюрем („Людський арсенал“ — тюрем в СССР само собою не видко...),

дурять опієм релігії („Свято святого Їргена") і прочая, і пр. В такім „порівнанні більшовицька дійсність мимо своєї чорноти набирає всетаки ясних променів надії на котрусь там із ряду пятілєтку, а капіталістично-імперіялістичний старий світ бачить хіба один вихід: самогубство („Каїн і Артем").

Пекло старого світу і в минулому було страшне: прим. за Николая I, коли то царі здобували Кавказ (фільм „Еліссо", очевидно про криваве знищення більшовиками самостійности Грузії, України й і. у недавній час обовязує засада totschweigen), чи за панщини з поч. XIX. ст. („Кармелюк", февдали важились звати його бандитом, а він поправді був лицар за права пролєтаріяту; очевидно, нехай вам і на думку не приходять деякі біло-петлюрівсько-галицькі бандити з 1918—22 рр.), чи хоч би в недавно минулому за різунів білогвардейців („Юда", тим Юдою, що видав червоних повстанців в руки білих, був очевидно святий монах Пімен; „Тихий Дон" — „Жінка гвардійця", й і.).

Хоч тепер — як ми вже сказали — через невблагані сили природи, „темноту", і всяких шкідників розбудова життя в СССР не така легка (навіть на сов. фільмах...), то проте є всяка надія на краще. Живемо вільним життям в Рад. Союзі, вчимо темняків боротьби за свої права (очевидно не в СССР, а в капіталістичному пеклі), освідомлюємо їх клясово, навертаємо на безвірництво, очищуємо від шкідників: попів, кулаків, шляхти, міщан-власників і пр., а головно даємо їм нову віру, червоне обявлення: молитися до майбутнього: да прійдет нам пролєтарствіє твоє через Машину (з великої букви, бо це ж новий святець). Що там сьогодняшній день! Голод, зараза, смерть, холод — усе пустяки. Будуймо, а забудемо про теперішність, про те, що маємо право на одиничне щастя, перейдім у масу, злиймося з нею, а в майбутньому буде ліпше, буде рай (оскільки ми до того часу не здохнемо, але це пустяки...)! Молитвою до машин, добрими ділами радбудівництва, постом індивідуалізму має жити громадянин СССР. Треба висадити „святі узгіря": вартості одиниці, родинного життя, традиції, патріотизму, релігії, — добре, висадимо! Проти волі беїв і попів — кажуть молоді совтехніки („Земля жажде"). Збудувати „Турксіб"-залізницю („Турксіб"), щоб загула-заграла ентузіязмом („Симфонія камінного вугля", фільм під таким заголовком: монтарі, зближення, двічі насвітли, темно темно!! діти! радість!! комини!!! вальці!!!!). Елєктрострум вийде з Дніпра й розсадить українську темноту, вбє стару некультурність („Земля" Довженка) і якісь там українські традиції й патріотизм („Іван" та „Арсенал"). А на їх місце колєктиви („Земля"), Дніпрельстан („Іван"), ну і товаріш Постишев (такого фільму ще нема, але повинен бути).

А всіх шкідників: зліквідувати! Чи наганом („Бездомні") чи видати їх ГПУ. („Рубікон"), чи надіти на штик („в боротьбі України за свою червону волю" з петлюрівськими бандитами, фільм „Арсенал" тов. Довженка й Демуцького), чи просто нехай як лішенци з голоду здохнуть. Слабі нерви треба лікувати („Хворі

нерви"), не перейматися ліквідацією, бо ж людина тільки малпа („Малпа й людина"), звіря а раз усіх звірят обовязує лише один закон боротьби за існування („Боротьба за життя"), то очевидно гріха не буде, коли в ліквідації старого барахла зліквідуєш якогонебудь багатія („Ануш"), купця, що пачкує китайську монопольку („Ігденбу", як же так: а радянська монополька, то має стояти непита?!), коханку, приятеля чи хоч би рідного батька („Тихий Дон" — „Рубікон" — „Апна"). Коли не зліквідуємо тих шкідників, коли не пропадуть по темних селищах релігійні звичаї, брак гигієни, пянство („Номади", „Апна", „Джім Шуант", „Земля", „Син своєї країни", „Сама"), то очевидно не прийдуть на їх місце радблага: сельбуда, абортная коммісія, совмонополька, радсіфіліс, Г.П.У. й інші.

І в капіталістичнім пеклі треба перейти Рубікон („Рубікон"). Треба взяти за взір збунтованих моряків („Томмі", „Мірабо") чи американських робітників („Людський арсенал"), чи врешті ідеал борця за червону волю: більшовицьких терористів-диверзанів („Транспорт зброї" — всі небільшовики тільки соціялзрадники), товаришів Кротта, Курта й Ріту (очевидно з вибраного народу, про те хіба не треба говорити...). Хто проти, тому кулю в лоб, або до ГПУ. „особливо всяких бандитів і саботажників („Арсенал"" — „Рубінон"). Ідіотів-буржуїв, які пускають у своїх державах радфільми, треба приспати ліберальним пацифізмом („Арсенал", „Буря зі Сходу"), то філянтропійною педагогією („Бездомні"), ну й евентуально розмахом радбудівництва („Турксіб", „Ентузіязм"), яке очевидно прийме і заганичних спеців („Рубікон"; вони повинні навернутися й видати своїх приятелів саботажників радвладі).

Здається буде з нас. Усякому зрілому видцеві хіба ясне, що радфільм не має на меті якогось мистецтва, як про це брешуть усякі „Воксівці" в своїх гадґазетах, а навпаки ціль його одна: підірвати в видців всяке „барахло:" етику, релігію, індивідуалізм, патріотизм та на їх місце поставити радідеали: боротьбу за існування, релігію машини, совпатріотизм, загублення одиниці в масах. Словом агітація на 100%. Єв-товариші Маршан і Вейнштейн зрадили нам ці завдання більшовицького фільму в книжці „L'art dans la Russie Nouvelle: Le Cinema". Там кажуть вони виразно: „Кіномистецтво" (очевидно радянське) „і в виробництві, і в експльоатації має відповідати вимаганням, які виходять зі соціяльних умовин сучасної доби. Це мета, яку досягнути можна лише згодом, помалу, проґресивно. Треба творити сценарії відповідного змісту, згуртувати і вправити нові кадри режисерів, акторів [1]), під-

[1]) Очевидно жидів, бо ті найпевніші. Ось радянські режисери: Вейншток, Трауберг, Турін, Айзенштайн, Репсман, Йоганзон, Ромм, Екк, Ермлєр, Грінфельд, Рафес, Трайнін, Пудовкін, Барнет і под.; кінооператори: Гейлєйн, Гюнсбурґ, Ронд, Цейтлін, Шнейдер, Фельдман, Францісзон, Тіссе, Гібет, Блюм, Кюгн, Рона і под.; актори Шліхтінг, Обуховіч, Мінін, Негрі, Сокірко, Масоха, Цєсарская, Кларо, Мічурін, Тен, Шневейс, Самоні, Фердінандов, Штравх, Антропова, Галь, Каннабіх і п.; цікаво, скільки їх криється за словянськими прізвищами, коли певно знаємо, що навіть такі прізвіща як Золотаренко (Гольдельман), Кулик, Загорська й под. криють усяких жидів.

приємців [1]) Наші зусилля не підуть на творення сензаційних фільмів, які моглиб конкурувати з технікою Америки чи Европи, т. зн. капіталістичним кіновиробництвом. Зміст сценаріїв треба брати з пореволюційної літератури; він повинен мати тавро революції. Сучасне життя й його обичаї нехай виказують гидоту загибаючого минулого й — у протиставлення тому — світле майбутнє революції"... Всеблаженнішу апробату товаришам Маршандові й Вейнштейнові дає сам Комінтерн у відозві до компартій усього світу: „...Фільмова пропаганда виказує в яркім світлі нашу активність, відкриває нам шлях до широких мас, скріплює наші впливи на ті маси, і вкінці — без великого труду популяризує комуністичні кличі. Синтезу вище наведених гадок подає більшовицький кіноспец Фречаков: „...саме при помочі кіна ладуємо в людей стрільний порох революції так, начеб вони були крісовою цівкою!" Коли бачимо ріжних „державних" мужів як вони ладують в маси своїх країн цей „стрільний порох революції" тільки длятого, щоб зробити „на злість" гітлерівцям [2]) і показати „добру волю" та льояльність супроти нових приятелів в особах Радка-Собельзона, Валляха-Літвінова й і., то мимохіть приходять на думку щоденні майже пригоди" дурників, які найшли гранату і стали її розбирати. Як це кінчиться, знаємо зі щоденної преси.

Польська кіноцензура (начальник полковник Л.) жахливо „чистить" нельояльну тенденцію радфільмів. Та на нашу гадку це мало поможе. Траба би панові цензорові піти на таких „Бездомних", сісти на четверте місце (не в полковниківськім одно-

---

[1]) Совітська агітфільма в останніх часах перекупила багато фільмових підприємців в Америці й Европі (переважно жидів). Ті підприємці, бережені перед цензурою доброю опінією, яку мали досі американські фільми, в останніх часах пускають у світ багато фільмів чисто більшовицького автораменту; прим. американські фільми „Скарамут" з Рамоном Новарро, чи „Смолоскип" з Ляврою Ля Плянт і под. Дещо з більшовицьких тенденцій перепачковують навіть фільми „польського" (читайте жидівського) виробництва: прим. „Глос уліци", режисерії жида А. Форда. Цікаво, що визначний „польський" кінорежисер Lejtes має в СССР свого двійняка Лейтеса; чи це лише схожість прізвищ, чи...? — Недавно їздили всякі американські (жидівські) кінопотентати до СССР „розглядатися" Що привезли, не кажуть, але пізнаємо це по їх новій „творчості": вона вся майже звернулася від американського традиційного happy-end'у (щасливого закінчення) в бік трагічного кінця, який залишає у видця невдоволення, переважно проти суспільности, держеви, моралі й релігії. Сучасний американський несамовитий фільм висміває релігійність („Дивний дім"), пропагує дарвінізм („Морд при вулиці Морг", „Остров дра Моро"), вільну любов („Бічна вулиця" і безліч інших ф.), розводи (що другий фільм), дефетистичний пацифізм („На Заході без змін", „Нічия земля", „Деревляні хрести" й ін.), ненависть до капіталізму (що другий фільм і то чисто капіталістичних виробництв, risum teneatis...), а головно-головно-головно: співчуття до всього лівого, приниженого, виїмкового („Дивогляди", „Франкенштайн", „Маскадра Фу-Мен-Чу", „Ром-Експрес" і под.) Це все знаменито приготовляє ґрунт для більшовизму, виховуючи не активну людину, божого сина, а пасивного дефетиста, раба Сатани (гл. мою в. цитовану статтю в „Дзвонах" з мин. року).

[2]) На їх похвалу трба сказати, що гітлерівці основно вимели цей порох зі своїх кін та ще й добре видезинфекували жидівсько-американське фільмове сміття.

строї, а так, по цивільному) та поглянути, послухати публики... Гарячкові обличчя молодих ідеалісток, ненависні погляди молодих „товаришів“ на „пана“, притишені розмови сказали б неодно п. полковникові. Пояснили б таку малу, дрібну річ, що вистане одного удару в запал, а вибух пішле кулю певно як з нагана... Можливо, що дехто має таку тверду голову, що її дуже важко можна переконати. На всякий випадок не повинні мати такої твердої голови правдиві католики. Смерть Хвильового, Скрипника, Стронського й тисячів безіменних жертв червоного ката повинна відкрити очі й найбільш короткозорому українцеві. Покищо не можемо відповісти на цю кров як слід. Відповіджмо ж бодай так, як пристоїть порядному цивілеві: бойкотом усього, що більшовицьке. В першу чергу радянського фільму.

Аморальність політики сполучити з правдивими, високими ідеалами любови батьківщини — це щось таке, як н. пр. орла звязати з безрогою і їх разом запрягти до роботи. Може орел вирватися і полетіти в піднебесні простори, але безрога все зайде в болото. Любов батьківщини — це любов ближніх: аморальність — це недостача всякого ладу, всякої дисципліни, свобода для всякої пристрасти.

Андрей, Митрополит.

М-р. П. Ісаїв.

Серед наукових змагань.

(З приводу 10-ліття наукового жуналу „Богословія“ і Богосл. Наук. Т-ва).

„Богословія“ — назва для українського вченого, а ще „академика“, що недавно посилав привіт з приводу 15-ліття... голодової смерти України — цілком не приманчива. А й для неакадемика вона не дуже всміхається. — Певне важкі теольогічні трактати і більш нічого“ — подумає собі і махне рукою. Якжеж помилиться він. Скільки там історичних, лінгвістичних, фільософічних, археольогічних, мистецьких і інших праць, скільки рецензій на книжки з ріжних ділянок, скільки цінних заміток хроніки, вибраних патань, бібліографічних даних! Журнал „Богословія“ перестав вже давно бути виключно теольогічним журналом. Не помилимося, коли скажемо, що він обнимає сьогодні не тільки теольогічні, але і майже всі т. зв. гуманістичні науки фільософії, а навіть деякі ділянки права. Подібно зрештою як Богосл. Академія має не тільки теольогічний, але і фільософічний виділ, а навіть проєктується утворення при ній і виділу правничого.

Подібно, бо ж журнал „Богословія“ побіч праць Бог. Наук. Т-ва — це дзеркало душі тієї Високої Школи, образ думок, діяльности, змагань.

Але й термін „науковий“ — серед загалу інтелігенції, не має ще свого змісту, не має свого значіння й потрібного зрозуміння. Для широких кругів людина, що написала кілька книжок, дарма, що це популярні брошури, це вже вчений. Для інших, хто зробив якусь компіляцію, — до того, ще й доволі незручну, перевів кілька обчислень, переклав книжку, або зіставив в сирій формі кілька джерельних виписків — це також вчений ще й неабиякий. Серед загалу не поширився ще дух науки, не ввійшов в кров і кість. Про це можуть свідчити ріжні дискусії на сторінках щоденної і тижневої преси, дискусії плиткі, що ніколи не сягають до історичних фактів, до наукових творів, дискусії ведені не фахівцями, дискусії, що часто є звичайним розливанням чорнила на білім папері. Бувають справи давно наукою вирішені, як не нашою, то іншою, а в нас про них дискутують немов би Америку відкривали. Буває, забирають голос п. пр. в справах византійства люди, що про ті справи буквально не читали й одної книжки, що їх знання історії Византії й Сходу стоїть на рівні ґімназійного учня з достаточною оцінкою, що не знають навіть про існування наукового журналу Byzantinoslavica, що спеціяльно ті справи досліджує.

Причина ненауковости нашого духового життя загалу це безперечно дотеперішній брак свого університету, брак огнища й розсадника науки. Що правда, українська наука стоїть сьогодні вже доволі високо, вона хоч без фінансів, без державної помочі, послідовно поступає вперед, може самостійно розвиватися і мала, й має глибоко вчених людей. Одначе вчені не мають катедр в краю й не можуть виховувати в дусі науки молоде покоління, не можуть кидати проміння науки серед загал. Багато знову здібних наших вчених не має спромоги науково працювати, не має часу, бо абсорбують їх інші заняття, що ними заробляють на хліб насущний. Сиджу н. пр. в Бібл. Наук. Тов. Ш. Збігає один задиханий вчений — ґімназійний професор, просить, щоб йому подали потрібну книжку, бо має т. зв. два віконця, дві вільні шкільні години. Читає книжку з годинником в руці. По короткім часі біжить знову до ґімназії. І так часто. — Ось ті невідрадні умовини розвою нашої науки, та доривочність у праці. Ось і причина, чому часом в працях наших вчених, навіть здібних, показуються великі браки, не використання десяток потрібних книжок. Укр. громадянство, яке щораз тісніше стискає обруч ріжних криз і яке мусить затяжно боротися за вдержання себе на поверхні життя, звертає свої очі все більше вперто на найближчі і найконечніші справи, а науку лишає на дальшім, або й дуже далекім пляні. Молоде ж покоління замість сидіти в бібліотеках, мусить гонити по лекціях, зрештою воліє спорт. Поза тим воно паморочило свого часу свої голови Марксом, а інші в іншім напрямі розполітикувались до краю. Врешті брак фондів на нау-

кові видання, факт, що Н. Т. Ш. майже не є в стані нічого видавати, дальше „академічество", марксизм, залежність вчених — це ті колоди на дорозі нашої науки, ті пороги її русла.

Серед таких обставин заснованя Богосл. Наукового Т-ва й його періодичного журналу „Богословія", а далі зорганізовання Богосл. Академії як частини укр. університету — це безумовно остров для потапаючої укр. науки, це пристань, до якої вона може причалити. І сьогодні укр. наука зачинає ховатися під крила своєї Церкви.

Наші богословські науки мають теж свою історію. Сьогоднішний їх розвій багато в дечому нагадує часи Петра Могили. Теперішня Богословська Академія і Могилянська Колєгія, а пізніше теж Академія, багато мають подібностей, але й, очевидно ріжниць. Найважніша ріжниця безперечно основи: тут католицька, там православна, але й тоді у Петра Могили були замітні змагання до унії та широкі пляни в тім напрямі як це виказав в останнім часі проф. Шмурло [1]). Переведення порівнання між Могил. Колєгією і Богосл. Академією дуже цікава і вдячна тема. Та тут не місце на це. Але важне, що М. Колєгія була не тільки вищою богосл. школою, але й огнищем цілої укр. культури. Початок подібного явища бачимо і тепер в Бог. Академії. Подібно як Могила так і Митрополит Андрей бере в свою опіку ціле укр. культурне життя, подібно як Могила і Митроп. Шептицький побіч власної наукової праці, дає ініціятиву і спонукує до писання других. Тоді і тепер бачимо змагання до синтези Сходу і Заходу: тоді на полі догматичнім, тепер щодо духа обох Церков.

По світлім розвою богосл. наук в XVII. в. на Україні, підупадають вони разом з упадком укр. державности. Новий їх пляновий розвій в Греко-Кат. Церкві починається властиво знову щойно зі вступленням гр. Андрея на Митрополичий Престіл. Що правда, вже в II. пол. XIX віку маємо декілька глибоко вчених гр.-кат. теольоґів. До нині ще н. пр. читається з подивом для широкого світогляду, інтеліґенції й ерудиції автора „Geschichte der Union", чи „Пастирське богословіє" еп. Пелеша, ще довго не стратить свойого значіння „Типик" о. І. Дольницького та інші його повні знання й солідности обрядові й літурґічні писання, ще й нині не перестарілись теольоґічні підручники (деякі з них взагалі перші у нас) недавно помершого о. Ол. Бачинського, подібно як дуже корисними показались деякі переведені ним як ректором Д. С. реформи, ще й нині „Проповіди" о. І. Бартошевського не бояться критики. Так. Але це були тільки одиниці. Не було тоді ще плянової розбудови богосл. наук. Бо н. пр. ще в 90-тих роках в львівс. Дух. Семинарії не вчили мимо рішень тридентського собору як окремого предмету літурґіки й обрядів,

---

[1]) Є. Шмурло: Римская Курія на русскомъ православномъ востокѣ въ 1609—1654 годахъ. Прага 1928. Давніше думали, шо П. Могила був ворогом Унії. Шмурло наводить документи, де П. Могила уложив точки, на яких може бути заключена унія.

на що жалується М. Попель[1]) в своїй „Литургиці"... та взагалі пастирської богословії від о. Скородинського аж до оо. Костека й Бартошевського вчили люди, що не дуже то знали цей предмет[2]). Плянове й систематичне наше наукове богосл. життя, а що дуже важне, звязання його з іншими ділянками наук й цілим нашим культурним життям, бачимо щойно від часу Митрополита Андрея.

Митрополит Андрей вже з дому виніс велике замилування і любов до науки. Його батьки мали велику пошану для вчених мужів, книжок і старовинних памяток. Наші визначні вчені о. проф. О. Огоновський, крил. Петрушевич й інші бували частими гістьми в домі Шептицьких. Небуденні здібності, рідка память і великий запал до науки, бібліотеки й музеї помагали йому придбати всесторонну освіту. До того дружні зносини з професорами краківського, монахійського, бреславського університетів, дальше з проф. Антоновичем, фільософами Соловйовом, Моравським й ін. впровадили його в наукове життя.

Один наш визначний вчений сказав раз, що коли б Митрополит був лишився дальше професором догматики й моральної теольогії, то ми мали б нині знамениту історію византійського й українського мистецтва та поважні теольогічні підручники. Та не вважаючи на те, можна твердити, — як говорив о. рект. Др. Й. Сліпий в своїй мові на відкриттю памятника Богосл. Акад. для Митрополита — що наш Митрополит зачав щойно жити для науки, коли став Єрархом. Бо не лише той кладе заслуги, що пише сам учені книжки, але й той, що дає змогу працювати іншим. І справді від самого початку свойого епископства в Станиславові аж до нині консеквентно й неугнуто змагає він до розбудови укр. богословських наук і тій справі віддав львину часть своєї архієрейської праці. Бібліофіл від молодечих літ він призбирав багато книжок та рукописів і 1901 р. передав 4000-томову бібліотеку на власність Станисл. Капітулі. З того приводу написав він такі памятні слова: „В пересвідченню, що наука для духовенства є майже найважнішим засобом для сповнення трудних обовязків, я від першої хвилі, коли став Стан. Владикою, постанонив собі заложити у Станиславові бібліотеку, котра могла би стати огнищем більше розвиненої наукової праці між клиром. Через два роки від хвилі номінації я старався зібрати багато книжок, бодай розпочати мною задумане діло". І від тої хвилі аж до тепер змагає Митрополит в тім напрямі, доки врешті не вдалось йому справді створити укр. богословське наукове огнище — Богословську Академію. Подібна передача ОО. Студитам 10.000-томової бібліотеки, основання Національного Музею, висилка здібніших одиниць на вищі студії й наукові подоржі, розділ стипендій між них, спроваджування заграничних вчених, щоби посвятилися нашій науці, промови

[1]) Маркил Попель: Литургика... Львовъ 1863, ст. IV.
[2]) о. Др. И. Боцян: о. І. Дольницький, Львів 1933, ст. 35.

в галицькім Соймі і в Палаті Панів у Відні в 1914 з рішучим домаганням створення українського університету у Львові і призначення на ту ціль прегарної площі коло св. Юра, систематичне переписання й зібрання актів, які дотичать нашої історії в римських, віденських й інших архівах, що переховуються тепер в Нац. Музеї, переклади грецьких Отців, візвання в 1908 р. окремим посланієм цілого духовенства, щоби воно вибрало спеціялістів для наукової праці над Церковним Зєдиненням і виховувало молодь в замилуванню до науки, врешті думка оснувати високу богосл. школу, з якою від давна носився — оце все етапи в пляновій розбудові укр. богословських наук [1])".

Створення огнища укр. богословських наук без відповідної попередної старанної підготівки було неможливим. Основання Богосл. Академії в 1928 р. попередили шість літ важкої підготовчої праці в тім няпрямі. Шість літ перед тим, бо з початку 1923 р. розпочато видавання наукового теольоґічного журналу „Богословія", а з кінцем того року основано „Богословське Наукове Товариство", що стало власником того журналу. Говорити щонебудь про Богосл. Академію, не знаючи нічого про журнал „Богословію" і Богословське Наук. Т-во, неможливо. „Богословія" і Бог. Наук. Т-во виконали саме ту підготовчу працю. Вони обєднали і згуртували біля себе визначніших наших вчених — богословів, дали доказ, що в нас є потрібні для Богосл. Академії сили, вони намітили шляхи, якими нашим богосл. наукам слід йти, вони — це початок здійснювання великої мрії Митрополита Андрея в тім напрямі, а рівночасно нова карта в історії наших богословських і звязаних з ними світських наук. Цього року саме „Богословія" і Богосл. Н. Т-во вступають в десятиліття свойого існування і з того приводу хочу зазнайомити наше громадянство з працею, яку досі вони виконали. (Далі буде).

С. Шелухин.

Про Українську Енцикльопедію.

Добре зложена Енцикльопедія робить велику послугу нації. Вщіплюванням і ширенням наукових інформацій і правдивого знання в народі, вона помагає збагачувати досвід і думання, розвивати ідеї, творити правдиві поняття, ширити свідомість, культуру, цивілізацію, боротьбу за правду, підвищує життьовий живчик нації.

Навпаки, зле зложена Енцикльопедія своєю псевдо-науковістю, тенденціями, вигадками не дає нічого позитивного, виховує поверховність і легковажність думання, творить хаос в по-

[1]) Про заслуги Митрополита Андрея для науки, гл. промова о. ректор. Др. И. Сліпого на відкриттю памятника для Митрополита, „Дзвони" ч. 10. 1932. 681/2 стр.

няттях, гальмує духовий розвиток, гасить зацікавлення, спиняє змагання до поглиблення знання й обнижує рівень духового розвитку поколінь і нації.

Тому не тільки Редакція Енцильопедії, але й ціле укр. громадянство повинні дбати, щоби Укр. Енцикльопедія була зложена якнайкраще і давала вповні наукові інформації. Якщо мильні, недокладні, чи ненаукові відомості вкоріняться в громадянство, принесуть багато шкоди, бо важко буде їх опісля викорінити.

Проф. Попов справедливо завважив, що наслідування неправдивих інтерпретацій „Нібура й К-о західних фільольогів" в джерелах історії Руси задержало поступ науки, а факт, що учені міцно держалися думок Нібура і його наслідувачів, показав, „с какім трудом оставляют голови людей ідеї, когда то ім навязанния". Бокль правдиво вказав, що вигадками про початки французької історії від зайшлих троянців загальмовано розвиток історичної науки в Франції років на 700! Академик С. Гедеонов, акад. М. Грушевський і ін. справедливо завважили, що норманська теорія походження Руси зі шведів ненаукова і наробила великої шкоди успіхам науки. Акад. Васілєвський зробив прямий закид академикові Кунікові, що цей тенденційно підганяє свої твердження в науці під норманську теорію, чим ширить неправду, й тому апелював до його совісти ученого. Кунік переглянув усе і зрікся норманської теорії, для якої працював і яку признав далі за позбавлену доказів. Одначе норманісти і після цього дальше уживають арґументів Куніка, яких він зрікся. Дійсно, з великим „трудом" очищаються голови від фалшивих ідей і помилок, які в них вложено наче дійсно наукові. Ще з більшим трудом буде можна усунути мильні відомості з голов громадян, для яких видається загальні Енцикльопедії.

Українська Енцикльопедія має багато дефектів, особливо в питаннях українознавства. Автори Енцикльопедії в багатьох питаннях самі не мали потрібного знання, часто плутають і рятуються вигадками та потоком порожніх слів. Це тим гірше, що в чужих Енцикльопедіях на українознавство не звертають уваги, а іноді і тенденційно подають дивовижні нісенітниці. Українська Енцикльопедія тут не помагає, а полишає часто українця цілком безпомічним. Наукове знання тут особливо необхідне вже хоч би тому, що так часто заперечують і стараються позбавити українців навіть їх словянського імени та історії, щоб відібрати їм і права, звязані з іменем. На Підкарпатті суперечки за назви український, руський, русский (з двома с), малоруский і ін. довели вже до суду і відбиваються на школі, на соціяльному й політичному житті і т. д. „Книга знання" в цім не дає наукового знання, потрібного всім. Візьмемо кілька прикладів, щоб було ясніше, що треба в ній направити.

В Іпатіївс. літ., в народній словесності, в літературі, на ґеогр. картах, напр., Сансона 1641 р., читаємо: „Вкраїна". В Україн. Енц. назви „Вкраїна" не знаходимо. Треба було б надрукувати хоч би: „Вкраїна — див. Україна", а там пояснити

значіння. У одних тенденція, у других незнання укр. мови, у третіх і те й друге перекручує „Україну“ на „окраїну“ і фалшиво подає ці слова як тотожні і ті самі щодо значіння. На підставі вигаданого ототожнення виросли цілком неправдиві твердження, звязані в додаток з політичними претенсіями і негацією прав української нації на своє імя, а далі й на права, звязані з іменем, без якого не існує і підмет прав. Одні кажуть, що сама назва означає окраїну Польщі, другі — окраїну Росії, треті — окраїну Европи! Все це вигадки. Вжиток одної назви в формі „Україна“ і „Вкраїна“ цілком нищить цю дику фільольогію, бо ніяк не може „вийти, що „вкраяти“ і „окраяти“ те саме. Це перемінне в початку слів У і В, що міняється ради музичности одно на друге без зміни значіння слова, є особливістю української мови: внести-унести, ввести-увести, ввійти-увійти, вбігти-убігти і т. д. Уже з Київського літопису можна подати безліч прикладів цього. В московській мові це слова ріжних значінь, навіть протилежних, напр. внесть куда, а унесть — одкуда, ввесті куда, а увесті — откуда, і т. д. На весіллі співають: „Дружка ножа не має, нам короваю не в-к р а є, дайте йому колодача — най нам у-к р а є калача“. Вкрає й украє те саме, але окраяти (навколо) це цілком інше. В московській мові, якою хочуть пояснити, слова Україна немає, а є лише — украйна; що ж до слова Вкраїна, то ні воно, ні слово „вкрайна“ зовсім не існує. Тому про „Вкраїну“, хто перекручує назву на значіння „окраїни“, мусить мовчати. Мовчить і Україн. Енцикл. Інших пояснень ми тут подавати і потреби не маємо. Укр. Енцикл. не повина мовчати про такі речі. Хто гаразд не знає укр. мови, той шукатиме „Вкраїна“ і не знайде.

Немає в Енц. і слів Малоросія, малоруський. Є лише „Малоросійська губ.“, про яку пояснено, що це „російська адміністрат. одиниця, створена 1796 р. з 3-ох лівобереж. намісництв і з центром у Чернигові; 1802 р. розділена на губ. Полтав. і Чернигівську“. Це не так. Там, де про Русь, читаємо: „Назви: Велика Русь, Мала Р. міняються в залежності від політич. центрів, спершу Мала Русь — Галич супроти Києва, пізніш укр. землі супроти Московщини (В. Русь). Звідтіля і назви (чужі для нас): малороси, великороси. Де не було московс. впливів, такі назви не знані“. І це не так, і це тільки вигадки, та ще й не мудрі. Кому треба пояснення, що це у літописців „Україна Малоросійська“, або чому це назва Мала Р. перекочувала з Галичини тільки на дві лівобережні губ., тому Укр. Енцикл. нічого не відповість. Взагалі тут читаємо тільки вигадки й фантазію, які дійсних фактів і справжнього знання замінити не можуть, а проте шкоду витворюють. Коротко подам дещо.

В народ. словесності ніде не зустрічається назви Мала Русь, Малоросія, бо це слово чуже для народу, штучне, не словянське. Утворили цю назву греки в Царгороді в XIV. віці, а у нас її до того часу не було. Тому вона є продуктом грецької психольогії й її значіння треба шукати в грецькому розумінні.

В XIII в. Київ через татар занепав і перейшов під владу галицьких кн. Православний митрополит в 1299 р. з Києва остаточно переселився в Москву, Не бажаючи мати з Москвою спільного митрополита, щоб через нього не вязатися з нею, галицько-волин. князі виклопотали від царгород. патріярха для своїх земель окремого митрополита. Патріярх назвав округу цього митрополита Μικρὰ ῾Ρωσία (Мікра Росіа), що по грецьки означає: Мала, корінна, метропольна Русь, зерно, з якого йде зріст малого на велике. Подібно у греків Малою Грецією називалася метропольна Греція, а її кольонії (в Італії та Сицилії) звалися Великою Грецією. Галичина ще називалася молодшою, бо Київ був старшою Руссю. Поняття про Малу Русь своїм походженням було ще органічно звязане у греків з православним населенням і юрисдикцією православного митрополита. Московія Руссю тоді не звалася і за таку її не вважали — там Русь лише „находници", кольоністи. Через певний звязок назви Мала Русь з православієм і митрополичою округою, як тільки де впроваджувано католицизм чи унію, чи і те, і друге, так зараз же звідти назва Мала Русь зникала. Так це йшло з заходу на схід, з Галича до Дніпра. По Андрусівських умовах 1667 р. Київ з Малої Руси вже вилучено. Як умови змінилися, то 20. жовтня 1775 р. вийшов царський указ: „Г. Кіев присоединить к Малороссіи". (Полн. Собр. Зак. Рос. имп. ч. 14. 381). В 1781 р. повстав проєкт з Малоросії зробити три намісництва, але 16. вересня 1781 р. Малоросію поділено на три губернії: Новгор., Сіверс., Черниг. і Київську. (ПСЗ. чч. 15. 171, 15. 227 — 15. 229, 15. 284 і ін.) Дальше 30. лист. 1796 р. вийшов новий закон: „Из трех Малорос. губерній быть одной губ. в Чернигове", називатися їй „Малороссійской губ.", а Київ „от Малой Россіи отделить" (П.С.З. ч. 17. 594). Так Київ знову вилучено з Малоросії. 27 лютня 1802 р. видано новий закон: „Из Малорос. губерніи учредить две губ. и именоваться одной Черниговс., а другой Полтавск." з 12 повітами в кожній (ПСЗ. ч. 20. 162), але 27 мар. 1803 р. цей закон замінено новим: „Возстановить древніе пределы Малороссіи", заокруглити їх прикройкою від Новоросії й утворити дві губ. — Полт. та Черн. з 15 повітами в кожній. (ПСЗ. ч. 20. 684). Харківщ., Херсонщ., Катеринославщина ніколи Малоросією не називалися. Уже з цього ясно, що назва Україна ніяк не покривається з назвою Малоросія і що зміст цих назв ріжний. В 1837—1842 р. для бувшої Малоросії, тобто для Полт. та Черн. губ. зіставлено багато „малоросійських" законів, звязаних походженням з Рус. Правдою, Литовс. Статутом і ін. джерелами українського права. Ці закони в більшості увійшли в Х. т. І. ч. свода зак. і ми по них судили ще і в 1918 році. Досить і цих фактів, щоб бачити, як далекі від науки і дійсности твердження Україн. Енцикльопедії, „Книги знання"! Назва Малоросія не етнографічна, а церковно-адміністративна й адміністративна. В Чернигівській губ. $3^1/_2$ повіти залюднені виключно білорусинами і москалями — це теж Малоросія, а населення їх малоруське, малороси. Уніяти не малороси бо це назви тільки православних.

Ще гірша справа з „Руссю“. В Енц. читаємо байки, а того, що потрібне, нічогісінько немає. Тут написано таке, що своїми словами переказати не можна, бо подано якийсь хаос, з яким наука не має нічого спільного. Читаємо: „Русь-стара назва землі полян, трикутнику між Дніпром, Ірпенем та Россю, від IX. в. привязується в арабс. географів до Київщини; вживається і в ширшому значінні, обіймаючи XI — XII в. всю Україну, навіть усе східне словянство, звязане з Київським князівством в одну державу. Сама назва пояснюється ріжно: з словян., литовс., іранськ., угорськ. і ін. мов. Притягають до пояснення сарматських роксолян або численні географічні ймена з коренем рос. або рус. За літописцем назва Русь була прийнята полянами пізніше; це було імя княжої династії й її земляків, варяжск. дружин. Норманісти обстоюють на скандин. походженні слова Русь, антинорманісти старалися пояснити назву Русь так зв. готською теорією й ін., але назва Русь й досі не має задовольняючого пояснення. М. Грушевський припускає, що вона була тубильна, споконвічна для Київської околиці і звертає увагу на созвучність цього імени з тутешньою річкою Россю“. — От і все! Подано дивовижний хаос вигадок і байок, а дійсних фактів не подано, і такою мовою, наче українська мова відзначається неграмотністю. Автор, мабуть, далеко стоїть від науки і має багато сміливости поясняти те, чого сам не знає.

Грушевському він прикинув те, чого цей давно зрікся, як помилки. Тому написав: „Звідкіля імя Руси взялося в Київщині, ми не знаємо й не будемо вгадувати“. (М. Грушевський, Ілюстров. Історія України“, Київ 1919 р., ст. 52). Русь — це імя чужого, зайшлого народу, який з бігом часу злився в одну цілість антропольогічну з тубильним словянським населенням в народ український, а ніяк не „імя княжої династії“. Літопис сам розповідає, що поляни „от варяг бо прозвашася Русью“ і „от тих варяг прозвася Руская земля“. (Іпатіївс. л., під 862 і 898 р.). От варяг — це від чужинців, тобто це назва чужа, а не словянська. Норманісти не „обстоюють“ скандинавського походження назви Русь, а „стараються“ пояснити, які їх противники; тому норманіст А. Шахматов в 1919 р. написав: „Происхожденіе имени Руси, несмотря на настойчивыя старанія ученых, остається темным“. („Древн. судь. Рус. племени“, с. 52). В Іпат. л. назва Галичини Україною іде вже з XII в. (1189 р.), а назва Русь лише з XIII в.; Руссю і в XIII в. зветься не вся Україна. Автор інформації про Русь, видимо, сам є норманістом, бо мовчить про факти, які противляться й повалюють норманську теорію походження Руси зі шведів. В Укр. Енцикл. він промовчав і про те, що українська школа істориків: Максимович, Костомаров, В. Антонович, Багалій, М. Грушевський, Пархоменко, І. Огієнко й ін. цілком відкинула норманську теорію, як позбавлену наукових доказів і тенденційну, визнаючи, що вона, як противна істині, наробила науці шкоди. Норманська теорія визнає появу Руси на Вкраїні з 862 року і з цієї дати починає й історію України, наче

до того не було нічогісінько. Але похід Руси з „ратію великою Рускою“ з Новаграда „Руского“ (Новгород Сіверський, Черниг.) на Сурож в Криму, з князем руським Бравлином, який там і хрестився з боярами, був межи 750—760 роками, то б то за 100 років перед лєгендарним Руриком. Про це замовчано. Автор інформацій в Енцикл. замовчав і про кельтів, і про назву Русь, русини од кельтів-галлів. Сам літопис вказав на кельтийське походження Руси (Лавр. л., вид. 1926 р. стор. 3—4, оповід. про дві Руси: одна „находници“, а друга тубильна в сусідстві з анґлійцями, галичанами (ґаллями), італійцями, німцями). Замовчано і морський похід Руси на Амастру не пізніш 842 року. Замовчано і свідоцтво грецького хронікаря Семена Льогофета (941 р.), що Київська Русь зветься також дромітами, родом з франків. Дроміти — це дослівний грецький переклад назви Русь, русини, Rutheni, а франками в X в. називалися французи. Маємо свідоцтво грец. хронікаря Скіліци (XI в.), Кедрина (XII в.), що Київська Русь родом кельти (γένος Κελτικόν), а по латині у перекладчика 1570 року Baran gi Celtica natio. Замовчано і свідоцтво катакомбного надпису в Зальцбурзі про похід Одоакра з Руссю на римлян в 477 році. Про цей похід Руси з Одоакром згадано і в літоп. Величка під 1648 роком з назвою тих русів „продками нашими“, і у І. Гізеля. Таких фактів багато, але їх не згадано, мабуть тенденційно, бо вони руйнують норманську теорію. Не згадано і звістки Бертинської хроніки Пруденція, що 18 маю 839 р. до Людовика Благочестивого, вертаючись кружним шляхом на Вкраїну, зайшли з Царгороду посли до імп. Теофіля від народу руского, а самі посли були походженням шведи. Про це ми подали в книжці нашій: „Звідкіля походить Русь“? Замовчано й про те, що Варяжським морем в літописі називається система чужих морських і річних вод Західньої Европи: Балтійське, Німецьке море, Атлянтийський океан, Середземне море аж до Чорного моря, яке звалося Руским морем. Населення коло тих морів зветься в Києві варягами, чужинцями. (Лавр. л., вид. 1926 р. стор. 3, 5, 6, 10, 7).

Не згадано тих літописців, що виводять Русь на Враїну від Дунаю. Немає нічого з переказу про походження Руси від народу Зар-Дан, що назвою вказує на кельтів, який, прийшовши, оселився біля Евксіпонту, тобто біля Чорного моря, і з нього вийшла Русь. Немає згадки й про арабс. письм. Ібн-Русте та Гардізі, що в X в. описали Русь на острові Азовського моря народом в 100.000 душ. Немає в Енц. і того, що в старі часи писали „руский“ з одним „с“, а в народній мові „руський“, в середині „сь“: „Откуду єсть пошла Руская земля“, „Откуду Руская земля стала єсть“; „Руский князь“, „Руский яз.“, „Руский закон“, „Рускиа гради“. „Правда Роськая“ (в грецькій вимові), „Правда Роуская (в латино-кельтс. вимові) і т. д. Немає й того, що Московія“ в старі часи Руссю і Росією не звалася. На це можна подати багато літописних свідоцтв. В XII віку ростовці, суздальці, володимирці бунтували проти князя й руских, щоб князь не на-

водив їх і не роздавав би руским у них посад (Лавр. л. під 1176 р.). Під 1249 р. читаємо: „Сартак Батієвич, царь Татарский, даде Кієв і Рускую землю Александру Ярославичу Кіевскому,... а брату его Андрею Володимер и Московскую землю". (Густинс. л., 1249 р.). А далі: „Александер... Московскій поидє во орду... и упроси себе княженіе над всею Рускою и Московскою землею". (Густ. л. 1252 р.). Ясно, що Московія не Русь. Московія називалася „Московским государством", а не Руським і не Російським аж до XVIII в.: тільки в 1713 році царь Петро І післав за кордон своїм післанцям розпорядження, щоб вони постаралися, аби там переіменували „Московське" государство на „Россійское", на „Русскоє", на Русь. Одначе, русином і русинами москвини ніколи не називалися. Не вказано й на той безсумнівний факт, що вся морська термінольогія Київської Руси грецька, латинська, латино-кельтийська й єдина назва словянська—„насад", а ні єдиної назви скандинавської. Можна зробити ще безліч завважень щодо Руси, але й цього досить, щоб бачити, що про таку важливу справу, як назва Русь, Укр. Енц. не дала нічого. З того, що подається інформатором, ясно, що чотири правила Декарта для відшукання істини і контролі його зовсім не цікавили й не турбували, системи в доказах він не визнає, через те подає, що йому подобається, не звертаючи уваги на цінність поданого, і мовчить про все, що суперечить або повалює ним подане.

Взагалі до всього, з чим звязується початки української історії, або що до них відноситься, треба ставитися уважно, а не так, як це робиться в Енцикльопедії. Напр. назви По́ле, про що розповідає літопис, в Енцикл. зовсім немає, тому Енцикл. не дає й пояснень ні цієї назви, ні взагалі назв у Полянській землі, а тим більш і назви „земля". А все це надзвичайно красномовно само промовляє за себе і пояснює велику боротьбу в Київській землі грецьких елементів з кельтийськими, так виразно підкреслену київськими легендами. Потрібні тут пояснення назви поляни ще й тому, що часто навіть в шкільних підручниках подають пояснення не тільки противні літописові, а просто виссані з пальця і потрібні хіба для того, щоб яскравіше показати незнайомство автора з наукою про інтерпретації й докази.

Твердять „інтерпретатори", що поляни — це хлібороби, які жили в „полі", в „степу". А літопис каже: „Бяше около града (Києва) лес и бор велик, и бяху ловяща зверь, бяху мужи мудри и смыслени, нарицахуся Поляни, от них же суть Поляни в Кіеве и до сего дне". (Лавр., вид. 1926 р., с. 8 і 9), Полювали звіра, тому полювальники, мисливці (мудрі і смислені), жили в лісі та борі, і звалися полянами, а їх земля, край Полем. Це назва від грецького πολέω — верчуся, живу, рухаюся, ловлю, полюю, воюю. Тому й місце військового бою — поле бою, місце судового поєдинку — поле, військовий суд — полевий суд. Грецька назва тут через те, через що і всі старіші назви в Полянській землі також грецькі. Так підходимо до словяно-грецького населення,

державности і культури, і до реформи всього зайшлою кельтийською Руссю, яка змішалася з антами, і передала їм імя Руси в VII. в. Назва анти, кажуть акад-ки Шахматов, Корш кельтийська, з Аквітанії. Вона перейшла на Придунайщині до словян, з якими кельти анти злилися кровно. Антропольоги зачислюють до українців до адріятичної, динарської раси і називають „правдивими кельто-словянами“. (Fouillée й ін.). Так відкривається нова сторінка історичних зацікавлень і студій, а Енцикл. повинна давати знання і будити, а не гасити, зацікавлення.

Укр. Енцикл. річ дуже серіозна і не сміє набивати голови нісенітницями, лже-наукою, лже-знанням, заскорузлими ідеями. Цим гальмувався б розвиток нації, поступ, культура, цивілізація і збільшалась би відсталість. Тут ми не знайдемо ні про подвійні назви руські Дніпрових порогів, про назву Києва Самбатом, полюддя — гурою, ні про причини і часи переіменовання українських річок на латино-кельтийські назви, ні про те, що в Східній Італії, де жили кельти-ґалли, є гори Гаргани, річка Дуліба, населення певкіни (як під Карпатами), по річках населення дуліби, тиверці, як на Вкраїні, і який тут звязок, яка причина цій спільності. Не знайдемо пояснення, чому це назви: бойки, лемки, гуцули, галичани, велиняни, як у ґаллів, кельтів, чому це українці мають їх і в культурі. Невже це заслуговує на меншу увагу, ніж вигадки норманістів, яких українська школа істориків відкинула! Ради добра нації треба кинути амбіції і доповнити співробітництво не після принципу особистих симпатій та адорацій, сопартійности, взаїмного забезпечення від критики і з новими силами утворити три-чотири книжки додатків та поправок, щоб цим направити шкоду. Негатори прав української нації видали багато протиукраїнської літератури, особливо по московськи та по польськи, по французьки та по італійські, — все це треба добре знати, щоб добре боронити правду шириенням знання і свідомости. Я добре знаю всі труднощі, бо працював над цим, видав кілька статтей і брошур, знаю, як то тяжко доводиться довбати тверду скелю упереджень, засвоєних з чужої школи, інерції неправдивого думання, незнання науки про докази, інтерпретації, а особливо зарозумілости дикої фільольоґії. Можна передбачити, що вийде, коли за статтю для Енциклопедії про Вкраїну візьметься людина, яка іґнорує науку про інтерпретації й докази, слова пояснює по звуковому враженню, а іґнорує психольоґію, походження, уяву, поняття, предмет, час, звязок з фактами, літературу, перевірку арґументів з допомогою чотирьох правил Декарта, боїться оригінальної думки і суперечности зі своїм авторитетом, перед яким стоїть на колінах, і т. д. Так робить один з редакторів фільольогів Укр. Енцикл. Другий редактор сам надрукував про себе в „Ділі“, що може вчити того, чого добре не знає і „писати на коліні“ задля якихось інтересів.

Чи треба й далі робити з Української нації „притчу во языцих“ і обєкт „покиванія главы в людех“! Щоб не було баламуцтв,

треба Укр. Енц. виправити додатковим виданням кількох книжок. На добре зложені Енцикл. покликуються і в учених працях. Той, хто сам себе вважає вченим, хоч би мав і бібліотеку в голові, ще не може вважатися здатним писати Енцикльопедію: треба мати голову в бібліотеці і совість ученого, не писати „на коліні“ й іти за наукою про докази, про інтерпретації та за чотирьома правилами Декарта для шукання й перевірки правди, а від фільольогічних баламуцтв стояти якнайдальше. Автори додаткових праць повинні підписати їх, щоб бути відповідальними за написане, а не ховатися за гурт. Уже й тепер існують веселі анекдоти, як дехто писав для Укр. Енцикльопедії. Так наукової праці для „книги знання“ не можна вести. За кого приймає такий „учений“ читачів Енцикльопедії! Це справа не особиста, а національна, відповідальна перед поколіннями і вимагає обєктивного відношення та серіозної наукової підготовки задля її наукового, культурного, національного і політичного значіння.

В. Заїкин.

Дзвони 1933 № 8-9

Між Византією й Заходом.

Боротьба й синтеза між византійським і ґотицьким стилями в пізньо-середньовічній камяній архітектурі на Україні та в ін. сх.-словянських землях.

Universität docent Wladimir von Zaloziecky j. **Gotische Baukunst in Osteuropa**. Sonderdruk aus „Volkstum und Kulturpolitik“, Sammlung von Aufsätzen, gewidmet Georg Schreiber zum 50. Geburtstag. Köln 1932. 8⁰ 2 + 12.

Історія образотворчих мистецтв (архітектури, малярства й скульптури) яскраво відбиває розвиток культури, боротьбу між ріжними культурними течіями й впливами, ступневу зміну ріжних напрямків і т. д. В історії образотворчих мистецтв еволюція культури відзеркалюється здебільшого точніше й яскравіше, ніж напр. в історії письменства або в історії фільософії. Зокрема яскраву ілюстрацію культурної еволюції України та ін. сх.-словянських земель дає історія архітектури в цих землях.

Одним з найважніших та найцікавіших питань історії української й взагалі сх.-европейської культури є питання про ролю та взаємини византійських і західних впливів на Україні та ін. краях Сх. Европи. Один із моментів боротьби й синтези византійського та західного впливу у Сх. Европі яскраво освітлює недавно надрукована невеличка, але цінна й вельми цікава праця найвизначнішого зах.-українського історика мистецтва В. Р. Залозецького „Gotische Baukunst in Osteuropa“. Ця праця вияснює джерела, характер і форми західного ґотицького впливу на архітектуру сх.-европейських країв, зіткнення та боротьбу й змішу-

вання згл. синтезу византійського й готицького стилю у цих краях, а рівночасно кидає світло на загальний хід культурного розвитку Сх. Европи в пізнім середньовіччі та на початку нових часів.

Як відомо, в першій добі існування камяного будівництва в Св. Европі (X— XIV вв.) в цім будівництві, як і взагалі в тогочасній сх.-европейській культурі, панували впливи Византії[1]). Та в міру того, як осередок культурного життя Европи пересувався на Захід, де якраз розвинулося своєрідне західне готицьке мистецтво (передовсім готицьке будівництво), — відбулися також певні зміни в культурній орієнтації сх.-европейських країв, яскраво висловлені в памятниках сх.-европейської архітектури. Культура сх. Европи зблизилася до західної; в сх.-европейське мистецтво ввійшли готицькі елементи.

Головними центрами, з яких готицьке мистецтво поширилося в сх. Европі, передовсім у Польщі, а далі — за її посередництвом у сх.-словянських країнах, були землі хрестоносців, Мархія та Поморя, й на півдні — Шлеськ. Найважнішу ролю в поширенні готицьких впливів у польській та сх. словянській камяній архітектурі, відігравало північно-готицьке мистецтво в тій відміні,

---

[1]) Чи впливи византійської архітектури та взагалі византійської культури в Сх. Европі в даній добі були виключно пануючими, чи тільки переважаючими, ми не можемо тут вирішувати. В цій справі йде досить оживлена наукова дискусія. Зокрема, щодо камяної архітектури старої Руси, існує три теорії: 1) в и з а н т і й с ь к а (пануюча), що визнає існування самих тільки византійських впливів у старо-руськім камянім будівництві; 2) в и з а н т і й с ь к о-о р і є н т а л і с т и ч н а, що в старо-руськім камянім будівництві, як і в усій старо-руській культурі, бачить синтезу впливів Византії й Сходу (півд. Кавказу, Малої Азії і т. д.); теорію цю висуває кілька поважних учених, м. ін. Теодор Ш м і т („Кіевскій Софійскій Соборъ“, Х. 1913, „Искуство древней Руси—Украины“, Х., 1919 та ін.), С т ш и г о в с к і („Die Baukunst d. Armenier u. Osteuropa“ та ін.), Б р у н о в ітд.; щодо загальної синтези византійської та східної культури в старій Русі, цінні матеріяли, спостереження й висновки дають ост. часами М. Ростовцев, В. Пархоменко та ін; 3) а в т о х т о н н а,—ця теорія, чи радше гіпотеза, досить фантастична й не заступлена ні одним поважним науковим іменем, всюди готова бачити прояви самостійної старо-української національної творчости й навіть у київськім Софійськім Соборі вбачає оригінальний твір старо-українського національного мистецтва. В. Залозецький є рішучим прихильником першої з цих теорій. Свої погляди розвинув він у низці своїх праць: „Die byzantinische Provenienz der Sophienkirche in Kiev und der Erlöserkathedrale in Tschernichov“ („Belvedere“ т. IV, 1926), „Byzantinische Baudenkmäler auf dem Gebiet der Ukraine“ („Jahrb. f. Kultur u. Gesch. d. Slaven“, т. 3, b. 2, 1927 і окр.), „Zur Frage des byzantinischen Ursprungs der fünfschiffigen Kreuzkuppelkirche“ („Byzant. Zeitschrift“, т. 28, 1929), „Київський Софійський Собор у Київі і його відношення до византійської архітектури“ („Зап. ЧСВВ“, т. III, в. 3 — 4, 1930 і окр.) та ін. В цих працях В. Р. Залозецький докладно висвітлює могутній вплив Византії на будівництво та всю взагалі культуру старої Руси-України й рівночасно полемізує з тими істориками, які обстоюють існування в старій Русі-Україні, побіч з византійськими, досить широких східних культурних впливів. Погоджуючись з В. Р. Залозецьким щодо дуже великого значіння византійських культурних впливів для старої Руси, ми одначе не можемо відкидати цілком виразних і яскравих свідоцтв рівночасно широкого впливу східної культури на стару Русь. Впрочім з кінця X ст. вплив Византії одержав рішучу перемогу над всіми іншими культурними впливами на Русі. В XII—XIV вв. культурний вплив Византії був пануючим і на Україні, й по всій Східній Словянщині.

яка витворилася головним чином у землях хрестоносців. Зразком готицької архітектури стала для европейського сходу не чиста форма старо-німецького лицарсько-аристократичного готицького стилю, не Haussteingotik, але пізніша, більш „міщанська" Backsteingotik. В тім часі, коли почали ширитися на сході Европи готицькі мистецькі впливи, стара лицарсько-шляхетська Haussteingotik, створена в добі хрестових походів, перенята ідеалізмом, змаганням до перемоги духа над матерією, у змінених соціяльно-політичних умовинах відживала свій вік. З розвитком міжнародної торговлі, з повстанням Ганзи, з експанзією хрестоносців на схід, з закладанням нових міст на новоздобутих землях, зявилася й нова архітектура, не така витончена, духова й ідеалістична, як Haussteingotik, але більш твереза й „демократична" Backsteingotik, з її характеристичними формами, великими і могутніми, але рівночасно суворими, холодними й, можна сказати, скупими.

Backsteingotik найбільше розвинулася в землях хрестоносців; натомість в Мархії довше державя стиль, ближчий Haussteingotik; на Шлезьку існували обидві відміни готицького стилю. З земель хрестоносців Backsteingotik поширилася в більшій частині Польщі, передовсім у північно-східній Польщі, також в етнографічній Литві; мархійська архітектура мала вплив у середній Польщі; вкінці, обидві відміни шлезького будівництва вплинули на розвиток архітектури в південно-західній Польщі. Головним взірцем готицької архітектури в Польщі була Backsteingotik в кожнім разі, в Польщі розвинулася справжня готицька архітектура (в ріжних її відмінах) і взагалі справжнє готицьке мистецтво. З його поширенням польське мистецьке життя в великій мірі окциденталізувалося, що було відгуком загального „узахіднення" польської культури.

З Польщі готицька архітектура поширилася до певної міри по східно-словянських землях. При тім треба якнайяскравіше підчеркнути, що — в протилежність польському мистецтву, що підпало сильній окциденталізації й створило в Польщі чисто готицьку архітектуру, — мистецтво всіх трех східно-словянських націй, розвинене під могутніми впливами блискучої византійської культури, поставило сильний спротив готицьким впливам, зокрема в камяній архітектурі приняло лише деякі риси готицького стилю. В цім виявилася засаднича культурна ріжниця між окциденталізованою Польщею й спадкоємцями византійської культури східно-словянськими країнами.

Всетаки під кінець середньовічча східньо-словянські країни втягнулися в деякій мірі у сферу західних культурних впливів. Виразом цього частинного „узахіднення" Сх. Словянщини в архітектурі було саме засвоєння сх. словянським будівництвом деяких готицьких рис.

Частинне культурне узахіднення не було однаковим в ріжних сх. словянських землях. Найсильніше ширилися західні культурні впливи на Білорусі та на Україні; при тім Білорусь уявляла

собою ґрунт, більш сприятливий для засвоєння західних культурних елєментів, ніж Україна; бо під той час, коли на Україні від найдавніших часів міцно закріпилися византійські культурні традиції й віддавна існувала розвинена на византійській основі розмірно висока культура, — Білорусь стояла лише під посередніми й розмірно недовгими впливами Византії, й тому культурна византинізація Білоруси була більш поверховна. В Великоросії під кінець середньовіччя й на початку нового часу (аж до кінця XVII в.) культурні впливи Заходу були дуже слабі, можна сказати мінімальні; культурне наближення Великоросії до Заходу, і то досить сильне, наступило лише геть пізніше — XVIII—XIX вв.

Ріжне становище сх. словянських країв супроти західної культури пізнього середньовіччя дуже яскраво виявилося в долі, яка стрінула в них ґотицький стиль у камяній архітектурі. До східньої Великоросії (Московщини) ґотицькі впливи сливе не доходили. В західній Великоросії, головно в Новгороді та Пскові, вони були вже більші; можна думати, що в них з часом розвинулися б деякі елєменти ґотицького стилю в камяній архітектурі; але прилучення Новгорода та Пскова до Москви, масове переселення новгородського й псковського боярства до Московщини й припинення торговлі Новгорода та Пскова з Ганзою й взагалі з Заходом відірвали західну Великоросію від західної культури й поклали кінець самостійній культурній еволюції Новгорода та Пскова. Тому й у західно-великоруськім будівництві ґотицький вплив обмежився лише до внесення в будову західно-великоруських камяних церков деяких зовнішніх ґотицьких мотивів у декорації стін, фронтоні і т. п.

Навпаки, на Білорусі ґотицький стиль відбився в камяній архітектурі розмірно досить сильно. Особливо характеристичні для білоруської, створеної під ґотицьким впливом архітектури камяні церкви в Супраслі й Синковицях. Ґотицький стиль змішується в цій архітектурі з византійським і немов бореться з ним, не утворюючи суцільної синтези. З усіх сх. словянських земель Білорусь в кінці середніх віків і на початку нового часу найбільше засвоїла у своїм камянім будівництві ґотицьких елєментів; але всетаки й на Білорусі не розвинулося справжнє ґотицьке будівництво, лише повстала де в яких випадках своєрідна мішанина ґотицького й византійського стилів.

На Україні західні культурні й зокрема мистецькі впливи були теж досить сильні, але, зустрінувшися з сильною й давною українізованою визант. культурною традицією, дали на Україні більшу синтезу, ніж на Білорусі. Замість типового для Білоруси змішування стилів, українське будівництво XV.—XVI. в. знайшло певну *синтезу* византійських артистичних ідей з деякими ґотицькими формами. Ґотицький архітектурний стиль мусів на Україні як найбільше числитися з византійсько-українським артистичнодуховим світоглядом і підпорядковуватися його вимогам. Гармонійно обєднуючи обидва стилі, приймаючи певні західні мистецькі форми, Україна зберігала і в них свою окрему артистично духову

індивідуальність. Типовим прикладом такої гармонійної синтези, з ідейним пріоритетом византійського духа над готицькою формою, є острожська церква, збудована в 1521 р. князем Константином Острожським. Церква ця уявляє собою типовий приклад своєрідного українсько напів-византійського, напів готицького архітектурного стилю. Разом з тим це характеристичний прояв розвязання на Україні проблєми взаємовідносин між византійськими основами української культури й пізнішими західними культурними впливами.

Докладнішу ілюстрацію ріжноманітного сполучення византійського й готицького стилів у камянім будівництві сх. словянських країв читач може знайти у названій вгорі праці В. Р. Залозецького, яка подає коротку, але ядерну характеристику віддзеркалювання в сх. словянській архітектурі зустрічи західної культури з византійською, а разом з тим вказує, як ця зустріч вплинула на диференціяцію сх. словянського мистецтва на три окремі національні мистецтва. Византійська культура незвичайно сильно сприяла культурному, а навіть можно сказати, й національному обєднанню спершу дуже відмінних між собою сх. словянських народів; західний вплив повернув нац. культурну еволюцію Сх. Словянщини на шлях розріжничкування. Це значіння західного впливу особливо підчеркує в своїй праці В. Р. Залозецький. Взагалі праця В. Р. Залозецького порушує цілу низку дуже важних культурно-історичних і навіть національно-історіософічних проблєм. Можна лише побажати, щоб ця його невелика, але вельми цінна праця появилася й по українськи та щоб ВШан. Автор продовжив розроблення порушених у його праці питань (деякі критичні уваги до загально історичних висновків Автора подав я у своїй рец. в „Kwart Hist.", 1933., т. I., в. 2., ст. 239—243).

Ucrainica.

„The Journal of Economic and Business History", т. IV в. 2 (с. 314—334) містить незвичайно інтересну статтю славнозвісного византольоґа й історика византійсько-руських відносин проф. А, Васильєва „Economic relations between Byzantium and old Russia", в якій знаходимо вельми цікаві спостереження й висновки відносно початкової історії Руси-України та дуже оригінальну спробу погодження деяких тез антинорманістів і норманістів. Не зважаючи на розмірно невеликий обєм цієї статті, її треба поставити серед найцінніших праць про початки Руси-України. В одному з дальших чисел подамо про цю працю докладнішу рецензію.

„Kwartalnik Historyczny", р. XLVII (1933), т. I, в. 2. містить кілька рецензій про праці з обсягу української історії

м. ін. коротку, але основну й гостру рецензію др. М. Андрусяка про книжку І. Борщака „Мазепа людина й історичний діяч“ (в якій др. Андрусяк досить сміливо виступає проти надмірного апотеозування Мазепи, а саму працю Борщака оцінює дуже низько) та дві докладніші рецензії проф. В. Заїкина про „Gotische Baukunst in Osteuropa“ проф. В. Залозецького та про „Велику реформу Чина С. В. В.“ о. М. Каровця. В тому ж виписку вміщена коротенька статейка молоденького, але вельми працьовитого й здібного та совісного історика К. Левицького „Dwa dokumenty Jana III dla Bonifratrów we Lwowie“.

„Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ“, т. VII. приносять дві вельми цікаві статті з обсягу української історії. Перша з них — „Варяги и Русь“ проф. Ол. Погодіна (с. 93—136), не вважаючи на певну хаотичність, властиву всім писанням цього автора та один україножерний вибрик, подає всетаки досить цікавий перегляд деяких новіших праць про варязько-словянські взаємини в IX-XI вв. тощо; м. ін., автор гостро критикує теорії про заснування польської держави київськими русинами. — Друга стаття, цілком поважна, проф. А. В. Соловйова „Исторія русскаго монашества на Аѳонѣ“ (с. 137—156) уявляє особливу вартість для української історичної науки, бо вперше подає: суцільний, хоч і короткий огляд історії українського та взагалі сх.-словянського монашества на Атоні, котре відогравало в свій час помітну ролю в історії укр. Церкви, письменства й взагалі культури.

„Przewodnik Historyczno-Prawny“, том III (1932—1933), що виходить у Львові під редакцією проф. П. Домбковського, містить цілу низку рецензій про праці з обсягу укр. історії та історії укр. права, зокрема рецензії редактора проф. Домбковського про „Літопис Бойківщини“, Зап. ЧСВВ.“, „Конашеві в Перемиській землі в XVI—XVII ст.“ Б. Барвінського, „Застав у литов. праві“ І. Адамуса, „У джерел Сану, Стрия і Дністра“ Пульнаровича, „Rocznik Wołyński“ та ін., рецензії проф. І. Адамуса на працю Шахматова „Славянская идея у древне-русскихъ книжниковъ“ і т. д. Проф. В. Заїкин у тому ж томі „Р. Н.—Р.“ помістив науковий некрольог акад. Дм. Багалія; академік ВУАН проф. Т. Тарановський — ширшу статтю про історіософію історика права В. Мацєйовського. Дуже багато „ucrainica“ в широкому відділі хроніки, опрацьованім проф. П. Домбковським при співучасті двадцяти й кількох учених (в тому числі. І. Адамуса, М. Доленца, В. Заїкина, К. Коранія, М. Новака, П. Скварчинського, Т. Тарановського та ін.). Окремо треба згадати дуже гостру рецензію невдатного огляду укр. історіографії за 1930/31. рр. проф. Дм. Дорошенка, поміщеного в „Slav Rundschau“ (1932, N 5).

„Ost-Deutsches Pastoral-Blatt“ (німецький католицький місячник в Брунсберзі, в Вармії) поміщує в червневій книжці за біжучий рік цікаву, вельми гостру статтю О. Пилипенка „Zur Unionsfrage in Wolhynien“, в якій автор, бувш. правосл., а нині

католицький священик, широко освітлює з українсько-католицького становища релігійно-церковні справи на Волині та взагалі на „кресах“. Стаття написана в тоні, неприхильнім для польського духовенства. Оцінкою її не будемо займатися, сподіваючись, що її зроблять наші компетентні церковні органи. В кожнім разі, стаття вельми цікава, написана дуже живо й заслуговує на увагу всіх тих, що інтересуються церковними справами Волині.

„Гадавік Беларускага Науковага Таварыства“ за 1933 рік поміщує м. ін. статтю М. Шкєльонака „На 300-ліття смерти вел. канцлєра Льва Сапіги“; в цій статті зокрема зупиняється автор на неконсеквентній, на його погляд, політиці Л. Сапіги супроти церковної унії й м. н. аналізує його лист до архієп. Йосафата Кунцевича.

Всі тривкі держави та великі культури розвивалися з розвитком релігії та падали з її упадком, бо крім релігії нема іншої сили для поборення моральної й соціяльної анархії.

(Липинський. Рел. і Церк. в іст. Укр.)

Є. Ю. Пеленський.

Бібліографія укр. бібліографії.

2. Релігія.

Загальна біблгр., установи.

501. Филаретъ: Обзоръ русской духовной литературы 862-1720 гг. „Ученыя Зам. Имп. Ак. Наукъ“: окр. Спб 1857 та 1859.

502. Біднов В. Релігійні видання на Україні в 1917—1919 роках. (Зміст реферату). „Книголюб“ 1927 I 38—43.

503. Сухоплюев, Ив. Литература по антирелигиозной пропаганде. „Книга“ Х. 1923 3 22-4; сл. [подає теж рел. вид. 1921-3 рр. на Україні].

З українських релігійних часописів за кордоном. „Церква й Життя“ к. 1927 1 116-8 ст.

504. Ркліцький, С. Бібліографія Київської Софії за роки революції (1917—1927) К. 1928 13с.

505. Гепенер, Н. Бібліографія в кн. Печери Київської Лаври. Х-К. 1920 62 ст.

506. Греко-католицька Богословська Академія у Львові в першім трьохлíттю свого існування (1928-1931) Л. 1932 [подає бíб. професорів].

Історія.

507. Терновскій Ф. Русская і Іностранная бібліографія по історіи Византійской церкви (IV-IX.) К. 1885.

508. Огієнко, Іван: IV. Література про життя й діяльність Константина й Мефодія. V. Джерела для вивчення життя й діяльности св. Константина та Мефодія. Історично-бібліографічний огляд. у кн. „Історія церковнословянської мови“, Варшава 1928 III т. 199—361 ст. [на 253-4 ст. „Спеціяльні покажчики кирило-мефодіївської літератури].

509. Голубевъ, С. Объяснительные параграфы по історіи западнорусской церкви. „Труды Кіев. Дух. Акад.“ 1906 2 ч.

510. Возняк, М. Синхроністичний перегляд релігійної полеміки. Церковні справи. Релігійна полеміка. Київська схоластика. в кн. Історія укр. літератури. II. т. 356-76, 389—398 ст.

511. Załęski Stanisław X. Jezuici

w Polsce I t. cz. 1-2 Walka z innowierstwem. Л. 1900-6. 819 ст. [подає теж біб.].

Св. Письмо.

Євангеліє.

512. **Житецкій П.** О переводах євангелія на малорусскій языкъ. Спб 1906 [огляд].

513. **Сагарда М.** Переклади св. письма на укр. мову [від XVI. в. до XX] „книгарь" 1919 20-4 чч. [огляд].

514. **Знаменскій П. С.** Систематический указатель статей, находящихся в різнихъ духовныхъ журналахъ и епархиальныхъ вѣдомостяхъ по предмету св. Писання Ветхого и Нового Завѣта. Полтава 1880.

Життя Святих. Апокрифи.

515. **Ключевскій**: Древне-русскія житія святихъ. Москва 1871 [огляд].

516. **Барсиковъ Н.** Источники русской оліографіи. Спб 1882.

517. **Козак Е.** Bibliographische Uebersicht der biblisch-apokryphen Litteratur bei Slaven. „Jahrbücher für protestantische Theologie" XVIII. 1892 127-58 ст. [огляд].

518. **Сумцовъ:** Къ библіографіи старинныхъ малорусскихъ религіознихъ сказаній. „Сборникъ Харк. Ист. Т-ва" VIII. 1896 306-13 ст. і окр. пор. рец. Кримського „Кіев. Стор." 1896 X 65-76 ст.

519. **Яцимирскій, А. И.** Библіографическій обзор апокрифовъ въ юго-славянской и русской письменности (Списки памятниковъ). Вып. I. Апокрифи ветхозавѣтные. Петроград 1921 4⁰ VIII + 275 [каталог текстів].

Секти.

520. **Троицкій Ив.** Указатель книгъ, брошур и статей по вопросу о штундизмѣ съ краткими замѣчаніями о болѣе выдающихся изъ нихъ. „Руководство для сельск. пастырей" 1889 41-2 ч.

521. **Зіньківський Трохим і Л. С.** Література про штунту. в кн. Писання Т, Зіньківського. II. Л. 1896 280-7 ст.

522. **Моторин И.** Пятидесятилетний юбилей русской библии. „Евангелист" Х. 1927 2 ч. 2-3 ст.

523. **Івановський, Анатолій:** Література в кн. Сектанство і боротьба з ним. „Антирел. Бібліотека" Х. 1930 78-80 ст.

Антирелігійна література.

524. Антирелигиозна выставка „Религия или наука" Проспект. Х. 1926 22 ст.

525. Антирелігійна література. Каталог видань., Х. 1930 24 ст.

526. Библиография. в кн: „Штурм неба" Екатеринослав 1924 79 ст.

527. Література до антиріздвяної кампанії. „Рекомендаційні списки" Харків 1931 32-3 ч. 1-7 ст.

528. Матеріяли до антивеликодної роботи. Одеса 1929 54 ст. [біб. до тем.].

529. **Ольченко, К. і Шагара А.** Антирелігійна література. Покажчик для сільських та робітничих бібліотек. К. 1929 176 ст.

530. **Пологута Л.** Бібліографія в кн. Антиріздвяна кампанія на селі. К. 1928 21-3 ст.

531. Програми для антирелігійних гуртків міста й села. Х. 1929 36 ст. [біб. до розділів].

532. Програма з антирелігійного питання. Для округових курсів підвищення кваліфікації учителів шкіл соцвиху. Х. 1929 39-59 ст.

533. **Рубинштейн А.** Что читать о религии. Справочник для сельск. роботы. Х. 1925 61 ст.

534. **Солодкий Н.** Художня література в антирелігійному вихованні. „Рад. Освіта" 1930 3 26-8 ст.

535. **Сухоплюєв, І. В.** Указатель Литературы по антирелигиозной пропаганде. Х. 1924 164 ст.

536. **Чаров, С.** Библиография. в кн. Катехизм безбожника. О. 1929 51-64 ст.

537. Що читати в питаннях: Релігія — знаряддя світової реакції. „Безвірник" Х. 1927 3-4 чч.

538. Відокремлення церкви від держави. Покажчик літератури по питаннях релігії. Х. В-во НКЮ УСРР 1926 129-31 ст.

(Д. буде).

Видає Видавн. Кооп. „Мета". Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ.
АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/II. ТЕЛ. 94-56
ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС", ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 14-78.